

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

Бажанова Вікторія Олегівна

УДК 347.626

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Спеціальність: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України
Майданик Роман Андрійович

Київ – 2016

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Загально-теоретична характеристика здійснення права власності подружжя	
1.1. Поняття та елементи права власності подружжя	13
1.2. Поняття та класифікація правових режимів здійснення права власності подружжя	53
Висновки до Розділу 1	68
Розділ 2. Здійснення законного режиму права власності подружжя	
2.1. Здійснення права власності подружжя на рухомі та нерухомі речі	72
2.2. Здійснення права власності подружжя на окремі види майнових прав	93
Висновки до Розділу 2	150
Розділ 3. Здійснення договірної режиму права власності подружжя	
3.1. Види договорів про визначення правового режиму майна подружжя	156
3.2. Здійснення права власності подружжя за шлюбним договором	158
3.3. Інші договори про визначення правового режиму майна подружжя	168
Висновки до Розділу 3	174
Висновки	176
Список використаних джерел	182

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вивчення проблематики здійснення права власності подружжя у зв'язку із значним поширенням кількості правочинів, що укладаються подружжям щодо їх майна, в умовах сьогодення.

Шлюб є однією із найвагоміших соціальних цінностей сучасного суспільства. Майнові відносини, поряд із немайновими, посідають значне місце у сімейних відносинах, що виникають між подружжям.

У повсякденному житті виникає багато практичних проблем, які пов'язані із визначенням майна спільною сумісною власністю або особистою приватною власністю дружини та чоловіка, що безпосередньо пов'язані із здійсненням права власності на таке майно.

Комплексне дослідження та аналіз законного та договірної режимів здійснення права власності подружжя дає змогу розробити оптимальні підходи для вирішення ряду проблем, які безпосередньо пов'язані із законодавчим регулюванням здійснення права власності подружжя.

Актуальність теми дослідження зумовлена також необхідністю розглянути на сучасному етапі цивільної науки і практики питання, пов'язані із здійсненням права власності подружжя на рухомі та нерухомі речі, корпоративних прав і майнових прав інтелектуальної власності подружжя, укладенням договорів про визначення правового режиму майна подружжя тощо.

Варто прийняти до уваги також те, що в Україні на сьогодні практично відсутні комплексні дослідження із загальнотеоретичних і практичних проблем здійснення права власності подружжя. У наукових працях зазвичай розглядаються окремі питання віднесення майна подружжя до спільної сумісної власності, або до особистої приватної власності дружини та чоловіка, а також питання, пов'язані з укладенням подружжям правочинів щодо певного виду

майна. Зокрема, мова йде про дисертації: І. В. Жилінкової «Проблеми правового режиму майна членів сім'ї» (м. Харків, 2000 рік); Т. О. Ариванюк «Правове регулювання відносин власності між подружжям» (м. Київ, 2002 рік); О. О. Ульяненко «Шлюбний договір у сімейному праві України» (м. Київ, 2003 рік); В. К. Антошкіної «Договірне регулювання відносин подружжя» (м. Харків, 2006 рік); Я. В. Новохатської «Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект)» (м. Харків, 2006 рік); А. Б. Гриняка «Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права спільної власності фізичних осіб» (м. Київ, 2007 рік); Д. І. Фолошні «Спільна власність членів сім'ї за законодавством України» (м. Одеса, 2015 рік); О. В. Мельниченко «Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу» (м. Київ, 2015 рік).

Отже, питання здійснення права власності подружжя недостатньо досліджені як на теоретичному, так і на практичному рівні, що свідчить про своєчасність звернення до цієї теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося відповідно до державної бюджетної науково-дослідної теми Доктрина права в правовій системі України: теоретичний та практичний аспекти» № 11 БФ 042-01 (номер державної реєстрації 0111U008337), яка досліджувалася на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 01 січня 2011 р. по 31 грудня 2015 р.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є системний аналіз положень законодавства України та практики застосування судами норм, що регулюють відносини здійснення права власності подружжя, а також формування на підставі результатів проведеного аналізу науково-теоретичних та практичних рекомендацій щодо правового регулювання відносин здійснення права власності подружжя та правозастосовної практики у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети основну увагу в дисертації приділено вирішенню таких завдань:

- визначити поняття та складові елементи права власності подружжя;
- провести класифікацію правових режимів здійснення права власності подружжя;
- дослідити правовідносини, що виникають у зв'язку із здійсненням права власності подружжя на рухомі та нерухомі речі;
- розкрити особливості здійснення корпоративних прав і майнових прав інтелектуальної власності подружжя;
- дослідити договори про визначення правового режиму майна подружжя;
- виявити особливості шлюбного договору як правочину щодо визначення правового режиму майна подружжя;
- здійснити аналіз судової практики застосування положень законодавства України, що регулює основні засади здійснення права власності подружжя;
- надати конкретні теоретичні та практичні пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання здійснення права власності подружжя та низку інших.

Об'єктом дослідження є відносини, що складаються у зв'язку із здійсненням права власності подружжя.

Предметом дослідження є законодавчі, доктринальні та правозастосовчі положення, викладені у міжнародних актах, нормах чинного законодавства України та зарубіжних країн, судовій практиці та наукових джерелах, що стосуються здійснення права власності подружжя.

Методи дослідження. Відповідно до мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Діалектичний та історичний методи дозволили вивчити основні досліджувані в роботі явища в процесі їх розвитку, проаналізувати природу права власності подружжя (*підрозділ 1.1. розділу 1*).

Аналіз правових дефініцій, норм національного та зарубіжного законодавства, правозастосовної практики, доктринальних підходів до визначення поняття здійснення права, правових режимів права власності подружжя, корпоративних прав та майнових прав інтелектуальної власності здійснено за допомогою методів аналізу та синтезу (*підрозділ 1.2. розділу 1, підрозділ 2.2. розділу 2*).

Формально-логічний та системно-структурний методи було використано для дослідження сучасних концептуальних підходів до визначення та класифікації договорів про визначення правового режиму майна подружжя (*підрозділ 3.1. розділу 3*).

Спеціальні наукові методи було використано таким чином:

– порівняльно-правовий метод був використаний для порівнянні різних підходів до регулювання шлюбного договору як правочину про визначення правового режиму майна подружжя (*підрозділ 3.2. розділу 3*).

– метод моделювання використовувався при формуванні теоретичних та практичних рекомендацій і пропозицій.

Науково-теоретична основа дослідження складається з праць вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі цивільного права дореволюційного, радянського та сучасного періодів. Сформульовані у дисертаційній роботі теоретичні висновки та практичні рекомендації ґрунтуються на наукових дослідженнях М. М. Агаркова, М. В. Антокольської, В. К. Антошкіної, Т. О. Ариванюк, І. А. Безклубого, Т. В. Боднар, В. І. Борисової, К. О. Граве, В. П. Грибанова, А. Б. Гриняка, Р. Давида, О. В. Дзери, І. А. Діковської, Р. Дюма, І. В. Жилінкової, О. С. Іоффе, І. Р. Калаура, О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, Р. А. Майданика, Г. К. Матвєєва, О. В. Михальнюк, О. О. Отраднової, Й. О. Покровського, Л. І. Радченко, З. В. Ромовської, О. П. Сергєєва, А. В. Слепакової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, К. Стендлі, Р. О. Стефанчука, Є. О.

Суханова, С. Я. Фурси, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонові, Ю. С. Червоного, Я. М. Шевченко та інших дослідників як загальних проблем цивільного права, так і проблем, пов'язаних зі здійсненням права власності подружжя.

Наукова новизна одержаних результатів проведеного дослідження полягає в тому, що робота стала першим комплексним дослідженням в Україні здійснення права власності подружжя. За результатами дослідження сформульовано низку науково-теоретичних положень, висновків і пропозицій, що мають ознаки наукової новизни і виносяться на захист, основними з яких є такі:

Вперше:

1) сформульовано доктринальне визначення поняття здійснення права власності подружжя як використання правомочностей, вчинення подружжям або одним з подружжя дій, що становлять складову змісту конкретного суб'єктивного права, зокрема, володіння, користування та розпорядження об'єктами права власності подружжя, з метою досягнення певного правового та фактичного результату;

2) обґрунтовано висновок, що особа, якій належать права інтелектуальної власності на знак для товарів і послуг (торговельну марку), свідоцтво на який було отримане в період існування шлюбу, а заявка на який була подана до укладення шлюбу, має право самостійно, без згоди другого з подружжя, розпоряджатися правами на такий знак для товарів і послуг (торговельну марку);

3) обґрунтовано висновок, що правовий режим майна, набутого одним з подружжя на підставі інвестиційного договору, безпосередньо залежить від правового режиму коштів, що були сплачені за інвестиційним договором, у той час, як момент набуття права власності на об'єкт інвестиційного договору не впливає на визначення правового режиму такого майна;

4) обґрунтовано, що право одного з подружжя здійснювати право власності на набуте за договором довічного утримання майно залежить виключно від моменту набуття права власності на таке майно. Дружина або

чоловік не мають права самостійно здійснювати право власності на набуте за договором довічного утримання майно навіть у тому випадку, якщо смерть відчужувача настала вже після розірвання шлюбу, оскільки майно, набуте за договором у період перебування у зареєстрованому шлюбі, належить до спільної сумісної власності подружжя;

5) обґрунтовано необхідність закріплення імперативної вимоги щодо наявності обов'язкової нотаріально засвідченої згоди другого з подружжя на вчинення правочинів щодо внесення майна до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю та приватного підприємства, оскільки поділу підлягають лише одержані доходи від діяльності таких юридичних осіб, а не саме майно, яке було внесене до статутного капіталу.

Удосконалено:

б) визначення спільного майна подружжя, під яким запропоновано розуміти річ або сукупність речей (у тому числі, гроші та цінні папери), набуті за час шлюбу, сукупність майнових прав та обов'язків, що виникли у період існування шлюбу, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності;

7) висновок про необхідність розмежування майнових авторських прав, що виникають у одного з подружжя у зв'язку із створенням твору, та права власності на матеріальну форму вираження твору, оскільки матеріальна форма вираження твору (скульптури, твори живопису, графіки, рукописи художніх або літературних творів тощо), на відміну від майнових авторських прав, може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя;

8) правову позицію про визнання факту отримання одним із подружжя авторської винагороди, а не процесу створення твору, юридичним фактом, який впливає на віднесення авторської винагороди до об'єктів спільної сумісної власності подружжя. Доведено, що авторська винагорода, отримана одним із подружжя під час перебування у зареєстрованому шлюбі, є об'єктом спільної сумісної власності подружжя незалежно від дати створення твору.

Набули подальшого розвитку:

9) наукові положення про подвійну правову природу відносин власності подружжя як таких, що можуть мати як абсолютний, так і відносний характер. Обґрунтовано, що абсолютний характер відносин власності подружжя проявляється, переважно, у відносинах подружжя з іншими, третіми, особами, а відносний характер, перш за все, у відносинах між чоловіком і дружиною з приводу належного їм майна;

10) висновок про необхідність розмежування понять «спільна власність подружжя» та «спільне майно подружжя». Обґрунтовано, що поняття «спільне майно подружжя» є більш широким за поняття «спільна власність подружжя», оскільки при поділі спільного майна у судовому порядку суд обов'язково має враховувати боргові зобов'язання дружини та чоловіка, тому до складу їхнього майна повинні також включатися борги подружжя, а відтак майнові відносини подружжя не зводяться тільки до відносин власності;

11) висновок про те, що поняття «особиста приватна власність» є пережитком минулого, а більш прогресивним та таким, що відповідає сучасному розвитку суспільства і правової науки, є поняття, яке закріплене в ЦК України – «право приватної власності». Запропоновано привести у відповідність до ЦК України, який є основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини власності між особами, СК України, який є спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює відносини права власності подружжя, та внести зміни до СК України шляхом заміни терміну «особиста приватна власність» терміном «приватна власність»;

12) висновок про те, що дружина або чоловік, якій/якому належать майнові права інтелектуальної власності, що засвідчені патентом, можуть здійснювати дані права без згоди другого з подружжя, оскільки у другого члена подружжя не виникають права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок. Обґрунтовано, що згода другого з подружжя на здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти патентного права необхідна лише в тому випадку, якщо права на такі об'єкти належать дружині та чоловікові спільно (зокрема, якщо дружина та чоловік спільною

творчою працею створили винахід, корисну модель або є співавторами промислового зразка тощо);

13) висновок про необхідність розширення предмету шлюбного договору в Україні. Обґрунтовано доцільність закріплення на законодавчому рівні можливості передачі на підставі шлюбного договору у власність майна, право на яке підлягає державній реєстрації.

На підставі проведеного аналізу здійснення права власності подружжя внесено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України:

1) доповнити ч. 2 ст. 115 ЦК України пунктом 3 такого змісту: «Внесення вкладу до господарського товариства здійснюється виключно за попередньою письмовою, нотаріально засвідченою згодою другого з подружжя, якщо особа, яка вносить вклад, перебуває у зареєстрованому шлюбі»;

2) викласти ч. 5 ст. 93 СК України у такій редакції: «На підставі шлюбного договору також *може передаватися* у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації».

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – як підґрунтя для подальшого наукового дослідження проблем здійснення права власності подружжя;

– у правотворчій діяльності для вдосконалення положень чинного законодавства України, що регулює відносини, пов'язані із правом власності подружжя. У роботі сформульовано конкретні пропозиції щодо внесення змін та доповнень до законодавства України;

– у правозастосовній практиці, зокрема при вирішенні судами спорів, що виникають із правовідносин, пов'язаних зі здійсненням права власності подружжя;

– у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», «Право інтелектуальної власності», спецкурсів «Договірне право», «Актуальні проблеми загальної частини цивільного права» та інших навчальних дисциплін для студентів вищих навчальних закладів, а

також для підготовки навчальних посібників, підручників із вказаних дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, як і всі опубліковані дисертанткою наукові праці, що відображають результати проведеного дослідження.

Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані у результаті аналізу та безпосереднього використання в роботі науково-інформаційних, нормативно-правових джерел та матеріалів судової практики.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка та на семи міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 13-14 грудня 2013 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 12-13 квітня 2014 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (м. Харків, 18-19 квітня 2014 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Цивілістична доктрина і формування громадянського суспільства» (м. Київ, 03 жовтня 2014 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Матвєєвські читання: Звільнення від цивільно-правової відповідальності у сучасних реаліях» (м. Київ, 20 листопада 2015 року); Міжнародній юридичній науково-практичній конференції «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 25 лютого 2016 року); Міжнародному цивілістичному форумі «Приватне право України і європейська інтеграція: тенденції та перспективи» (м. Київ, 14-15 квітня 2016 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації викладені у 12 наукових працях: 5 наукових статтях, з яких 4 вийшли друком у

вітчизняних фахових юридичних виданнях, та 1 у науковому виданні іноземної держави, а також у 7 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації налічує 207 сторінок, з яких 181 основного тексту, 26 сторінок – список використаних джерел. Список використаних джерел містить 250 найменувань українською, російською та англійською мовою.

Розділ 1. Загально-теоретична характеристика здійснення права власності подружжя

1.1. Поняття та елементи права власності подружжя

Право власності є основою економічного розвитку суспільства, належне правове регулювання якого сприяє охороні та захисту речових прав осіб у відповідності із Європейськими та загальносвітовими стандартами.

Саме власність як економічна категорія означає належність особі (особам) певних благ. Інститут права власності є важливим регулятором належності і переходу благ від одних суб'єктів до інших [143, с. 10].

О. П. Сергеев та Ю. К. Толстой вказують на те, що у суспільстві із державно-правовою надбудовою економічні відносини власності неминуче отримують правове закріплення, що виражається, як в системі правових норм, що регулюють дані відносини і утворюють інститут права власності, так і в закріпленні певної міри юридичної влади особи, що є власником даної речі. У першому випадку мова йде про власність в об'єктивному значенні, у другому – у суб'єктивному [127, с. 303].

Заслуговує на особливу увагу точка зору Я.М. Шевченко, яка зазначає, що право власності є одним із найбільш вагомих в цивільному праві. Визначення поняття права власності є неоднозначним. Право власності визначають як повне і абсолютне панування особи над річчю. Інше визначення характеризує право власності як відносини осіб з приводу речі [239, с. 302].

У вітчизняній цивільно-правовій доктрині право власності зазвичай визначається в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Право власності в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, які встановлюють і охороняють належність матеріальних благ конкретним суб'єктам – власникам, у тому числі, визначають підстави та умови виникнення і припинення у них даного права щодо цих благ. Такі правові норми у сукупності утворюють відповідний інститут права власності. Т. В. Боднар зазначає, що в об'єктивному

значенні під правом власності в українській юридичній доктрині розуміють сукупність правил поведінки (норм права), якими регулюються відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном [172, с. 106].

Водночас, право власності в суб'єктивному значенні – це передбачене і гарантоване законом право власника (фізичної або юридичної особи, держави, територіальної громади) здійснювати володіння, користування, та розпорядження щодо належного йому майна на свій розсуд, якщо інше не передбачено законом.

Отже, право власності в суб'єктивному розумінні є особливим видом суб'єктивного цивільного права, яке надає його носію юридичну владу над річчю, що знаходить відображення в змісті і характері повноважень власника. Саме власник вправі здійснювати всю тріаду повноважень. У ст. 316 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (надалі – ЦК України) визначається абсолютний характер суб'єктивного права власності, яке є абсолютним цивільним правовідношенням [178, с. 530].

У свою чергу, О. В. Дзера наводить таке загальне визначення права власності: «Право власності – це визнане законом право, яке закріплює абсолютну належність майна особі (власникові) та визначає її права володіння, користування, розпорядження і обов'язки щодо цього майна» [232, с. 640-641].

Варто зазначити, що наведені доктринальні положення у певній мірі знайшли своє відображення в легальному визначенні права власності, яке міститься в ЦК України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 316 ЦК України під правом власності розуміється право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб [6, ст. 316].

Водночас, варто звернути увагу на позицію С. В. Залугіна, який висловлює точку зору про право власності як про гранично абсолютне, «ідеальне» речове право, в якому найбільш повною мірою втілюється природа речових прав [143, с. 11].

Зазначений автор, також слушно вказує, що незважаючи на відмінності в ідеологічних підходах дореволюційного, радянського і сучасного законодавця збереглося певне наступництво в розумінні права власності як на рівні законотворення так і на доктринальному рівні [143, с. 11].

Необхідно зазначити, що в умовах сьогодення на практиці досить поширеною є ситуація з наявністю декількох осіб, які є власниками (співвласниками) однієї і тої ж речі (майна).

З огляду на спільне розуміння абсолютного характеру власності і повного (тою мірою, наскільки це допускається законом) панування господаря над майном, яке належить лише йому, неминуче виникають труднощі встановлення природи спільної власності. Зміст права власності як речового права, що здійснюється власником відповідно до закону, за своєю волею і незалежно від волі інших осіб, мають поширюватися і на право спільної власності. У зв'язку з цим, обсяг прав кількох співвласників на один об'єкт не може бути більшим ніж обсяг індивідуального права власника на такий самий об'єкт. Водночас, обсяг прав співвласника об'єкта не може бути адекватним обсягу індивідуального права власника на такий самий об'єкт, оскільки аналогічне право мають й інші співвласники [178, с. 605].

У ч. 1 ст. 355 ЦК України наведено загальне визначення поняття права спільної власності, яке стосується тих випадків, коли майно належить на праві власності не одній, а кільком особам (суб'єктам права власності) одночасно. У такому разі між вказаними суб'єктами виникає спільна власність. Оскільки спільна власність за своєю юридичною природою є своєрідним способом реалізації суб'єктами права приватної, державної, комунальної власності, то не утворюється інша, нова, самостійна форма власності. Отже, право спільної власності – це право двох чи більше осіб на один об'єкт (на одну річ або сукупність речей) [178, с. 588].

Слід зауважити, що право спільної власності здійснюється кількома особами, які іменуються співвласниками.

Щодо спільного об'єкту права спільної власності, то він може складатися з однієї речі, або із сукупності речей, які можуть бути подільними та неподільними, однак як об'єкт права власності вони утворюють єдине ціле (мається на увазі, що право кожного із співвласників поширюється на весь об'єкт у цілому, а не на його частину).

Отже, праву спільної власності притаманна множинність суб'єктів та єдність об'єкта.

Варто погодитися з точкою зору, що право спільної власності кількох співвласників на відповідну річ (сукупність речей) не є більш широким за обсягом чи іншим за своїм змістом, порівняно з правом власності однієї особи на таку саму річ (сукупність речей). При цьому право спільної власності кожного із співвласників поширюється на весь його об'єкт в цілому, а не на його певну частину. Тобто, загальний обсяг повноважень співвласників щодо спільного майна не збільшується, а лише розподіляється між співвласниками. Істотною особливістю права спільної власності є також те, що воно забезпечує функціонування правовідносин двох категорій: зовнішніх (відносин співвласників з третіми особами з приводу спільного майна) та внутрішніх (відносин, що виникають між співвласниками з приводу утримання, використання, поліпшення спільного майна). Перші є абсолютними, другі, умовно відносними правовідносинами [232, с. 738].

Необхідно зазначити, що право спільної власності в багатьох випадках може виникати на тих же підставах, що і право приватної, державної чи комунальної власності. Так, воно може виникати на договірних засадах, зокрема на підставі договорів про спільну діяльність, внаслідок спільного створення чи спільного придбання майна, внаслідок успадкування спадкового майна кількома спадкоємцями, внаслідок приватизації житла тощо. Головне, щоб підстава виникнення права спільної власності не суперечила закону. Отже, як спільна часткова, так і спільна сумісна власність можуть виникати або на підставі прямої вказівки закону, або на підставі правочину. Законодавством в

окремих випадках надається право особам на власний розсуд визначати для спільного майна режим часткової або сумісної власності [232, с. 739-740].

Слід звернути увагу, що у відносинах спільної власності між учасниками право на спільну річ не поділяється – воно належить їм спільно. Тут ніхто з учасників заздалегідь взагалі не знає своєї конкретної частки, яка визначиться тільки у випадку поділу або виділу, тобто припинення відносин спільної власності для відповідного учасника.

Є. О. Суханов вважає, що відносини спільної власності можливі лише як виняток, обумовлений наявністю між співвласниками особливих, особисто-довірчих відносин, які не припускають і не вимагають повної визначеності обсягу правомочностей їх учасників [128, с.120].

Варто наголосити на тому, що спільна власність може бути з визначенням часток (часткова власність) і без визначення часток (сумісна власність) учасників. Відповідно до цього розрізняють право спільної часткової власності та право спільної сумісної власності.

У відносинах спільної часткової власності законом або договором визначаються належні учасникам частки у праві на спільне майно, а саме майно залишається неподільним, єдиним об'єктом їх права спільної власності. Під часткою власника у спільній власності розуміється арифметично виражена ($1/3$, 50% тощо) частка у суб'єктивному праві власності на все спільне майно [149, с. 18]. Частка не може бути виражена в натуральних показниках (квадратних метрах, тоннах тощо), що перетворюють її на право на частину речі. Саме такий підхід найбільшою мірою відповідає сутності відносин спільної часткової власності. Його традиційно дотримується і судова практика [128, с.120].

Положення ч. 4 ст. 355 ЦК України містить презумпцію дії правового режиму права спільної часткової власності, якщо інше не встановлено договором або законом. Така презумпція застосовується в тих випадках, якщо в договорі конкретно не визначено правовий режим спільності.

Водночас, у ряді випадків може діяти презумпція спільної сумісної власності, наприклад, між подружжям відповідно до положень Сімейного

кодексу України від 10 січня 2002 року (надалі – СК України), якщо інше не передбачено шлюбним договором.

Із змісту ч. 1 ст. 368 ЦК України випливає, що спільною сумісною власністю є та спільна власність двох чи більше осіб, у яких завідомо не визначені частки кожної з них.

Отже, праву спільної сумісної власності, як і праву спільної часткової власності, притаманні такі риси, як множинність її суб'єктів (співвласників) та єдність її об'єкта.

Існування множинності суб'єктів викликана необхідністю спеціального регулювання відносин права спільної сумісної власності.

Множинність суб'єктів, насамперед, зумовлена потребою враховувати волю всіх співвласників, а також для забезпечення законних інтересів кожного з них при здійсненні права спільної сумісної власності. Завдяки цьому права та інтереси будь-якого учасника обмежуються і не дають можливості вчиняти певні дії, не враховуючи волю інших учасників. У зв'язку з цим, основна мета спеціальних норм про право спільної сумісної власності полягає в тому, щоб усі сторонні особи, незважаючи на множинність співвласників, взаємодіяли не з сукупністю окремих волевиявлень кожного співвласника, а з єдиною волею і з єдиним волевиявленням, подібно до того, як це відбувається в праві власності «індивідуального користування» [114, с.510]

Багатосуб'єктність права спільної власності допускає існування різних суб'єктів права власності, але з урахуванням особливостей, які належать кожному виду спільної власності.

Так, суб'єктами права спільної часткової власності можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади. Суб'єктами права спільної сумісної власності також можуть бути фізичні особи, юридичні особи, а також держава, територіальні громади, якщо інше не встановлено законом.

Суб'єкти спільної сумісної власності спільно здійснюють правомочності володіння, користування і розпорядження. Особливо важливою є процедура здійснення правомочності розпорядження. Згідно зі ст. 369 ЦК України

розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників.

Кожен із співвласників має право укладати угоди щодо розпорядження спільним майном, якщо інше не передбачено угодою між ними. У разі вчинення одним із співвласників правочину щодо розпорядження спільним майном вважається, що він вчинений за згодою всіх співвласників [6, ст. 369].

Водночас, є певні застереження стосовно визначення та отримання вказаної згоди співвласників. Так, згода співвласників на вчинення правочину щодо розпорядження спільним майном, який підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, має бути висловлена письмово і нотаріально посвідчена [6, ст. 369].

При цьому, необхідно наголосити на тому, що у зв'язку із змінами до законодавства України, зокрема згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 4 липня 2013 року [10], перелік правочинів, які підлягають державній реєстрації був значно звужений. Як приклад правочину, що підлягає державній реєстрації, можна навести договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, який є чинним після його державної реєстрації (це може бути договір про передання виключних майнових прав на об'єкти патентного права).

Є. О. Суханов визначає, що правочин, вчинений одним із співвласників, щодо розпорядження спільним майном, може бути визнаний недійсним на вимогу інших співвласників у випадку відсутності в учасника, який вчинив правочин, необхідних повноважень тільки в тому випадку, якщо буде доведено, що інша сторона правочину знала або повинна була знати про це [128, с. 131].

У той же час, Ю. С. Червоний, зазначає, що правочин може бути визнано недійсним, якщо буде встановлено, що інша сторона у правочині діяла недобросовісно, тобто знала чи повинна була знати про відсутність згоди на здійснення такого правочину інших співвласників чи одного з них [235, с. 250].

Загалом, вітчизняні науковці підтримують зазначений підхід, однак висловлюють думки щодо суперечливості розуміння автором добросовісності набувача спільного майна, оскільки в такому разі ігнорується презумпція згоди інших співвласників на відчуження спільного майна. Законодавець не зобов'язує набувача вимагати від співвласника-відчужувача письмової згоди інших співвласників, за винятками, передбаченими законом. Тобто, для визначення правових наслідків правочину з відчуженням спільного майна необхідно встановити факт незгоди інших співвласників на укладення правочину одним з них, а не факт наявності чи відсутності такої згоди [232, с. 606].

На нашу думку, основою висвітленого підходу в регулюванні є особливий – особисто-довірчий характер відносин спільної сумісної власності. Саме через це згода всіх співвласників має презюмуватися, оскільки кожен із подружжя, виходячи із суті сімейних відносин, має діяти на користь інтересів сім'ї. У тому ж випадку, якщо між чоловіком і дружиною є необхідність більш детального регулювання відносин щодо розпорядження спільним майном – законодавець передбачає можливість договірною регулювання таких прав та обов'язків.

Необхідно зазначити, що ЦК України та СК України виділяють такі види спільної сумісної власності:

- спільна сумісна власність членів сім'ї (вона виникає, коли майно набуто в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї);

- спільна сумісна власність жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними;

- спільна сумісна власність подружжя.

Відповідно до Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 14 травня 2015 року, до спільної сумісної власності також належить спільне майно багатоквартирного будинку [21, ст. 5].

Вважаємо за необхідне звернути увагу на такі особливості спільної сумісної власності членів сім'ї.

По-перше, майно визнається спільною сумісною власністю, якщо воно набуто в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї. Отже, формальне тлумачення ч. 4 ст. 368 ЦК України у правозастосовчій практиці може призводити до такого її розуміння: кожен член сім'ї для того, щоб стати співвласником, має приймати і трудову, і матеріальну участь у створенні, набутті спільного майна. З метою запобігання можливих непорозумінь варто рекомендувати суб'єктам укладати в таких випадках договір про набуття спільної сумісної власності [234].

По-друге, для набуття спільної сумісної власності необхідна участь не просто у матеріальних, але саме у грошових витратах щодо створення майна. Це істотним чином звужує можливості тих осіб, які приймали матеріальну участь у створенні майна, проте не понесли разом з тим грошових витрат (наприклад, надали приміщення для виготовлення майна, матеріали, обладнання, устаткування) [234]. Водночас, зауважимо, що описана проблемна ситуація також може бути вирішена шляхом укладення договору [234].

Спільна сумісна власність жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, має ряд особливостей.

Відповідно до ч. 1 ст. 74 СК України, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуто ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними [5, ст. 74].

Заслуговує підтримки правова позиція Верховного Суду України, що була викладена в Постанові Верховного Суду України від 20 лютого 2012 року № 6-97цс11. У зазначеній постанові Верховний Суд України дійшов висновку, що при застосуванні ст. 74 СК України слід виходити з того, що вказана норма поширюється на випадки, коли чоловік і жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі та між ними склалися усталені відносини, що притаманні

подружжю. Крім того, для визначення осіб як таких, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, для вирішення майнового спору на підставі ст. 74 СК України, суд повинен встановити факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу в період, протягом якого було придбано спірне майно [58].

У юридичній літературі науковці слушно зазначають, що спільна сумісна власність подружжя є традиційною категорією правової науки. Правовідносини подружжя прийнято поділяти на особисті немайнові і майнові, а майнові, у свою чергу, – на правовідносини власності та правовідносини щодо утримання, тобто аліментні [217, с. 112-115; 206, с. 34; 216, с. 93].

Об'єктом правовідносин власності подружжя є майно подружжя, а в якості суб'єктів виступають подружжя і колишнє подружжя, а також деякі інші особи – кредитори, члени сім'ї.

Поширеним є підхід, що поняття «правовідносини власності подружжя» включає набагато ширше коло подружніх правових відносин, ніж правовідносини власності. Правові норми, що регулюють відносини подружжя, умовно поширюють поняття «власність» на все належне подружжю майно, включаючи майнові права [215].

Заслуговує на увагу позиція, що правовідносини з приводу належності подружжю майна мають деякі риси, характерні для речових правовідносин.

По-перше, зазначені правовідносини оформлюють безпосереднє відношення подружжя до майна, що дає їм можливість використовувати його в своїх інтересах без участі інших осіб.

По-друге, вказані правовідносини фіксують статистику майнового стану подружжя; у них за одним або обома з подружжя закріплюється можливість безпосереднього впливу на різні види майна, у тому числі, можливість укладення правочинів щодо нього.

Варто також зазначити, що з точки зору взаємозв'язку уповноваженого і зобов'язаного суб'єктів, правовідносини власності подружжя мають подвійну природу.

Якщо розглядати відносини подружжя із «зовнішнім світом» – вони мають абсолютний характер. У даному випадку уповноваженим особам – чоловіку і дружині – протиставляється невизначене коло зобов'язаних осіб, а право подружжя на належне їм майно підлягає захисту від усіх і кожного. Такий абсолютний характер наближує правовідносини власності подружжя до речових правовідносин, особливо до відносин власності. На абсолютність майнових прав подружжя вказується також у зарубіжній літературі [цит. за: 215].

У той же час, якщо розглядати правовідносини власності подружжя як правовий зв'язок між чоловіком і дружиною з приводу належного їм майна, варто вести мову про їх відносний характер.

К. І. Манаєв, під час дослідження питання належності «сімейно-майнових правовідносин подружжя» до абсолютних або до відносних, зазначає таке: відмінною рисою права подружжя на їх спільне майно є те, що у внутрішніх взаєминах чоловіка і дружини це право носить відносний характер. Право на майно нерозривно пов'язане з взаємними обов'язками. Право кожного із співвласників має відносний характер стосовно іншого, оскільки кожен з подружжя зобов'язаний утримуватися від порушення права іншого, і можливий порушник відомий заздалегідь [163, с. 11-13].

Отже, правовідносини подружжя з приводу майна, що є їх спільною власністю, доцільно кваліфікувати як відносні. Водночас, коли йдеться про всіх інших осіб у відносинах щодо майна подружжя, у цьому аспекті права подружжя на майно, що становить їх спільну власність, носять абсолютний характер.

За способами захисту дані правовідносини подружжя також можна класифікувати і як абсолютні, і як відносні, оскільки вони можуть захищатися речовими та зобов'язальними позовами; останні безпосередньо з права власності не впливають, але спрямовані на охорону власності в економічному розумінні [163, с. 11-13].

На нашу думку, варто погодитися з точкою зору, що доречніше вести мову про подвійну природу правовідносин власності подружжя, оскільки неможливо однозначно визначити, чи є вони в більшій мірі абсолютними або ж відносними [215]. Автор вказує, що основним предметом правового регулювання норм, присвячених майну подружжя, є відносини між членами подружжя, а не їх відносини з третіми особами з приводу цього майна. Тому було б не цілком точно вказувати на наявність у правовідносинах власності подружжя тільки «деяких ознак» відносності. Разом з тим, оскільки правовідносини власності подружжя, як вже зазначалося, подібні з речовими правовідносинами, не можна зменшувати значення їх абсолютного характеру, яка властива всім речовим правовідносинам [215].

Заслуговує також на увагу позиція В. Є. Стреглю, на думку якого майнові відносини, що виникають у сім'ї і регулюються сімейним правом, мають подвійну природу. З одного боку, вони є різновидом загального поняття майнових відносин. Наприклад, відносини, що виникають між членами сім'ї з приводу володіння, користування і розпорядження майном. З іншого боку, вони мають самостійний характер, що дозволяє виділити їх в предмет регулювання окремою галуззю права. Автор виділяє ряд особливих рис таких відносин: вони мають вартісну, але не товарну форму, позбавлені оплатного і еквівалентного характеру, найтіснішим чином пов'язані з особистими відносинами [224, с. 15].

У свою чергу, А. А. Іванов зводить майнові правовідносини подружжя до двох основних видів:

1) речові правовідносини – відносини подружжя щодо права власності на майно та прав на користування речами, які кожному з них належать;

2) зобов'язальні правовідносини – відносини подружжя, щодо взаємного утримання (аліментування) та договірні відносини подружжя [127, с. 292-294].

Речові правовідносини подружжя, як і інші цивільно-правові відносини мають два різновиди:

- відносини власності;
- відносини, які складаються щодо прав користування чужою річчю.

Відносини власності подружжя виникають стосовно володіння, користування та розпорядження майном. Сімейне законодавство, перш за все, регулює відносини, які складаються між подружжям стосовно майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, визначаючи порядок володіння, користування та розпорядження таким майном. Разом із тим, сімейне законодавство чітко закріплює, яке майно належить кожному з подружжя на праві приватної власності та не входить до спільного подружнього майна – роздільне майно подружжя.

Саме щодо роздільного майна подружжя можуть виникати своєрідні права подружжя, які в цивільному праві називаються правами на чужу річ. Хоча, в реальному житті подружжя, як правило, без перешкод користується речами, які знаходяться у власності лише одного з них, в окремих випадках право на користування чужою річчю спеціально закріплюється законом. Так, відповідно до ч. 1 ст. 407 ЦК України члени сім'ї власника житла, які проживають разом з ним, мають право на користування цим житлом відповідно до закону [6, ст. 407].

Між подружжям можуть виникати різноманітні види зобов'язальних правовідносин. У цивільному праві, як відомо, зобов'язальними визнаються відносини, в яких інтерес однієї особи здійснюється шляхом виконання певних дій іншою особою [212, с. 101-102].

Якщо шлюб, беззаперечно, є основою сім'ї, то власність, так само беззаперечно, складає економічну основу суспільства. У тому числі, у таких формуваннях, де основна форма власності – державна. У цьому зв'язку одним із найважливіших аспектів подружніх правовідносин виступають правовідносини власності подружжя [215]. Саме тому Рене Давид назвав закріплення в Французькому цивільному кодексі інституту шлюбного режиму (режиму майна подружжя) закріпленням ідеї революції [131, с. 90].

Передбачені законом об'єкти права спільної власності подружжя відображають загально-цивільну класифікацію об'єктів права спільної власності.

У літературі виділяють спільні риси елементів і складу права власності подружжя як виду права власності.

Так, існує підхід, що обов'язковими елементами юридичного складу, необхідного для виникнення права спільної сумісної власності дружини і чоловіка та їх спільного майна, є:

- набуття майна під час зареєстрованого шлюбу;
- ведення особами спільного господарства, тобто наявність спільної праці подружжя [207, с. 47].

Практично аналогічну позицію висловлює Ю. С. Червоний, який наголошує на тому, що для того, щоб майно, набуте під час шлюбу, вважалось таким, що належить особам на праві спільної сумісної власності, недостатньо реєстрації шлюбу. Такі особи повинні спільно проживати і вести спільне господарство, тобто необхідна наявність спільної праці подружжя з метою врегулювання свого побуту та задоволення спільних потреб [208, с. 146].

Під спільною працею слід розуміти будь-яку корисну працю, яка незалежно від її характеру безпосередньо або в уречевленій формі спрямована на створення спільного майна подружжя [207, с. 47].

У свою чергу, І. В. Жилінкова вказує на такі ознаки спільності майна подружжя:

- майно, набуте подружжям за час шлюбу, вважається спільним, якщо інше не встановлено домовленістю сторін;
- подружжя мають рівні права відносно майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності;
- майно належить подружжю без визначення часток кожного з них у праві власності;
- права подружжя на майно визнаються рівними незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу);

- до тих пір, поки не буде доведено протилежне, вважається, що кожен з подружжя, який здійснює правочини щодо розпорядження спільним майном, діє в інтересах подружжя [209, 107-108].

На нашу думку, надзвичайно важливою у регулюванні спільної сумісної власності подружжя є ч. 3 ст. 368 ЦК України, якою передбачено презумпцію дії режиму спільної сумісної власності щодо майна подружжя, набутого ним за час шлюбу [6, ст. 368]. Згідно ч. 3 ст. 368 ЦК України: «Майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом» [6, ст. 368].

Водночас, зазначимо, що правовий режим права спільної сумісної власності подружжя як різновиду спільної сумісної власності також регулюється положеннями Глави 8 СК України.

Так, Глава 8 СК України містить такі положення щодо спільної сумісної власності подружжя: підстави набуття права спільної сумісної власності подружжя; щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя; з приводу виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, що належало дружині, чоловікові; відносно здійснення подружжям права спільної сумісної власності; щодо права подружжя на розпоряджання майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; стосовно права подружжя на визначення порядку користування майном; з приводу здійснення права спільної сумісної власності після розірвання шлюбу; відносно розподілу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя тощо [5, гл. 8].

Відповідно до ст. 60 СК України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині і чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, служба в армії тощо) самостійного заробітку (доходу) [5, ст. 60].

Заслуговує підтримки правова позиція, яка була викладена у Висновках Верховного Суду України від 01 лютого 2014 року (п. 2 Розділу «Спори про

право власності та інші речові права»)), що, застосовуючи ст. 60 СК України та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, а й той факт, що джерелом його набуття є спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя [102].

Об'єктом права спільної сумісної власності дружини та чоловіка є також майно набуте на безоплатних засадах подружжям спільно – весільні подарунки, подарунки з нагоди ювілею спільного життя тощо [215].

Отже, СК України закріплює традиційний підхід до майнових відносин подружжя: усе, що було нажите разом – є спільним. Такий режим спільної власності називають законним, оскільки він діє у силу закону в усіх випадках, якщо не встановлено договірний режим, за яким належність майна кожному з подружжя визначається укладеним ними договором [211, с. 63].

Варто також зазначити, що принцип спільності майна подружжя означає об'єднання майна чоловіка та дружини (повністю або частково) в єдину майнову масу та встановлення ряду спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження [209, с. 107].

Проведений аналіз свідчить, що ст. 60 СК України містить два принципово важливі положення.

По-перше, незважаючи на імперативність норми щодо спільності всього набутого за час подружнього життя майна, законодавством передбачено, що винятки із загального правила можуть бути встановлені договором або законом.

По-друге, не виникає необхідності доводити походження майна як об'єкта спільної сумісної власності подружжя, оскільки існує презумпція встановлена законом, але можливість спростування будь-якої презумпції, як відомо, також існує [189, с. 1].

На нашу думку, важливим також є те, що для визначення майна, набутого під час шлюбу, об'єктом спільної сумісної власності подружжя не має значення, на чие ім'я воно зареєстроване [208, с. 147]. У той же час, суд може визнати особистою приватною власністю дружини або чоловіка майно, набуте

за час їхнього окремого проживання, у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин.

Слід зазначити, що право спільної сумісної власності подружжя є різновидом права приватної власності фізичних осіб. Тому об'єктами цього права є будь-які речі, що належать фізичній особі на праві приватної власності. Вичерпного переліку об'єктів права спільної сумісної власності дружини та чоловіка, як зазначено в літературі, дати неможливо [138, с. 3].

До об'єктів спільної сумісної власності подружжя належить будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту. Згідно із ч. 2 ст. 178 ЦК України види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти вилучені з цивільного обороту), мають бути прямо встановлені у законі [6, ст. 178].

Постановою Верховної Ради України від 17 червня 1992 року «Про право власності на окремі види майна», визначено, що об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком майна, зазначеного у Додатках № 1 та № 2 до цієї Постанови, в яких наведено перелік видів майна що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України (зокрема, бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси, вибухові речовини й засоби вибуху, бойові отруйні речовини, наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби (за винятком отриманих громадянами за призначенням лікаря тощо) та перелік видів майна, для набуття громадянами права власності на яке встановлено спеціальний порядок (вогнепальна гладкоствольна мисливська зброя, вогнепальна мисливська нарізна зброя, об'єкти, що перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури та ін.) [31].

Не можуть бути у приватній власності також об'єкти, зазначені у ч. 2 ст. 5 Закону України від 4 березня 1992 р. «Про приватизацію державного майна».

Так, згідно ч. 2 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна» приватизації не підлягають об'єкти, що мають загальнодержавне значення, а також казенні підприємства [27, ст. 5].

Зазначеною нормою Закону також визначено перелік об'єктів, які мають загальнодержавне значення. Перелік таких об'єктів сформовано залежно від функціонального призначення майнових об'єктів, які знаходяться у власності подружжя. Зокрема, перш за все Закон виділяє об'єкти та майно, які забезпечують виконання державою своїх функцій, забезпечують обороноздатність держави, її економічну незалежність, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України (наприклад, майно Збройних Сил України (крім майна, щодо якого законом встановлено особливості приватизації), Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, надра, корисні копалини загальнодержавного значення, емісійна система, майнові комплекси підприємств і установ, що забезпечують випуск та зберігання грошових знаків і цінних паперів тощо). Законом, також передбачено об'єкти, діяльність яких забезпечує соціальний розвиток, збереження та підвищення культурного, наукового потенціалу, духовних цінностей (Національний архівний фонд, пам'ятки археології, заклади культури, що забезпечують державні соціальні нормативи у сфері обслуговування населення закладами культури, майно підприємств, установ та організацій Національної академії наук України, галузевих академій наук, що використовується для виконання фундаментальних і прикладних досліджень та ін.). Окремо в Законі увагу приділено об'єктам, контроль за діяльністю яких з боку держави гарантує захист громадян від наслідків впливу неконтрольованого виготовлення, використання або розповсюдження небезпечних речовин (ядерні матеріали, ядерні установки і об'єкти, призначені для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення; полігони, будови, споруди та устаткування для захоронення твердих промислових та побутових відходів, скотомогильники. Об'єкти, які забезпечують життєдіяльність держави в цілому

(запаси державного резерву, автомобільні дороги, магістральні залізничні лінії загального користування, метрополітен, міський електротранспорт, атомні електростанції, гідроелектростанції з греблями, аеродроми та аеродромні об'єкти, водосховища і водогосподарські канали комплексного призначення тощо), також містяться у вказаному Законі [27, ст. 5].

Отже, цілком логічним є висновок про те, що об'єкти, які мають загальнодержавне значення та не підлягають приватизації, не можуть бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

Проведений аналіз положень чинного законодавства України щодо об'єктів права приватної власності, дає підстави стверджувати, що будь-яке майно, щодо якого в законодавстві немає спеціальної заборони, може належати фізичним особам, у тому числі подружжю, на праві спільної сумісної власності.

Водночас, сімейне законодавство містить норми, які визначають різновиди майна, що належать подружжю на праві спільної сумісної власності. Законодавець виділяє загальний об'єкт права спільної сумісної власності – будь-яке майно подружжя і особливі об'єкти, які виокремлює з усього (будь-якого) майна подружжя, та відносить до них: заробітну плату, пенсію, стипендію; майно, яке отримане на підставі договорів та використане в інтересах сім'ї; речі для професійних занять [213, с. 191].

Основним (загальним) об'єктом спільної сумісної власності подружжя є майно, набуте за час шлюбу. Як уже зазначалося, таке майно належить їм на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з подружжя не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Варто погодитись із позицією ряду вчених, що поняття «майно» з розвитком суспільства, економіки, матеріальної та духовної культури не залишається незмінним, воно трансформується [125, с. 313]. Наприклад, у період промислового капіталізму рівень розвитку виробничих потужностей, за якого в господарському обігу брали участь виключно або переважно речові (матеріальні) об'єкти, визначав відповідно і правову концепцію власності,

нормативно визначене коло її об'єктів. У цей період об'єктами охорони, насамперед, визнавались речові елементи (речі) [125, с. 313].

Розвиток виробництва та економіки, вплив науково-технічного прогресу та конкуренції призвели до «модернізації» поняття майна, до його розширення. У зв'язку з розширенням поняття «майно» була розроблена концепція безтілесного майна (безтілесних речей). Під безтілесним майном розуміють права, які мають вартість та грошову оцінку, але, які є «ідеальним» майновим об'єктом [125, с. 314].

Необхідно зазначити, що і в сучасній правовій доктрині немає єдиного підходу щодо визначення поняття «майно».

Відзначаємо, що поділ майна на матеріальне та ідеальне знайшов своє відображення в правових системах більшості країн сучасності шляхом визнання двох видів об'єктів права власності: матеріальних (тілесних); нематеріальних (безтілесних) [125, с. 314].

Водночас, О. В. Дзера наголошує на тому, що термін майно використовується у різних значеннях:

- по-перше, під майном розуміють річ чи сукупність речей (саме про таке майно йдеться у нормах, які визначають предмет договорів купівлі-продажу, оренди, дарування, позики тощо);

- по-друге, цим терміном охоплюється сукупність прав, які належать конкретній особі;

- по-третє, терміном «майно» позначають також сукупність майнових прав та обов'язків (наприклад, під спадковим майном розуміють усі майнові права та обов'язки спадкодавця, які переходять до спадкоємця) [178, с. 323].

У свою чергу, І. Ф. Севрюкова зазначає, що термін «майно» як юридичне поняття вживається у таких значеннях:

1. Певна річ або сукупність речей, у т.ч. гроші та цінні папери;
2. Сукупність речей та майнових прав (прав вимоги) певної особи (актив);
3. Сукупність прав та обов'язків певної особи, які характеризують її майнове становище [205, с. 551].

Слід звернути увагу, що в юридичній літературі також немає єдиного підходу щодо визначення поняття «спільне майно подружжя».

Так, В. О. Рясенцев ототожнював спільне майно подружжя із спільною сумісною власністю дружини і чоловіка [206, с. 94]. Автор зазначав, що вклад, внесений за рахунок спільних заощаджень одним із подружжя до банківської (кредитної) установи на своє ім'я, є спільним майном обох з подружжя [206, с. 94]. Погоджуємось із Ю. С. Червоним, що така позиція є спірною, оскільки особі, яка внесла вклад до банківської (кредитної) установи, належить не право власності на нього, а зобов'язальне право [208, с. 150]. До того часу, поки подружжя фактично не одержить таке майно, воно не є об'єктом права власності, а подружжю належить лише право вимоги до кредитної установи, а саме право вимагати видачі внесених грошових коштів. Отже, такий вклад перетворюється з об'єкта права власності на об'єкт права вимоги [133, с. 240].

Ряд вчених, зокрема, К. О. Граве, В. О. Тархов, Є. М. Ворожейкін, І. В. Жилінкова, під спільним майном подружжя розуміють не тільки речі, що належать дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності, а й інші майнові права та обов'язки [208, с. 151].

Вказана позиція вчених має наукових опонентів. Так, Ю. С. Червоний, який підтримує точку зору В. О. Рясенцева, з цього приводу зазначає, що поняття набутого майна не охоплює борги, оскільки у ст. 73 СК України йдеться про накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. А на борги неможливо накласти стягнення. Борги можуть обтяжувати спільне майно подружжя, проте не включаються до його складу. Наслідком включення до складу спільного майна дружини та чоловіка їх боргів має бути висновок, що будь-який борг, який виникає за час шлюбу, є спільним боргом подружжя. А це суперечить ст. 73 СК України, в якій йдеться про спільні та особисті борги дружини та чоловіка. У подружжя можуть бути спільні борги, але вони є результатом правочинів, вчинених обома чи одним з подружжя за наявності презумпції згоди другого з них, або у випадках,

передбачених законом, наприклад, за наявності прямо виявленої згоди другого з подружжя (ч. 3 ст. 65 СК України) [208, с. 151].

Для вирішення окресленої проблематики критично ставимося до наведених позицій науковців та вважаємо за необхідне чітко розмежовувати поняття «спільна власність подружжя» і «спільне майно подружжя». При поділі спільного майна подружжя у судовому порядку суд обов'язково має враховувати боргові зобов'язання дружини та чоловіка, тому цілком логічним є те, що до складу майна подружжя повинні також включатися борги подружжя. У зв'язку з цим, необхідно констатувати, що поняття «спільне майно подружжя» є більш широким за поняття «спільна власність подружжя», а відтак майнові відносини подружжя не зводяться тільки до відносин власності.

Проведений аналіз поняття майна та спільного майна подружжя дає підстави для висновку, що **спільне майно подружжя** – це речі або сукупність речей (у тому числі, гроші та цінні папери), набуті за час шлюбу, сукупність майнових прав та обов'язків, що виникли у період існування шлюбу, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності.

Щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя, то, як уже зазначалося, згідно ч. 2 ст. 61 СК України об'єктами права спільної сумісної власності подружжя також є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя.

Необхідно звернути увагу, що до змін, внесених Законом України від 22 грудня 2006 року № 524-5 «Про внесення змін до Сімейного і Цивільного кодексів України», ст. 61 СК України містила правило, згідно з яким заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи належали до спільного майна подружжя лише у випадку, якщо вони були внесені:

1. До сімейного бюджету;
 2. На особистий рахунок кожного до банківської (кредитної) установи
- [11].

Отже, надходження (заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи) лише тоді можна було вважати спільним майном подружжя, якщо кожен з них

виявив свою волю щодо передачі грошей до сімейного бюджету. Якщо цього зроблено не було, то майно вважалось роздільним і належало тому з подружжя, хто його отримав [214, с. 197].

Ю. С. Червоний вказував, що наведене вище положення не можна вважати правильним, оскільки в такій ситуації, для виникнення права спільної сумісної власності дружини та чоловіка кожного разу необхідне було б волевиявлення одного з них. Проте, для встановлення законного правового режиму регулювання відносин між подружжям з приводу належного їм майна цього не потрібно [208, с. 152].

О. С. Іоффе з цього приводу зазначав, що якби утворення майнової спільності залежало від подальших вчинків того з подружжя, хто є набувачем, який забажав би використовувати майно для загальносімейних цілей, діяло б уже не правило закону, а добровільний розсуд дружини або чоловіка [146, с. 226].

Положення ч. 2 ст. 61 СК України суперечило загальному правилу про поняття та підстави виникнення у подружжя права спільної сумісної власності, передбаченому ст. 60 СК України, що, як справедливо зазначила Т. О. Ариванюк, не передбачає залежності режиму спільності майна дружини та чоловіка від його передачі до сімейного бюджету [111, с. 10].

Зазначене положення щодо залежності режиму спільності майна дружини та чоловіка від передачі майна до сімейного бюджету суперечило також ч. 3 ст. 61 СК України, відповідно до якої, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, гроші, інше майно, у тому числі гонорар, виграш, які одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка. У такому разі для виникнення у подружжя права спільної сумісної власності на зазначене майно не потрібно, щоб воно було внесене до сімейного бюджету.

Отже, як справедливо зазначила І. В. Жилінкова, після внесення змін до ч. 2 ст. 61 СК України законодавець повернувся до правила, що існувало багато років, визнавши невдалою спробу змінити правовий режим цих об'єктів. Однак,

треба зазначити, що у період з 01.01.2004 року до набрання чинності Законом України від 22.12.2006 року «Про внесення змін до Сімейного і Цивільного кодексів України» правовий режим заробітної плати, пенсії, стипендії або інших доходів визначався первісною редакцією ч. 2 ст. 61 СК України. Отже, під час поділу подружнього майна один із подружжя може стверджувати, що майно було придбане за рахунок тієї частки його заробітної плати, яку він не вніс до сімейного бюджету, внаслідок чого таке майно належить йому особисто [214, с. 197-199]

Варто підкреслити, що в умовах сьогодення чинні положення ч. 2 ст. 61 СК України актуальні, також і стосовно доходів від підприємницької діяльності.

Слід погодитися з тим, що під доходами від трудової діяльності потрібно розуміти грошові й інші надходження, які отримуються в результаті виконання своїх обов'язків як за трудовим договором, так і за договорами цивільно-правового характеру (підряду; надання послуг тощо). Такі доходи будуть вважатися доходами саме від трудової діяльності, якщо один з подружжя не зареєстрований як індивідуальний підприємець [118, с. 17; 148, с. 33].

Необхідно враховувати дані положення, оскільки в умовах сьогодення досить часто постійна робота громадян оформлюється цивільно-правовими договорами, а не трудовими.

Звертаємо увагу, що свого часу питання щодо правового режиму заробітної плати, пенсії та стипендії досить жваво обговорювалося в юридичній літературі.

Так, А. В. Слепакова зазначає про існування в багаторічній науковій дискусії трьох основних підходів щодо моменту, з якого заробітна плата та інші доходи від трудової діяльності вважаються спільним майном подружжя [215].

Відповідно до першого підходу, винагорода за працю стає спільним майном подружжя в момент внесення заробітку в сім'ю. У межах отриманого щомісячного заробітку чоловік і дружина в праві розпоряджатися ним на свій розсуд (надавати допомогу батькам, дітям від інших шлюбів; придбавати

подарунки членам своєї родини, тощо.) Однак, та сума заробітку, яка не буде витрачена на повсякденні потреби, а буде призначатися для заощадження, повинна вважатися спільною власністю подружжя, на рівні з речами, які були придбані кожним із подружжя на зароблені і заощаджені кошти [187, с. 21; 206, с. 88-96].

Зазначена позиція вчених аргументується неможливістю отримати половину або всю заробітну плату тим із подружжя, який не являється особою, на ім'я якої вона нараховується, без відповідної довіреності лише за наявності паспорта або свідоцтва про шлюб.

Зокрема, В. О. Рясенцев, зазначав, якщо чоловік або дружина не вносить свого заробітку для ведення спільного господарства та утримання іншого з подружжя, то не можна пред'явити позов про поділ заробітної плати працюючого подружжя навпіл, що могло б бути можливим, якби заробітна плата являлася спільною власністю. Інший з подружжя (той, що потребує утримання) має право вимагати сплати аліментів, але ця вимога не витікає з інституту права спільної сумісної власності [206, с. 88-89].

Водночас, наведена аргументація, певною мірою, не відповідає дійсності, оскільки надання допомоги батькам і дітям, придбання подарунків та інші дії того з подружжя, який отримує заробітну плату вважаються такими, що здійснюються за презумпції згоди другого з подружжя. Якщо до внесення в сімейний бюджет заробітна плата вважалася б такою, що належить до роздільного майна подружжя, то і речі, придбані за ці кошти, були б особистою приватною власністю подружжя і не підлягали б поділу.

Зазначаємо, що наведена позиція підтримується багатьма авторами [181; 107].

Згідно другого наукового підходу, доходи включаються до спільного майна подружжя з моменту виникнення у одного з подружжя права вимоги їх виплати, тобто, з моменту нарахування [215].

Заслугове на увагу концепція М. О. Рейхель і М. Г. Масевич, які вважали спільним майном подружжя не лише фактично отримані, але і «належні до отримання», нараховані доходи [198, с. 65].

Доцільність вказаної точки зору вчених аргументується можливим існуванням зловживань того з подружжя, хто отримує дохід, оскільки він може свідомо затримати отримання доходів до припинення шлюбу. Також, не варто забувати про випадки затримки виплати заробітної плати. Але, в даній ситуації слід підтримати позицію О. О. Чифранової, яка вказує, що на практиці встановити факт виникнення права на винагороду набагато важче, ніж факт отримання [236, с. 25].

Не можна не погодитися із позицією ряду авторів (Н. В. Рабінович, К. О. Граве, В. О. Рясенцев та ін.), що у іншого із подружжя не може виникнути право вимоги виплати заробітної плати. На практиці, у відповідності до законодавства, будь-яке зобов'язання, у тому числі, зобов'язання з виплати заробітної плати та погашення боргу, виконується лише в інтересах управомоченої особи, а не дружині (чоловіку) управомоченої особи, яка не має права вимагати виконання обов'язку або приймати виконання без довіреності [195, с. 44].

Водночас, необхідно пам'ятати, що поняття «власність подружжя» включає в себе все майно, що належить подружжю, у тому числі майнові права. Таким чином, вказані права також можуть входити до складу майна подружжя.

Особливістю правової природи майнових прав є те, що майнові права (права вимоги) не є солідарними, а подружжя не є солідарними кредиторами в розумінні ЦК України.

Підтримуємо точку зору А. В. Слепакової, яка зазначає, що якщо строк виконання боржником зобов'язання щодо одного з подружжя, який виступає кредитором, настав, або визначений моментом вимоги, то інший з подружжя може вимагати поділу цього права (права вимоги) або врахування його вартості при поділі всієї маси спільного сумісного майна подружжя [215].

Звертаємо увагу, що в ряді наукових праць розглядається важливе, на нашу думку, питання моменту включення до спільного майна подружжя доходів від майнових прав інтелектуальної власності – авторської винагороди та інших доходів від інтелектуальної діяльності. Відносно таких доходів виникає питання, чи варто враховувати і розділяти різні випадки їх отримання залежно від того, коли були створені об'єкти інтелектуальної власності, за які були отримані доходи – до укладення шлюбу або під час шлюбу, і чи не варто було б встановлювати різні правові наслідки для цих доходів [124, с. 43]. Проблематика даного питання буде досліджена в наступному розділі нашого наукового дослідження.

Відповідно до третього підходу щодо визнання моменту, з якого заробітна плата та інші доходи від трудової діяльності вважаються спільним майном подружжя, заробітну плату і прирівняні до неї доходи варто вважати спільною сумісною власністю подружжя з моменту фактичного її отримання тим з подружжя, якому вони мають бути сплачені [204, с. 139; 195, с. 44-45; 124, с. 40; 181, с. 22-24; 107, с. 145; 236, с. 14].

З нашої точки зору, даний підхід є найбільш правильним, оскільки отримання заробітної плати та (або) інших доходів від трудової діяльності є тим юридичним фактом, з яким безпосередньо пов'язується момент трансформації заробітної плати та (або) інших доходів від трудової діяльності із особистої приватної власності дружини та чоловіка у спільну власність подружжя.

В обґрунтування доцільності застосування даного наукового підходу вчені зазначають, що до спільного майна подружжя слід відносити доходи з моменту їх фактичного отримання тим з подружжя, який має право на їх отримання у відповідних правовідносинах (працівником, пенсіонером, учнем, автором, підприємцем тощо). Водночас, видається, що під отриманням доходу слід розуміти не лише виплату або видачу, але також і переказ грошових коштів на банківський рахунок одержувача, і будь-які інші способи надання грошових та інших доходів у розпорядження особи, якій вони мають належати [215].

Такий підхід впливає з норми ст. 61 СК України, згідно з якою, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Після аналізу положень даної статті можна зробити висновок, що спільна сумісна власність подружжя на гонорар та виграш виникає внаслідок укладення одним із членів подружжя договору виключно в інтересах сім'ї.

Водночас заслуговує підтримки, позиція ряду вчених, які звертають увагу на складність доведення факту укладання вказаного договору в інтересах сім'ї, оскільки той з подружжя, хто виграв значну суму грошей, або цінне майно, може заперечувати, що він діяв в інтересах сім'ї. Особа може стверджувати, що брала участь в грі за особистою ініціативою і не діяла в інтересах іншого з подружжя або інших членів сім'ї [214, с. 210].

Також необхідно зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 61 СК України речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

У свою чергу, термін «професійні заняття», який використовується в ч. 4 ст. 61 СК України, необхідно тлумачити в широкому, а не вузькому значенні. Зокрема, даний термін доцільно поширювати не тільки на речі, які обслуговують професійну діяльність подружжя, а й їхні хоббі, захоплення, що безпосередньо не пов'язані з їхньою основною професією. Важливо, щоб це були особливі, специфічні предмети, які дають можливість здійснювати певний вид діяльності (займатися фотографуванням, живописом, музикою тощо) [214, с. 211].

Необхідно зауважити, що визначення речей, які використовуються подружжям для професійних занять, є надзвичайно важливим, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 71 СК України речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній

діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя [5, ст. 71].

Під час дослідження об'єктів спільної сумісної власності подружжя, особливу увагу необхідно звернути на ч. 1 ст. 45 СК України, в якій передбачено, що недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя, а ч. 2 цієї статті встановлює, якщо протягом недійсного шлюбу особи набули майно, воно вважається таким, що належить їм на праві спільної часткової власності [5, ст. 45].

На нашу думку, варто також наголосити на тому, що може виникнути така проблемна ситуація: під час недійсного шлюбу особи могли скористатися певними перевагами, які надаються для жінки та чоловіка, що перебувають у зареєстрованому шлюбі. Наприклад, особи могли отримати від держави кредит на пільгових умовах, що передбачені для молодих сімей. У даному випадку виникає цілком логічне питання: чи можуть жінка та чоловік після визнання їх шлюбу недійсним, користуватися пільговим кредитом, що був отриманий під час недійсного шлюбу?

Дану проблему необхідно вирішувати таким чином: оскільки однією із умов отримання кредиту на пільгових умовах є реєстрація шлюбу між жінкою та чоловіком, які згідно чинного законодавства можуть вважатися молодою сім'єю, то визнання такого шлюбу недійсним призведе до втрати права на отримання пільгового кредиту. Отже, особи, шлюб яких був визнаний недійсним, повинні повернути гроші за пільговим кредитом державі.

Водночас, звертаємо також увагу, що, зазвичай, кожний із подружжя вже на момент укладення шлюбу має власне майно, що належить кожному з них на праві приватної власності. Кількість, якість і вартість такого майна також може змінюватися протягом шлюбу, сімейного життя, як правило за наявності підстав, передбачених чинним законодавством [211, с. 62].

Слід зауважити, що в СК України, а саме, в Главі 7 законодавець закріпив термін «право особистої приватної власності дружини та чоловіка».

Варто погодитися з позицією науковців щодо нелогічності розміщення в СК України глави, яка присвячена регулюванню відносин, пов'язаних з приватною власністю дружини і чоловіка раніше глави, в якій висвітлюються відносини з приводу їх спільної сумісної власності, оскільки визначальне значення для прав подружжя на майно є спільність, а не роздільність останнього [208, с. 145; 111, с. 9].

З нашої точки зору, необхідно також звернути увагу на наукову дискусію щодо використання в СК України терміну «право особистої приватної власності дружини та чоловіка».

Зокрема, С. Я. Фурса та Є. І. Фурса зазначають, що поняття «особиста власність», яке застосовується у СК України та досить широко використовується у цивільному обороті, за своєю суттю та правовим значенням збігається з поняттям «приватна власність», що має застосування у ст. 325 ЦК України. Законодавець, увівши у понятійний апарат СК України термін «особиста власність», на думку авторів, тим самим хотів підкреслити, що це власність саме кожного із подружжя [213, с. 177].

Водночас, О. В. Дзера зазначає, що термінологічна база двох важливих нормативних актів, якими є СК України та ЦК України, має бути узгодженою [134, с. 57-58].

Ряд вчених зазначає на те, що термін «особиста приватна» власність зазнав справедливої критики [214, с. 177]. По-перше, особиста власність була основною категорією права соціалістичного суспільства. По-друге, закріплюючи особисту приватну власність, СК України суперечить Конституції України, в якій не міститься такого поняття [214, с. 177].

На думку Ю. С. Червоного, треба звернути увагу на те, що у ст. 57 СК України йдеться не про роздільну приватну, а про особисту приватну власність чоловіка та дружини [208, с. 145]. Автор веде мову про те, що зазначене поняття є неточним, оскільки право особистої власності і право приватної власності – це різні правові категорії. Конституція України не містить поняття «особиста власність». Дане поняття замінене поняттям «приватна власність»

(ст. 41 Конституції України). Тому правильніше говорити про роздільну приватну власність та роздільне майно подружжя [208, с. 145].

На нашу думку, поняття «особиста приватна власність», дійсно, є пережитком минулого, а саме, радянської доби. Більш прогресивним, таким, що відповідає сучасному розвитку суспільства та правової науки, є поняття, що закріплене в ЦК України – «право приватної власності». З огляду на це, доцільно привести у відповідність з ЦК України, який є основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини власності між особами, СК України, який є спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює відносини права власності подружжя.

Пропонуємо внести зміни до СК України та замінити термін «особиста приватна власність» терміном «приватна власність». У зв'язку з цим варто викласти назву Глави 7 СК України у такій редакції: «Право приватної власності дружини та чоловіка».

Під час дослідження питання приватної власності дружини і чоловіка спершу маємо звернути увагу, що у ст. 57 СК України міститься перелік майна, який може належати кожному з подружжя окремо на праві приватної власності. До такого майна належить: майно, набуте нею, ним до шлюбу; майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування; майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали йому особисто; житло, набуте нею, ним за час шлюбу внаслідок його приватизації; земельна ділянка, набута нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації земельної ділянки, що перебувала у її, його користуванні, або одержана внаслідок приватизації земельних ділянок державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, або одержана із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації; речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть в тому випадку, якщо вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя; премії, нагороди, які дружина, чоловік отримали за особисті заслуги; кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, яка

їй, йому належала, а також як відшкодування завданої їй, йому моральної шкоди; страхові суми, одержані нею, ним за обов'язковим особистим страхуванням, а також за добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою приватною власністю кожного з них [5, ст. 57].

Аналіз положень ст. 57 СК України, свідчить про те, що реєстрація шлюбу не змінює правового режиму майна, яке було набуто кожним із подружжя до укладення шлюбу.

Зазначене правило було поширеним ще за часів Стародавнього Риму. Так, наприклад, у Римі дружина не тільки залишалася власником свого майна, але навіть мала право вільно управляти їм. Це особливе майно дружини, на відміну від приданого, називалося «*bona parapherna*». Якщо дружина вважала за необхідне передати своє майно в управління чоловікові, то до відносин, що виникали з цього приводу між жінкою і чоловіком, застосовувалися правила «мандата»: для чоловіка були обов'язковими інструкції, надані йому дружиною; дружина мала право в односторонньому порядку скасувати своє доручення [231, с. 8].

У сучасній юридичній доктрині переважає точка зору, що автоматичне поширення режиму спільності на дошлюбне майно одного з подружжя суперечило б правовій природі права власності як абсолютного суб'єктивного права. [134, с. 58] Майно, яке було набуто кожним із подружжя до шлюбу, зберігає режим роздільності незалежно від тривалості шлюбу, навіть, якщо цим майном користувався не лише власник, а й інший з подружжя [209, с. 103].

Водночас, необхідно звернути увагу, що СК України закріплює положення, що той із подружжя, хто є власником майна, визначає режим володіння та користування ним з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей. При розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним [5, ст. 59].

Слід зазначити, що правовий статус дошлюбного майна може бути підтверджений відповідними документами або показаннями свідків. Документами, що підтверджують придбання конкретного майна до укладення шлюбу, виступають: квитанції; чеки; документи, які вказують на дату придбання майна і, власне, на покупця; договори про придбання майна; договір дарування; заповіт або свідоцтво про право спадкування; ошадна книжка тощо. [173, с. 85 ; 194, с. 191]

На думку окремих авторів, у разі продажу одним із подружжя отриманого ним у спадок будинку і придбання за одержані гроші квартири, виникає право роздільної приватної власності дружини та чоловіка [208, с. 163], тобто має місце трансформація одного об'єкта права власності в інший. Погоджуємось з тим, що в даній ситуації потрібно брати до уваги той факт, що, оскільки вказані правочини вчинялися в період існування шлюбу, то згідно з ч. 2 ст. 60 СК України та ст. 60 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року (надалі – ЦПК України) тягар доказування відсутності спільності майна подружжя лягає на того, хто оспорує цей факт [208, с. 163].

За договором дарування майно може бути подароване подружжю або одному з подружжя, що суттєво впливає на правовий режим такого майна в подальшому.

Наприклад, речі (за винятком речей індивідуального користування), подаровані нареченій і нареченому з нагоди весілля, належать подружжю на праві спільної сумісної власності. Дана позиція підтверджується судовою практикою, яка ґрунтується на ідеї поширення режиму спільного майна подружжя на подарунки, які були подаровані подружжю [78; 79; 82; 87; 88].

У свою чергу, речі індивідуального користування, у тому числі, коштовності, є особистою приватною власністю дружини та чоловіка навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя [5, ст. 57].

Варто також зазначити, що СК України закріплює важливе, на нашу думку, правило, відповідно до якого майно, набуте кожним із подружжя за час

шлюбу, але за кошти, які належали їм особисто, є роздільним майном [5, ст. 57].

Таким чином, якщо один із подружжя під час шлюбу набуває певне майно за рахунок особистих коштів, то таке майно не може визнаватися спільним майном подружжя.

З нашої точки зору, слушною є позиція А. П. Маслова, який вказував, що в даному випадку об'єкт роздільної власності подружжя лише перетворюється, змінює свою форму, тому що кошти, за рахунок яких майно було набуто, і сама річ, мають тотожний правовий режим – режим роздільності. Це правило стосується як грошей, які були набуті одним із подружжя до шлюбу, так і тих, які були отримані одним із подружжя під час шлюбу – за договором дарування, внаслідок спадкування тощо [цит. за: 209, с. 104].

Як уже було зазначено, згідно п. п. 5, 6 ч. 1 ст. 57 СК України житло та земельна ділянка, набуті дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, є особистою приватною власністю дружини, чоловіка [5, ст. 57].

Звертаємо увагу, що позиція законодавця щодо віднесення житла та земельної ділянки, набутих дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, до об'єктів особистої приватної власності дружини та чоловіка була неоднозначною протягом періоду існування СК України.

Так, до 11 січня 2011 року житло та земельні ділянки, набуті дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, не визнавались об'єктами права спільної сумісної власності подружжя.

Проте, 11 січня 2011 року був прийнятий Закон України «Про внесення зміни до статті 61 Сімейного кодексу України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» № 2913-17, на підставі якого були внесені зміни до СК України, а саме, ст. 61 СК України було доповнено частиною п'ятою такого змісту: «Об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є житло, набуто одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, набуто внаслідок безоплатної передачі її

одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації» [13].

Можна констатувати, що законодавець змінив свій підхід та визнав житло та земельні ділянки, набуті дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, об'єктами права спільної сумісної власності подружжя.

Однак, 17 травня 2012 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка» № 4766-VI. Вказаним Законом України була виключена ч. 5 ст. 61 СК України та доповнена ч. 1 ст. 57 СК України частинами такого змісту:

«4) житло, набуте нею, ним за час шлюбу внаслідок його приватизації відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»;

5) земельна ділянка, набута нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації земельної ділянки, що перебувала у її, його користуванні, або одержана внаслідок приватизації земельних ділянок державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, або одержана із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених Земельним кодексом України» [12].

Отже, законодавець знову змінив свою точку зору та відмовився від концепції визнання житла та земельних ділянок, набутих дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, об'єктами права спільної сумісної власності подружжя.

Законодавчий підхід, який закріплений у чинній редакції СК України щодо визнання житла та земельних ділянок, набутих дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, об'єктами особистої приватної власності дружини та чоловіка, видається абсолютно правильним.

З нашої точки зору, не можна визнавати житло та земельні ділянки, набуті дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, об'єктами права спільної сумісної власності подружжя, оскільки внаслідок

приватизації житла та/або земельної ділянки особа (один із членів подружжя) втрачає свої законодавчо закріплені права:

1. На безоплатну приватизацію житла (відповідно до ч. 5 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 року кожний громадянин України має право приватизувати займане ним житло безоплатно в межах номінальної вартості житлового чеку або з частковою доплатою один раз);

2. На безоплатну приватизацію земельної ділянки (згідно ч. 4 ст. 116 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року передача земельних ділянок безоплатно у власність громадян у межах норм, визначених цим Кодексом, провадиться один раз по кожному виду використання [3, ст. 116]).

Отже, можна зробити висновок, що зазначені права на безоплатну приватизацію житла та земельної ділянки носять виключно особистий характер та не можуть бути пов'язані з особою іншого члена подружжя.

У зв'язку з цим, вважаємо, що недоцільно та неправильно поширювати на житло та земельні ділянки, набуті дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, режим спільного сумісного майна подружжя.

Заслуговує на увагу той факт, що серед вчених немає єдиного підходу щодо належності премій та нагород, одержаних за особисті заслуги дружиною або чоловіком, до спільного майна подружжя або до особистої приватної власності дружини, чоловіка, що є підставою для наукових дискусій.

З одного боку, премії та нагороди віддзеркалюють особисті здібності одного з подружжя і є результатом його творчої праці. З іншого – за час роботи така особа отримує підтримку та допомогу іншого з подружжя, який повністю або частково бере на себе турботи про сім'ю. Варто також враховувати, що творча праця, яка завершилася отриманням певної винагороди, могла здійснюватись протягом тривалого часу, коли один з подружжя не робив внесків до сімейного бюджету [214, с. 180].

Водночас, звертаємо увагу, що на підставі положень чинного СК України зазначену проблему можна вирішити.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 57 СК України особистою приватною власністю дружини, чоловіка також є премії, нагороди, які вона, він одержали за особисті заслуги. Суд може визнати за другим з подружжя право на частку цієї премії, нагороди, якщо буде встановлено, що він своїми діями (ведення домашнього господарства, виховання дітей тощо) сприяв її одержанню [5, ст. 57].

Аналогічний підхід викладений у п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 року № 11 [51].

Заслуговує підтримки позиція законодавця щодо визнання премій та нагород об'єктами приватної власності дружини та чоловіка, оскільки вважаємо, що премії та нагороди безпосередньо пов'язані з особою працівника – одного з подружжя, та прямо залежать від його навичок, вмінь, досвіду, талановитості, майстерності тощо. Цілком логічним є те, що лише у випадку, коли інший з подружжя зможе довести, що він своїми реальними діями сприяв одержанню премій, нагород, можна вести мову про отримання ним частки від вказаних премій та нагород.

Заслуговує підтримки, позиція І. В. Жилінкової, що під преміями та нагородами, про які йдеться у положеннях ч. 3 ст. 57 СК України, варто розуміти не звичайні премії, які нараховуються працівникові за місцем його роботи (наприклад, премії до певного свята), а такі, що надаються за особисті заслуги особи і відзначають її особливий внесок у розвиток науки, культури, спорту тощо [214, с. 180].

Відповідно до ч. 4 ст. 57 СК України особистою приватною власністю дружини, чоловіка також є кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, яка їй, йому належала, а також як відшкодування завданої їй, йому моральної шкоди.

Вважаємо, що дана норма СК України є абсолютно правильною, оскільки речі, про які йдеться у ч. 4 ст. 57 СК України, відповідно до положень ч. 1 ст. 57 СК України належать до особистої приватної власності дружини, чоловіка.

Щодо коштів, які одержані як відшкодування завданої одному з подружжя моральної шкоди, то, вважаємо, що вони визнаються майном, яке є особистою приватною власністю дружини, чоловіка тому, що моральна шкода прямо пов'язана із завданням страждань конкретній особі – одному із подружжя, та згідно ч. 2 ст. 23 ЦК України полягає :

1. У фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2. У душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3. У душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4. У приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [6, ст. 23]

У ч. 5 ст. 57 СК України вказано, що особистою приватною власністю дружини, чоловіка є страхові суми, одержані нею, ним за обов'язковим особистим страхуванням, а також за добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою приватною власністю кожного з них [5, ст. 57].

Аналіз положення ч. 5 ст. 57 СК України дозволяє дійти висновку, що законодавець до особистої приватної власності дружини, чоловіка відносить два види страхових сум, що були одержані одним із подружжя, а саме:

- страхові суми, одержані дружиною, чоловіком за обов'язковим особистим страхуванням;

- страхові суми, одержані дружиною, чоловіком за добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою приватною власністю кожного з них.

Отже, можна стверджувати, що страхові суми, одержані дружиною, чоловіком за обов'язковим особистим страхуванням завжди є особистою приватною власністю дружини, чоловіка, а страхові суми, одержані дружиною, чоловіком за добровільним особистим страхуванням можуть належати до особистої приватної власності дружини та чоловіка виключно за умови, що страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою приватною власністю дружини та чоловіка відповідно до положень ч. 1 ст. 57 СК України.

Варто також зазначити, що у відповідності до положень ч. 6 ст. 57 СК України суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин [5, ст. 57].

Відзначаємо також, що у п. 30 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 року № 11 вказано, що якщо за час окремого проживання подружжя після фактичного припинення шлюбних відносин спільне майно його членами не придбавалося, суд відповідно до ч. 6 ст. 57 СК України може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте кожним з них за цей період та за вказаних обставин, і провести поділ тільки того майна, що було їхньою спільною власністю до настання таких обставин [51].

Необхідно наголосити на тому, що в даному випадку надзвичайно важливим є доведення обставин фактичного припинення шлюбних відносин між особами, які перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою.

Зокрема, у Рішенні Фрунзенського районного суду міста Харкова від 28 квітня 2014 року було встановлено факт, що між дружиною та чоловіком фактично припинилися шлюбні відносини, у зв'язку з чим банківський вклад було визнано особистою приватною власністю дружини, оскільки він був відкритий дружиною за час окремого проживання дружини та чоловіка [94].

Практично аналогічна позиція викладена також в Рішенні Верховнодніпровського районного суду Дніпропетровської області від 02 листопада 2012 року, в якому зазначено, що банківські вклади не підлягають розподілу як спільне майно подружжя тому, що банківські вклади були відкриті дружиною вже після того, як дружина та чоловік припинили подружні відносини, отже вказані вклади не можуть бути спільною сумісною власністю подружжя [86].

Окремо у СК підкреслюється, що якщо у придбання майна вкладені крім спільних коштів і кошти, що належали одному з подружжя, то частка у цьому майні, відповідно до розміру внеску, є його особистою приватною власністю [5, ст. 57].

На нашу думку, варто зазначити, що у випадку придбання майна, в яке були вкладені крім спільних коштів і кошти, що належали одному з подружжя, з метою запобігання можливих спорів між членами подружжя у майбутньому, необхідно вказувати про факт вкладення коштів, що належали одному з подружжя, у договорі щодо придбання майна.

Зокрема, вважаємо, що розмір грошових коштів, які належать одному з подружжя особисто, має бути чітко визначений в умовах договору (наприклад, дана умова може міститися в розділі договору «ціна» або в розділі «інші (особливі) умови договору» тощо). Для прикладу можна навести Рішення Дарницького районного суду міста Києва від 23 квітня 2013 року, в якому квартира була визнана спільною сумісною власністю подружжя у зв'язку з тим, що квартира була придбана в період шлюбу за спільні кошти подружжя, а нотаріальний договір купівлі-продажу не містив в собі умов придбання за рахунок майна, що є особистою приватною власністю дружини або чоловіка [89].

Необхідно також звернути увагу на ст. 58 СК України, відповідно до якої, якщо річ, що належить одному з подружжя, плодоносить, дає приплід або дохід (дивіденди), він є власником цих плодів, приплоду або доходу (дивідендів). Підтримуємо точку зору, що положення викладеної статті поширюються на

випадки, коли другий з подружжя (дружина або чоловік) не вкладав свої особисті сили, кошти в отримання приплоду, плодів, дивідендів [213, с. 185].

В іншому випадку, доречно вести мову про визнання в судовому порядку за другим з подружжя права на частку плодів, приплоду, доходу, якщо буде доведено, що він (вона) сприяли власнику майна, що плодоносить, дає приплід або дохід (дивіденди), в отриманні вказаних плодів, приплоду, доходу або дивідендів. Наприклад, мова може йти про здійснення другим із подружжя (особою, яка не є власником речі) догляду та заходів з покращення родючості фруктових дерев.

Завершуючи аналіз положень СК України щодо права особистої приватної власності дружини та чоловіка, вважаємо за необхідне ще раз звернути увагу на ст. 59 СК України, відповідно до якої, той із подружжя, хто є власником майна, визначає режим володіння та користування ним з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей. При розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати інтереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним [5, ст. 59].

Викладена у вказаній статті позиція законодавця є вдалою, оскільки дана норма СК України, у першу чергу, спрямована на забезпечення інтересів сім'ї, яка є однією із найважливіших цінностей сучасного суспільства.

1.2. Правові режими здійснення права власності подружжя

Одна з особливостей права власності подружжя полягає в законодавчому регулюванні кількох правових режимів такої власності та особливості їх здійснення, що зумовлює доцільність висвітлення питань змісту та природи поняття «здійснення права».

Багато провідних вчених-правознавців приділяло увагу дослідженням природи та змісту поняття «здійснення права», проте на даний час ці питання залишаються предметом наукової дискусії.

У зв'язку з цим, М. М. Агарков та М. В. Самойлова наголошували на тому, що, здійснюючи своє право, уповноважена особа діє правомірно, що

неправомірного (а отже, й незаконного) здійснення права бути не може [129, с. 145].

В. П. Грибанов зазначив, що здійснення права – це реалізація тих можливостей, які дає уповноваженій особі саме суб'єктивне право. Вихід за межі змісту суб'єктивного права не є його здійсненням, оскільки в цьому випадку особа вже не діє як уповноважений суб'єкт. Вимога дотримання законів при здійсненні цивільних прав і є, насамперед, вимогою до уповноваженої особи не виходити за межі наданого йому суб'єктивного права [129, с. 145].

У свою чергу, Є. В. Вавілін досліджує поняття «здійснення цивільних прав» у взаємозв'язку з терміном «виконання цивільних обов'язків». Автор звертає увагу, що термін «здійснення цивільних прав і виконання обов'язків» включає в себе два значення: а) діяння – певну поведінку суб'єкта (дія або бездіяльність) в конкретному і певному стані відносин, спрямовану на досягнення бажаного юридичного (формального) і фактичного результату; б) закладений в праві (обов'язку) підсумок діяльності, тобто досягнення юридичної (правової) цілі. Вчений притримується позиції, що здійснення суб'єктивного цивільного права складається з двох форм вираження, базових складових, а саме, не тільки процесу (динаміки) – дії або сукупності дій, спрямованих на досягнення закладеного в праві бажаного, необхідного для суб'єкта результату (реалізації права особи в його вузькому значенні), але й стану (статички) відносин (наприклад, право власності суб'єкта, право авторства на твори науки, літератури чи мистецтва). На думку автора, метою здійснення суб'єктивного цивільного права є повна реалізація наданого особі права. Фактичне використання суб'єктивного цивільного права складається з двох елементів: формальної складової, яка фіксує сукупність і алгоритм дій або бездіяльності, і сутнісної сторони даного процесу – справедливої дії (бездіяльності), що відображає виконання належного [119].

Т. В. Дерюгіна зазначає, що існують теорії здійснення цивільних прав, які засновані на розумінні здійснення як використання можливостей, які закладені

в праві. В інших теоріях демонструється занадто широке розуміння, згідно якого здійснення права ототожнюється з його реалізацією [132, с. 3].

Ю. О. Федорова наголошує на тому, що категорія «здійснення права» є центральною в науці цивільного права. Здійснення права розкриває основну ідею права та його зміст [228, с. 2]. Поряд з цим, автор зазначає, що під здійсненням суб'єктивних цивільних прав розуміють поведінку особи, яка направлена на реалізацію змісту належного їй суб'єктивного права; втілення правової можливості в дійсності; використання передбачених цивільно-правовою нормою можливостей конкретними правовласниками; перетворення в дійсність конкретної можливості, складової змісту суб'єктивного права [228, с. 3].

З точки зору Д. В. Горбася під здійсненням суб'єктивного цивільного права фізичної особи слід розуміти добровільне вчинення уповноваженою особою активних чи пасивних дій, спрямованих на використання можливостей, закладених у суб'єктивному праві, для задоволення потреб носія цього права. Вчений вказує, що здійснення суб'єктивного цивільного права фізичної особи є актом волевиявлення особи і може полягати як у вчиненні активних дій, так і в пасивних діях. Вид дій (активні чи пасивні), у яких полягає здійснення конкретно взятого суб'єктивного цивільного права, визначається юридичною нормою або змістом цього права [123, с. 4].

Існує також позиція, що здійснення суб'єктивних цивільних прав – це процес реалізації уповноваженою особою всіх повноважень, що належать до змісту конкретного суб'єктивного права, для досягнення певного результату. Здійснення цивільних прав можливе за таких основних умов: 1) особу має бути наділено необхідною правоздатністю щодо її цивільних прав; 2) суб'єкта правовідносин має бути наділено необхідним обсягом дієздатності; 3) дії зі здійснення цивільних прав мають відповідати принципам здійснення цивільних прав [223].

О. С. Анікін під здійсненням суб'єктивного цивільного права розуміє поведінку правовласника або іншої уповноваженої особи, що відповідає змісту забезпечених законом правовласнику поведінкових можливостей [105].

У свою чергу, Т. А. Філіппова визначає здійснення суб'єктивного права як процес, під час якого уповноважений суб'єкт на підставі наявних в нього юридичних можливостей обирає певний варіант поведінки, власних дій для задоволення своїх потреб та інтересів [цит. за: 105].

Водночас, потрібно звернути увагу, що в юридичній доктрині, також існує підхід, відповідно до якого здійснення суб'єктивного права варто визнавати не тільки вчинення дій, обумовлених змістом суб'єктивного права, а й утримання від вчинення таких дій.

Необхідно також зазначити, що термін «здійснення» досить часто використовується законодавцем в тексті нормативних актів, а саме, у Законі України «Про здійснення державних закупівель» від 10 квітня 2014 року [17], у Законі України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року [26], у Законі України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року [28] тощо. Проте, наведені акти не містять визначення поняття «здійснення», не розкривають його зміст.

Винятком є Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 14 травня 2015 року, предметом регулювання якого є відносини, що виникають у процесі реалізації прав та виконання обов'язків власників квартир та нежитлових приміщень як співвласників багатоквартирного будинку [21].

У ч. 2 ст. 2 Закону «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» зазначається, що положення цього Закону застосовуються до відносин, що виникають у процесі реалізації прав та виконання обов'язків власників житлових та нежитлових приміщень у гуртожитках, на які поширюється дія Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» [21, ст. 2].

Зі змісту наведених норм Закону «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» можна зробити висновок, що в даному нормативно-правовому акті законодавець під здійсненням права розуміє реалізацію прав та виконання обов'язків.

У свою чергу, у ЦК України під здійсненням права, а саме права власності, розуміється володіння, користування та розпорядження майном [6, ст. 319].

В юридичній літературі в межах дослідження проблематики здійснення прав, існує дискусія щодо співвідношення понять «здійснення права» та «реалізація права».

Ряд вчених притримується позиції, що наведені поняття не є тотожними. Зокрема, Н. І. Мірошнікова вказує, що здійснення – це реалізація права лише конкретним правовласником [168, с. 11-12]. Л. Д. Воєводін вважає, що здійснення та реалізація права мають цілий ряд відмінних рис [186, с. 60]. Одна з них полягає в тому, що, у першому випадку, відбувається реалізація «цілого комплексу норм», тому що права й свободи можуть бути закріплені не в одному, а в багатьох нормативних актах. Реалізація відбувається тільки при здійсненні норм, що уповноважують, і не стосується інших їх різновидів [122, с. 160].

Водночас, на думку Є. В. Вавіліна реалізація цивільного права і здійснення цивільного права – це терміни синонімічні. Проте, автор вважає, що вказані поняття можуть мати кілька значень. З методологічної точки зору допустимо розглядати здійснення (реалізацію) цивільного права з позиції реалізації норми цивільного права, здійснення об'єктивного цивільного права як втілення його сенсу, мети в кінцевому результаті. В іншому значенні термін «здійснення права» розглядається як стадія реалізації норми права конкретним суб'єктом, тобто мова йде виключно про реалізацію суб'єктивного права [119].

Заслуговує на увагу підхід Т. Ю. Фалькіної, яка надаючи визначення поняттю «реалізація права» використовує термін «здійснення». Під реалізацією права автор розуміє складне багатогранне явище, яке розглядається як

результат (завершальна стадія правового регулювання) і як процес втілення правових приписів у життя шляхом здійснення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [227].

М. М. Марченко та О. М. Дерябіна наголошують на тому, що поняття «реалізація права» досить часто трактується як «здійснення права». При цьому вчені наводять два підходи до розуміння реалізації права: 1) як суворо обумовлений процес здійснення правових приписів та як втілення цих приписів в поведінці людей; 2) не тільки як процес або зовнішній прояв процесу правового регулювання, але і як його кінцевий результат (у даному випадку реалізація визначається як досягнення повної відповідності між вимогами норм вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення та сумою фактичних наступних дій) [165].

Варто звернути увагу на позицію Р. Р. Палехи, який вказує, що реалізація права являє собою складне соціально-правове і процедурно-процесуальне явище, що включає в себе ряд елементів і різний характер дій суб'єктів правовідносин, сукупність яких, у свою чергу, визначає особливості конкретних форм реалізації права. Існуючі форми реалізації права відрізняються за суб'єктним складом. Характерною ознакою дотримання, виконання і використання права є те, що правові приписи здійснюються без будь-якого втручання з боку держави. В процесі правозастосування виникає обов'язковий суб'єкт – владний орган, посадова особа, що забезпечує процес реалізації права і вибудовує владні відносини з громадянами (фізичними особами) та їх об'єднаннями (юридичними особами), а також владні відносини між державними органами і посадовими особами всередині державного апарату, в силу чого, в правозастосовних відносинах доречно виділяти зовнішній і внутрішній аспекти владності [185].

Слід констатувати, що існують різні підходи до визначення співвідношення понять «здійснення права» та «реалізація права», найбільш поширеними з яких є ототожнення вказаних понять, або визнання поняття «реалізація» більш широким за своїм змістом, ніж поняття «здійснення». Кожен

із наведених підходів має раціональне підґрунтя, проте, на нашу думку, більш прийнятним є підхід, відповідно до якого здійснення права ототожнюється із реалізацією права, оскільки, як здійснення, так і реалізація права, мають на меті вчинення уповноваженим суб'єктом певних дій, що спрямовані на досягнення конкретного результату. Водночас, слід погодитись з Є. В. Вавіліним, що наведені поняття можуть мати кілька значень. Як наслідок, здійснення права допустимо розглядати як стадію реалізації норми права конкретним суб'єктом права.

На підставі проведеного аналізу доктринальних і легальних визначень та співвідношення понять «реалізація права» та «здійснення права», можемо зробити висновок, що під здійсненням права слід розуміти використання правомочностей, вчинення уповноваженою особою дій, що включаються до змісту конкретного права, з метою досягнення певного правового та фактичного результату.

Водночас, здійснення права власності подружжя варто охарактеризувати як використання правомочностей, вчинення подружжям або одним з подружжя дій, що включаються до змісту конкретного права, з метою досягнення певного правового та фактичного результату.

Відповідно до ст. 63 СК України, яка має назву «Здійснення подружжям права спільної сумісної власності», дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними [5, ст. 63]. Отже, СК України під здійсненням права власності подружжя розуміє володіння, користування і розпоряджання майном, що належить подружжю.

Аналогічний підхід закріплений і в ЦК України. Так, згідно ст. 369 ЦК України «**Здійснення** права спільної сумісної власності» співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, **володіють і користуються** ним спільно, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. **Розпоряджання** майном,

що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників, якщо інше не встановлено законом [6, ст. 369].

Потрібно звернути увагу, що під терміном «здійснення права власності подружжя» доцільно розуміти володіння, користування та розпорядження правом власності подружжя одним з подружжя або подружжям спільно.

При здійсненні подружжям правомочностей щодо належного їм майна повинні застосовуватися як положення СК України, так і загальні положення щодо здійснення фізичними особами правомочностей власника, передбачені ст.ст. 319-320 ЦК України. Відповідно до вказаних статей, власник на свій розсуд володіє, користується та розпоряджається належним йому майном. Він може вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону та моральним засадам суспільства, не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію тощо. Погоджуємось з тим, що викладені основоположні принципи здійснення власником належних йому правомочностей стосуються також подружжя як власників роздільного майна, так і як співвласників спільного майна [210, с. 184].

Водночас, необхідно мати на увазі, що правомочність розпорядження спільним майном подружжя має свої особливості, специфіку.

Як уже зазначалося вище, згідно ст. 63 СК України дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними [5, ст. 63].

Відповідно до ч. 1 ст. 65 СК України та ч. 2 ст. 369 ЦК України **дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою** [5, ст. 65; 6, ст. 369].

У зв'язку з цим потрібно звернути увагу, що вказана згода завжди надається тим членом подружжя, який не є титульним власником майна на момент вчинення правочину, оскільки титульний власник не може надати згоду другому з подружжя на укладення правочину, тому що на момент вчинення

такого правочину правовий зв'язок між членом подружжя – не титульним власником, та майном не може бути підтверджений жодним правовим документом або записом в реєстрі.

Для прикладу можна навести таку ситуацію. Чоловіку на праві власності належить нерухоме майно – квартира, що підтверджується свідоцтвом про право власності на нерухоме майно та відповідним записом у Реєстрі права власності на нерухоме майно. Вказана квартира є спільною сумісною власністю подружжя, оскільки була придбана у період існування зареєстрованого шлюбу. Якщо чоловік виявить бажання відчужити право власності на зазначену квартиру, то йому необхідно отримати згоду дружини на вчинення такого правочину, що має бути нотаріально посвідчена у відповідності до Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 року [20] та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що був затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року [34]. Проте, дружина не може звернутися до нотаріуса за посвідченням договору про відчуження вказаної квартири, оскільки вона не є власником даного майна відповідно до свідоцтва про право власності на нерухоме майно та згідно з Реєстром права власності на нерухоме майно.

Отже, можемо констатувати, що повноваження дружини та чоловіка щодо розпорядження майном, яке належить до спільної сумісної власності подружжя, є взаємно обмеженими, що свідчить про той факт, що дружина та чоловік повинні координувати свої дії щодо такого майна.

З цього приводу необхідно зазначити, що ЦК України надає можливість здійснити право власності на «частину» майна, яке належить до спільного сумісного майна, у випадку відсутності згоди співвласників. Мова йде про виділ частки із майна, що є у спільній сумісній власності (ст. 370 ЦК України) та про поділ майна, що є у спільній сумісній власності (ст. 372 ЦК України).

Варто погодитися, що особливістю права спільної сумісної власності є відсутність визначення часток учасників. Іншими словами, на відміну від спільної часткової власності, права учасників якої мають вираження у вигляді

ідеальної (арифметичної) частки у праві спільної власності, що дозволяє визначити відповідний обсяг їх прав та обов'язків при здійсненні права, а на конкретну частину майна – при виділі частки або при її поділі, право кожного співвласника у спільній сумісній власності поширюється на усе майно, без ідеального вираження частки у праві спільної власності [199].

У юридичній літературі існує підхід, що правила ст. 370 ЦК України про виділ частки не застосовуються до спільної сумісної власності подружжя, оскільки у спільній сумісній власності подружжя лише два співвласника, тому виділ частки в спільному майні подружжя в натурі завжди призводив би до припинення права спільної сумісної власності [175, с. 608]. Вважаємо даний підхід дискусійним, тому що в СК України, а саме в ч. 2 ст. 69 СК України, закріплено право подружжя укладати договори про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя.

Водночас, у ст. 372 ЦК України визначено, що майно, що є у спільній сумісній власності, може бути поділене між співвласниками за домовленістю між ними, крім випадків, установлених законом. У разі поділу майна між співвласниками право спільної сумісної власності на нього припиняється [6, ст. 372].

Відповідно до ч. 1 ст. 69 СК України дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу [5, ст. 69].

Положення ч. 1 ст. 70 СК України передбачає, що у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором [5, ст. 70]. Водночас, потрібно мати на увазі, що при вирішенні спору про поділ майна суд:

- може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення (наприклад, якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї);

- має право збільшити частку майна дружини, чоловіка, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування.

Порядок та способи поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, регулюються положеннями ст. 71 СК України, в якій, зокрема, зазначено, що майно, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі [5, ст. 71]. Майно може бути поділене між подружжям в натурі за домовленістю між дружиною та чоловіком або на підставі рішення суду.

Отже, необхідно зробити висновок, що тільки після поділу спільного сумісного майна подружжя в натурі, кожен член подружжя зможе самостійно здійснювати право власності на майно, що раніше належало до спільного сумісного майна, без згоди другого з подружжя.

Слід враховувати, що особливості здійснення права власності подружжя знайшли відображення в існуванні різних правових режимів майна подружжя.

У наукових джерелах правовий режим майна подружжя визначається як порядок регулювання майнових відносин між ними, що виникає внаслідок дії комплексу правових засобів (дозволів, заборон тощо) і визначає зміст майнових прав та обов'язків подружжя [208, с. 144]; як комплекс правових засобів щодо майна подружжя, які регулюють відносини, що складаються з приводу майна подружжя, визначають характер та обсяг їх прав і обов'язків щодо цього майна [211, с. 67]; як права і обов'язки подружжя щодо належного їм майна, що визначають особливості володіння, користування і розпорядження подружжям своїм майном [156, с. 13]; порядок регулювання відносин, що складаються з приводу майна подружжя і визначають характер і обсяг їх прав і обов'язків щодо цього майна [225, с. 14].

На нашу думку, під правовим режимом майна подружжя слід розуміти порядок регулювання майнових відносин з приводу майна подружжя, який визначає характер і обсяг їх прав та обов'язків щодо цього майна.

Основним змістом правовідносин власності подружжя є права і обов'язки подружжя щодо належного їм майна, які обумовлюють особливості володіння, користування і розпорядження подружжям своїм майном.

У романо-германській та англо-саксонській правових системах поняття правового режиму майна подружжя є однією з базових юридичних категорій [139, с. 53].

Варто зазначити, що в умовах сьогодення у більшості країн світу існують і законний, і договірний режими майна подружжя.

Залежно від того, який режим майна подружжя є легальним в тій чи іншій державі, можна виділити три групи країн.

До першої групи належать Франція, Іспанія, Нідерланди, Україна, ряд країн Латинської Америки, а також штати США (Техас, Каліфорнія, Луїзіана, Вашингтон, Айдахо, Нью-Мехіко, Невада і Арізона) і канадська провінція Квебек. Законним режимом в цих державах і територіальних утвореннях визнається режим права спільної власності.

У другій групі країн, до якої належать країни «загального права» (Англія, Австралія, Нова Зеландія, сорок два штати США (крім, Техасу, Каліфорнії, Луїзіани, Вашингтону, Айдахо, Нью-Мехіко, Невади і Арізони), ряду канадських провінцій і мусульманські держави, законним є режим роздільності майна подружжя.

Сутність режиму роздільності полягає в тому, що, незалежно від часу і способів придбання майна, воно не об'єднується в єдине ціле, а юридично закріплюється за кожним із них. Кожному подружжю належить не тільки його дошлюбне майно, а й те, що він (вона) придбали у шлюбі. При такому положенні особа-невласник не набуває прав на майно другого з подружжя, навіть якщо воно було отримано в період спільного життя.

Третю групу становлять скандинавські країни, Коста-Ріка, Німеччина тощо. Законним режимом у вказаних країнах є режим так званої відкладеної спільності майна подружжя. При такому режимі укладення шлюбу не тягне виникнення спільного майна, кожен з подружжя володіє, користується,

розпоряджається майном, набутиим і до, і в період шлюбу, як при режимі роздільності майна. Але при припиненні шлюбу в одних країнах цієї групи майно, набуте кожним з подружжя, об'єднується і ділиться між ними в рівних частках, ніби спільність існувала з початку шлюбу, або порівнюється збільшення вартості майна, досягнуте кожним з подружжя за час шлюбу (приріст майна), і той з подружжя, приріст майна якого виявиться більшим, виплачує іншому подружжю половину різниці цих приростів [246; 126].

Якщо подружжя при вступі в шлюб не укладають угоду про встановлення того чи іншого договірної режиму, то діє законний режим майна подружжя, який у цьому випадку починає діяти з моменту укладення шлюбу і припиняє свою дію разом із припиненням шлюбу, або при настанні інших обставин, передбачених законом (наприклад, поділ майна подружжя). Подружжя, майно яких підпорядковується договірному режиму в силу укладеної між ними угоди, можуть змінити режим свого майна на користь законного шляхом розірвання зазначеної угоди. Законний режим майна подружжя діє також у разі визнання шлюбного договору недійсним. Водночас, законодавство більшості країн світу надає подружжю можливість припинити дію законного режиму відносно свого майна без розірвання шлюбу та поділу майна шляхом укладання угоди, яка встановлює договірний режим, не до вступу в шлюб, а вже в період існування шлюбу [215].

Заслуговує на увагу, той факт, що в деяких країнах існує декілька законних режимів: або два режими діють паралельно, або один із режимів є основним, а інший – субсидіарним. Перша ситуація має місце в державах з множинністю правових систем. Друга зустрічається в двох варіантах: перший, який є більш розповсюдженим, допускає можливість зміни режиму подружнього майна за рішенням суду, без укладання угоди між сторонами; другий означає наявність двох легальних режимів, основного – для більшості подружніх пар, які не уклали шлюбного контракту, і додаткового – обов'язкового для деяких категорій подружжя [215].

Варто зазначити, що СК України також передбачає два правові режими права власності подружжя: законний та договірний .

Так, згідно СК України при дії законного правового режиму збережено принцип спільності майна, набутого подружжям в період шлюбу та принцип роздільності дошлюбного майна. Водночас, у чинному СК України значно розширено свободу укладення шлюбного договору та його умов, що може призводити до ліквідації режиму спільності майна подружжя та відповідного зниження гарантій захисту їх майнових прав [210, с. 155].

Перебування подружжя у шлюбі обумовлює поширення на певне їх майно режиму права спільної сумісної власності. Якщо між подружжям відсутній шлюбний договір, у такому випадку правовий режим їх майна визначається відповідно до положень сімейного законодавства, які носять імперативний характер, що означає, що подружжя не може односторонньо змінювати встановлений законом правовий режим на власний розсуд. Водночас, подружжя не позбавлене права вчиняти у встановленому порядку будь-які дії щодо придбаного в період шлюбу майна, у тому числі поділити його у будь-яких частках між собою [210, с. 155].

Основним правовим режимом майна подружжя, як вже зазначалося, є режим спільності майна подружжя. Він передбачає об'єднання майна дружини та чоловіка в єдину майнову масу та встановлення ряду спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження. Водночас, слід зауважити, що припинення шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте під час шлюбу. У сучасному розумінні сутності режиму спільності подружжя розглядається як особи, котрі мають спільний інтерес у підтриманні майнового благополуччя сім'ї, а їхні відносини характеризуються як відносини економічного партнерства. Внесок кожного з подружжя, незалежно від його конкретного виразу та обсягу, розглядається як суттєвий і необхідний елемент формування і підтримання майнової спільності [214, с. 193].

Заслуговує на увагу також позиція І. В. Жилінкової, яка зазначає, що крім джерела правового регулювання існує ще одна, головна, на її думку, підстава розподілу правового режиму майна подружжя на види – встановлений даним правовим режимом кількісний склад суб'єктів права власності на майно подружжя, іншими словами, на яке майно поширює свою владу кожен з подружжя [139, с.116-117, 150]. Автор називає його головним тому, що саме поділ на основі даної підстави визначає сам зміст режиму – порядку, що характеризує обсяг прав і обов'язків подружжя щодо майна. Класифікація за кількісним складом суб'єктів права власності є найбільш практично значущою, оскільки питання про те, кому саме належить об'єкт права (одному або декільком особам), має значення при здійсненні операцій з майном, при спадкуванні тощо. За даним критерієм розрізняють два основні види правового режиму майна подружжя:

1. Режим спільності, за якого все майно подружжя (така повна, або тотальна (універсальна), спільність в даний час практично не зустрічається) або його частина (як правило, тільки майно, придбане в період шлюбу, за винятком подарунків і деяких інших видів надходжень) є спільною власністю (спільним майном) подружжя;

2. Режим роздільності, за якого майно подружжя, у тому числі придбане під час шлюбу, є власністю (роздільним майном) того із подружжя, за кошти або на ім'я якого воно придбане. При цьому, у ряді випадків режим роздільного майна може включати в себе і обмежені права іншого з подружжя – невласника, стосовно неналежного йому майна, наприклад – право на проживання у житловому будинку, що належить іншому з подружжя [139, с.116-117, 150].

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що у відповідності до положень чинного СК України існує два правові режими здійснення права власності подружжя: законний режим здійснення права власності подружжя та договірний режим здійснення права власності подружжя, які безпосередньо пов'язані із необхідністю визначення правового режиму майна, щодо якого подружжя здійснює свої повноваження власника.

Висновки до Розділу 1

1. Правовідносинам власності подружжя притаманна подвійна правова природа, оскільки вони можуть мати абсолютний та відносний характер. Абсолютний характер проявляється у відносинах подружжя з іншими, третіми, особами, а відносний характер – у відносинах між чоловіком і дружиною з приводу належного їм майна.

2. Для того, щоб визнати право спільної сумісної власності подружжя на майно, необхідно установити факт набуття майна під час шлюбу, а також факт, що джерелом набуття майна подружжя є спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

3. Необхідно розмежовувати поняття «спільна власність подружжя» і «спільне майно подружжя». При поділі спільного майна подружжя у судовому порядку суд обов'язково має враховувати боргові зобов'язання дружини та чоловіка, тому до складу майна подружжя повинні також включатися борги подружжя. У зв'язку з цим, поняття «спільне майно подружжя» є більш широким за поняття «спільна власність подружжя», а відтак майнові відносини подружжя не зводяться тільки до відносин власності.

4. Будь-яке майно, щодо якого в законодавстві немає спеціальної заборони, може належати фізичним особам, у тому числі подружжю, на праві спільної сумісної власності.

5. Спільне майно подружжя – це річ або сукупність речей (у тому числі, гроші та цінні папери), набуті за час шлюбу, сукупність майнових прав та обов'язків, що виникли у період існування шлюбу, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності.

6. Отримання заробітної плати та (або) інших доходів від трудової діяльності є тим юридичним фактом, з яким безпосередньо пов'язується момент трансформації заробітної плати та (або) інших доходів від трудової діяльності із особистої приватної власності дружини та чоловіка у спільну власність подружжя.

7. Особи, які скористалися певними перевагами, що надаються для жінки та чоловіка, які перебувають у зареєстрованому шлюбі (наприклад, отримали кредит на пільгових умовах), та шлюб яких було визнано недійсним, повинні повернути усе, що було отримано внаслідок використання переваг, що надаються для жінки та чоловіка, які перебувають у зареєстрованому шлюбі (наприклад, повернути гроші за пільговим кредитом державі).

8. Поняття «особиста приватна власність» є пережитком минулого, а саме, радянської доби. Більш прогресивним та таким, що відповідає сучасному розвитку суспільства та правової науки, є поняття, яке закріплене в ЦК України – «право приватної власності». Як наслідок, вважаємо, що необхідно привести у відповідність до ЦК України, який є основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини власності між особами, СК України, який є спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює відносини права власності подружжя.

У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до СК України та замінити термін «особиста приватна власність» терміном «приватна власність».

9. Проаналізувавши положення ст. 57 СК України, необхідно відзначити, що реєстрація шлюбу не змінює правового режиму майна, яке було набуто кожним із подружжя до укладення шлюбу.

10. Потрібно розрізняти майно, що було подароване подружжю, а також майно, що було подароване одному з них. Майно, що подароване подружжю (наприклад, весільні подарунки), за винятком речей індивідуального користування, належить подружжю на праві спільної сумісної власності. У свою чергу, майно, яке було подароване одному з подружжю, є приватною власністю дружини або чоловіка.

11. У національному законодавстві декілька разів змінювався підхід щодо поширення на житло та земельні ділянки, набуті дружиною або чоловіком за час шлюбу внаслідок приватизації, режиму спільної сумісної власності подружжя.

Чинна редакція ст. 57 СК України є вдалою, оскільки, не можна визнавати житло та земельні ділянки, набуті дружиною або чоловіком за час

шлюбу внаслідок приватизації, об'єктами права спільної сумісної власності подружжя, оскільки внаслідок приватизації житла та/або земельної ділянки особа (один із членів подружжя) втрачає свої законодавчо закріплені права на безоплатну приватизацію житла та на безоплатну приватизацію земельної ділянки. Вказані права носять виключно особистий характер та не можуть бути пов'язані з особою іншого члена подружжя.

12. У випадку придбання майна, в яке були вкладені крім спільних коштів і кошти, що належали одному з подружжя, з метою запобігання можливих спорів між членами подружжя у майбутньому, необхідно вказувати про факт вкладення коштів, що належали одному з подружжя, у договорі щодо придбання майна. Зокрема, розмір грошових коштів, що належать одному з подружжю особисто, має бути чітко визначений в положеннях договору (наприклад, дана умова може міститися в розділі договору «ціна» або в розділі «інші (особливі) умови договору» тощо).

13. Норма ст. 58 СК України встановлює правило, відповідно до якого, якщо річ, що належить одному з подружжя, плодоносить, дає приплід або дохід (дивіденди), він є власником цих плодів, приплоду або доходу (дивідендів).

З нашої точки зору, доцільно вести мову про визнання в судовому порядку за другим з подружжя права на частку плодів, приплоду, доходу, якщо буде доведено, що він (вона) сприяли власнику майна, що плодоносить, дає приплід або дохід (дивіденди), в отриманні вказаних плодів, приплоду, доходу або дивідендів. Наприклад, мова може йти про здійснення другим із подружжя (особою, яка не є власником речі) догляду та заходів з покращення родючості фруктових дерев.

14. У доктрині існують різні підходи до визначення співвідношення понять «здійснення права» та «реалізація права», найбільш поширеними з яких є ототожнення вказаних понять, або визнання поняття «реалізація» більш широким за своїм змістом, ніж поняття «здійснення».

15. Під здійсненням права власності подружжя слід розуміти використання правомочностей, вчинення подружжям або одним з подружжя

дій, що становлять складову змісту конкретного суб'єктивного права, зокрема, володіння, користування та розпорядження об'єктами права власності подружжя, з метою досягнення певного правового та фактичного результату.

16. Повноваження дружини та чоловіка щодо розпорядження майном, яке належить до спільної сумісної власності подружжя, є взаємно обмеженими, що свідчить про той факт, що дружина та чоловік повинні координувати свої дії щодо такого майна.

17. Виключно лише після поділу спільного сумісного майна подружжя в натурі кожен член подружжя зможе самостійно здійснювати право власності на майно, що раніше належало до спільного сумісного майна, без згоди другого з подружжя.

18. Доводиться теза про те, що існує два правові режими здійснення права власності подружжя: законний режим здійснення права власності подружжя та договірний режим здійснення права власності подружжя, які безпосередньо пов'язані із необхідністю визначення правового режиму майна, щодо якого подружжя здійснює свої повноваження власника.

Розділ 2. Здійснення законного режиму права власності подружжя

2.1. Здійснення права власності подружжя на рухомі та нерухомі речі

Перебування подружжя в шлюбі обумовлює поширення на майно дружини та чоловіка режиму спільної сумісної власності.

Як вже зазначалося, відповідно до ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) [5, ст. 60].

З аналізу змісту ст. 60 СК України випливає, що обов'язковими елементами складу, необхідного для виникнення права спільної сумісної власності подружжя є набуття майна під час зареєстрованого шлюбу та ведення спільного господарства.

Згідно п. 23 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 року № 11 спільною сумісною власністю подружжя можуть бути: квартири, жилі й садові будинки; земельні ділянки та насадження на них, продуктивна і робоча худоба, засоби виробництва, транспортні засоби; грошові кошти, акції та інші цінні папери, паєнакопичення в житлово-будівельному, дачно-будівельному, гаражно-будівельному кооперативі; грошові суми та майно, належні подружжю за іншими зобов'язальними правовідносинами, тощо [51].

Із системного аналізу положень СК України та ЦК України випливає, що до спільного сумісного майна подружжя можуть належати, як рухомі, так і нерухомі речі.

У ч. 2 ст. 181 ЦК України визначено, що рухомими є речі, які можна вільно переміщувати у просторі [6, ст. 181].

До нерухомих речей належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення [6, ст. 181].

Згідно ст. 65 СК України дружині та чоловікові надається право на розпорядження спільним сумісним майном шляхом укладення договорів.

Під час дослідження питання здійснення права власності подружжя на рухомі та нерухомі речі зосередимо основну увагу на найбільш проблемних, з нашої точки зору, питаннях здійснення законного режиму права власності подружжя, а саме на укладенні подружжям договору довічного утримання, інвестиційного договору на будівництво та спадкового договору, об'єктом яких може бути майно подружжя.

У ході аналізу правовідносин, які виникають на підставі договору довічного утримання Р. А. Майданик вказує, що за своєю природою даний договір є триваючим, визначеним строком життя відчужувача, фідучіарним, імперативно (абсолютно) алеаторним правочином з відчуження індивідуально визначеного майна (нерухомого чи значної цінності рухомого майна) під зустрічне надання набувачем довічного утримання, визначеного лише за видами і розміром щоденного періодичного майнового забезпечення та послуг, загальний обсяг якого (тобто довічного утримання) залежить від випадкової обставини – смерті відчужувача майна [106, с. 341].

У свою чергу, П. С. Федосєєв зазначає, що за договором довічного утримання фізична або юридична особа передає належний йому житловий будинок, квартиру, інше житлове приміщення, що є самостійним предметом правочинів, земельну ділянку або іншу нерухомість у власність платника ренти, зобов'язаного здійснювати довічне утримання громадянина - власника майна, та (або) іншої третьої особи, вказаної в якості одержувача [229].

У Роз'ясненні Міністерства юстиції України «Особливості посвідчення договору довічного утримання (догляду)» від 01 квітня 2011 року наводяться такі особливості договору довічного утримання:

- майно переходить у власність набувача, проте розпоряджатися таким майном набувач за життя відчужувача не зможе, оскільки при посвідченні договору довічного утримання (догляду) накладається заборона відчуження майна в установленому порядку;

- зобов'язання з довічного утримання мають особистісний характер, оскільки встановлюються щодо конкретно визначеної фізичної особи;

- договір довічного утримання може бути укладений на користь третьої особи (утриманця), якій набувач повинен надати довічне утримання та догляд;

- даному договору притаманний тривалий характер, як наслідок, набувач повинен постійно і систематично виконувати свої обов'язки.

Звертаючи увагу на поширене застосування договору довічного утримання в зарубіжних країнах, О. М. Великорода веде мову про два підходи до регулювання даної договірної конструкції [121]. Згідно першого підходу законодавство країн окремо не виділяє договір довічного утримання, у той час, як укладення такого договору поширене на практиці. Вказані держави автор, також поділяє на 2 групи: 1) країни, в цивільних кодексах яких не згадується інститут довічного утримання, а передбачається тільки довічна рента в грошовій формі (Франція, Іспанія, Австрія, Китай, Філіппіни); 2) країни, в законодавстві яких зазначається, що рента може виплачуватися як в грошовій формі, так і в натуральній (Німеччина, Італія, Квебек, Вірменія, Азербайджан). Відповідно до другого підходу договір довічного утримання окремо регулюється на законодавчому рівні (до таких країн належать Швейцарія, Японія, Угорщина, Польща, Латвія, Естонія, Україна тощо) [121].

Так, у ст. 521 Кодексу зобов'язань Швейцарії 1911 року договір довічного утримання визначається як контракт, відповідно до якого бенефіціар зобов'язується передати майно або інші активи взамін на зобов'язання принципала щодо утримання та догляду бенефіціара протягом усієї тривалості його життя [39, ст. 521].

Згідно ч. 1 ст. 535 Цивільного кодексу Республіки Казахстан 1999 року за договором довічного утримання одержувач ренти – громадянин передає

належне йому нерухоме майно у власність платника ренти, який зобов'язується здійснювати довічне утримання цього громадянина та (або) вказаної ним третьої особи [44, ст. 535].

У ч. 1 ст. 572 Цивільного кодексу Республіки Білорусь 1998 року зазначено, що за договором довічного утримання одержувач ренти – громадянин передає належне йому нерухоме майно, за винятком земельної ділянки, у власність платника ренти, який зобов'язується здійснювати довічне утримання громадянина та (або) вказаної ним третьої особи (осіб) [43, ст. 572].

У свою чергу, ЦК України у ст. 744 вказує, що за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно [6, ст. 744].

Потрібно звернути увагу, що ст. 747 ЦК України визначає особливості укладення договору довічного утримання (догляду) щодо майна, що є у спільній сумісній власності.

Так, у ч. 1 ст. 747 ЦК України вказано, що майно, яке належить співвласникам на праві спільної сумісної власності, зокрема майно, що належить подружжю, може бути відчужене ними на підставі договору довічного утримання (догляду) [6, ст. 747].

На підставі аналізу практики укладання договорів довічного утримання (догляду), можна стверджувати, що договори довічного утримання (догляду), які укладаються подружжям, є поширеними у застосуванні.

Для прикладу варто навести Рішення Апеляційного суду м. Києва від 02 жовтня 2008 року по справі № 22-8014, відповідно до якого було розірвано договір довічного утримання, укладений між подружжям та ОСОБОЮ_2 у зв'язку з недобросовісним та неналежним виконанням ОСОБОЮ_2 своїх обов'язків за договором довічного утримання [72].

Договір довічного утримання, що був укладений між подружжям та ОСОБОЮ_2 у 2008 році, досліджувався Солом'янським районним судом м. Києва з метою прийняття Рішення від 20 липня 2012 року по справі № 2-5/2012 [85].

У Рішенні Апеляційного суду м. Києва від 11 лютого 2015 року по справі № 22-ц/796/1639/2015 договір довічного утримання розглядається як можлива підстава виникнення права спільної сумісної власності подружжя.

Відповідно до Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 31 жовтня 2012 року по справі № 6-23322св12 було визнано недійсним договір довічного утримання. Скасовуючи рішення судів першої та апеляційної інстанції, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ звернув увагу на те, що до правовідносин стосовно укладення договору довічного утримання підлягають застосуванню правові норми як ЦК України, так і СК України.

Зокрема, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ зазначив, що встановивши, що передане за договором довічного утримання нерухоме майно є спільною сумісною власністю подружжя і частки подружжя у ньому не виділено, поза увагою апеляційного суду залишилося те, що надана одним з подружжя нотаріально засвідчена згода на укладення другим з подружжя договору довічного утримання не має правового значення, оскільки спірні правовідносини регулюються ч.2 ст. 747 ЦК України та ч. 1 ст. 67 СК України, а не ст. 65 СК України. Недотримання вимог зазначених статей ЦК України та СК України при укладенні договору довічного утримання порушує права іншого співвласника, а тому вимоги позивача є обґрунтованими, договір довічного утримання, що був укладений між членом подружжя та ОСОБОЮ_3, повинен бути визнаний недійсним [64].

На нашу думку, варто також навести підхід І. О. Дзери, яка вважає, що у випадку, якщо майно належить співвласникам на праві спільної сумісної власності, зокрема, подружжю, дані особи мають право на відчуження такого майна на підставі договору довічного утримання [135, с. 187]. Автор звертає

увагу, що в такому випадку укладається не два договори, а один, в якому на стороні відчужувача виступають дві особи. Водночас, обов'язковою умовою договору є зазначення приналежності майна, що відчужується, на праві спільної сумісної власності цим відчужувачам та зазначення правової підстави набуття ними майна у спільну власність [135, с. 187].

Отже, можна зробити висновок, що у випадку, якщо стороною в договорі довічного утримання є подружжя, даний факт свідчить про існування множинності осіб в такому зобов'язанні, а саме, активної множинності на стороні відчужувача.

У ході аналізу практики укладання договорів довічного утримання (догляду) подружжям, варто зазначити, що члени подружжя за договором довічного утримання повинні передати набувачеві майно, останній, у свою чергу, повинен надати відчужувачам (кожному окремо) належне утримання. У разі смерті одного із відчужувачів, договір припиняється, оскільки виконання було призначене безпосередньо особисто для відчужувача. Набувач у свою чергу продовжує утримувати співвласника, який залишився [115, с. 7].

Водночас, необхідно зауважити, що згідно ч. 2 ст. 747 ЦК України, якщо договір довічного утримання укладається щодо спільного майна подружжя, а не з приводу визначеної частки співвласника у спільному майні або майна, порядок користування яким визначено між співвласниками, у такому випадку обов'язковою умовою дійсності договору довічного утримання є наявність множинності осіб на стороні відчужувача, а не наявність згоди другого з подружжя на відчуження майна, яке належить до спільного сумісного майна подружжя. На нашу думку, дана особливість пов'язана з тим, що у випадку відчуження спільного майна подружжя довічне утримання (догляд) також повинне надаватись членам подружжя спільно.

Припинення спільної власності подружжя може здійснюватися шляхом її поділу між співвласниками. Поділ спільного майна можливий за ініціативою подружжя. Договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу

усього майна подружжя має бути нотаріально посвідчений. У даному випадку дружина, чоловік мають право укласти з іншою особою договір довічного утримання щодо своєї частки у майні подружжя лише після її визначення [115, с. 7].

Отже, на підставі проведеного дослідження, можна констатувати, що характерною особливістю договору довічного утримання як форми здійснення права власності подружжя є наявність множинності осіб на стороні відчужувача (відчужувачами є дружина та чоловік спільно). ЦК України забороняє здійснювати відчуження спільного майна подружжя за договором довічного утримання одним із співвласників (окремо дружиною або чоловіком). У той же час, ЦК України надає можливість одному із співвласників відчужити майно після визначення його частки у спільному майні подружжя або визначення між дружиною та чоловіком порядку користування спільним майном у відповідності до положень ст. 66 СК України, згідно якої подружжю надається право домовитися між собою про порядок користування майном, що йому належить на праві спільної сумісної власності.

Неоднозначним є також питання визначення правового режиму майна, що було набуто на підставі договору довічного утримання, стороною (набувачем) якого є один з подружжя. Зокрема, може виникнути така ситуація: укладено договір довічного утримання, згідно якого набувачем є особа, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі. Згодом, після укладення договору довічного утримання (наприклад, через рік) шлюб між набувачем та другим з подружжя розривається. Після розірвання шлюбу набувач продовжує забезпечувати відчужувача утриманням (наприклад, протягом двох наступних років). Як наслідок, виникають питання: чи належить у такому разі майно, набуто за договором довічного утримання, до спільного майна набувача та особи, з якою він перебував у шлюбі, та чи може набувач самостійно здійснювати право власності на таке майно після смерті відчужувача.

Для вирішення поставлених питань необхідно звернутись до положень ст. 748 ЦК України, в якій зазначено, що набувач стає власником майна,

переданого йому за договором довічного утримання (догляду), відповідно до ст. 334 ЦК України – з моменту нотаріального посвідчення договору, або з моменту державної реєстрації права власності у випадку передання за договором майна, права на яке виникають з моменту державної реєстрації. Отже, фактично, набувач стає власником майна за договором довічного утримання після укладення договору. Таким чином, відповідно до положень Глави 8 СК України, майно, набуте за договором довічного утримання за визначених умов, є спільною сумісною власністю подружжя. У той же час, виникає питання, чи впливає на вирішення ситуації той факт, що згідно ст. 754 ЦК України розпоряджатися таким майном набувач має право лише після смерті відчужувача, що в нашій ситуації означає – після розірвання шлюбу. На нашу думку, відповідь на це питання є однозначною – положення ст. 754 ЦК України не впливають на правовий режим майна, набутого за договором довічного утримання, оскільки право власності на таке майно було набуто під час перебування у шлюбних відносинах, що свідчить про належність майна до спільної сумісної власності подружжя. Як наслідок, після розірвання шлюбу набувач за договором довічного утримання не має права самостійно здійснювати право власності на набуто майно.

Вказана позиція знаходить підтримку і в актуальній судовій практиці, зокрема в Ухвалах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квітня 2012 року та від 12 червня 2013 року у справах № 6-4362св12 та № 6-52285св12 відповідно, в Ухвалі колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 09 вересня 2009 року та в інших судових рішеннях [63; 66; 55; 95; 54].

Під час дослідження описаної ситуації необхідно також врахувати той факт, що утримання за договором здійснювалося як за рахунок спільних коштів подружжя (у період існування шлюбу), так і за рахунок особистих коштів набувача (після розірвання шлюбу). У зв'язку з цим, вважаємо, що при вирішенні питання поділу майна, набутого за договором довічного утримання, необхідно виходити з того, що договір довічного утримання є оплатним

договором, та враховувати, що суд може відступити від засади рівності часток подружжя у випадку, якщо буде встановлено, що під час шлюбу або після його розірвання утримання надавалось тільки за особисті кошти дружини або чоловіка.

У ході аналізу здійснення права власності подружжя на рухомі та нерухомі речі на окрему увагу заслуговує питання укладення спадкового договору.

Спадковий договір є давнім цивілістичним інститутом, але, на відміну від більшості сучасних правових конструкцій, не походить з римського приватного права. Римському праву спадковий договір був не відомий, що пояснюється всебічним втіленням принципу заповідальної свободи, обсягу якої було достатньо для повної реалізації різноманітних волевиявлень спадкодавця [135, с. 1171].

На території України спадковий договір був відомий і застосовувався задовго до його законодавчого врегулювання в сучасному розумінні. З поширенням у 1811 році дії положень Цивільного кодексу Австрії на території західноукраїнських земель, які перебували у складі Австрійської монархії, і до 1933 року, коли почав діяти Польський кодекс зобов'язань. Згідно з чинним на той час законодавством, спадковий договір був однією з підстав спадкування, поряд із заповітом та законом, і вважався чинним лише за умови укладення його між подружжям. Водночас, сучасне правове регулювання інституту спадкового договору в Україні кардинально відрізняється від його правового регулювання за часів перебування західноукраїнських земель у складі Австрійської монархії [200].

Для порівняння, потрібно звернути увагу, що англійське право не містить поняття спадкового договору, проте допускає існування таких «аномальних» форм окремих договорів. Англійському звичаєвому праву відомий схожий до спадкового договору договір *donatio mortis causa* відповідно до якого особа, яка страждає (або вважає, що страждає) на смертельну хворобу, може подарувати рухоме майно, очікуючи смерть від цієї хвороби. Згідно вказаного договору

обдарований набуває дарунок лише у випадку смерті дарувальника від хвороби, на яку він хворіє. Дарувальник має право скасувати такий договір в будь-який час [161, с. 91].

Необхідно зазначити, що у чинному ЦК України, а саме, у Главі 90, також закріплений один із видів цивільно-правових договорів – спадковий договір.

Погоджуємось, що у той час, як положення про спадковий договір розміщені у книзі ЦК України «Спадкове право», спадковий договір не є підставою для виникнення у набувача права на спадкування. Вказаний інститут має більш тісний зв'язок з підгалуззю зобов'язального, а не спадкового права, оскільки є різновидом договору про передачу майна у власність набувача [135, с. 1172]. На обґрунтування даної позиції варто навести легальне визначення, що міститься у ст. 1302 ЦК України, відповідно до якої за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача), і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [6, ст.1302].

На підставі аналізу наведеного визначення, можна зробити висновок, що спадковий договір є консенсуальним правочином, оскільки він є укладеним з моменту досягнення згоди сторонами щодо усіх істотних умов, а не з моменту передачі майна набувачеві.

Варто зазначити, що у юридичній літературі не існує єдиного підходу щодо визначення спадкового договору як одностороннього або двостороннього.

Так, ряд вчених характеризують спадковий договір як двосторонній, оскільки правами та обов'язками наділяються обидві сторони: з однієї сторони, набувач набуває право власності на майно відчужувача і має право вимагати розірвання договору в разі неможливості виконання ним розпоряджень, а з іншої – зобов'язаний належним чином виконувати розпорядження контрагента» [147].

На противагу зазначеній точці зору, З. В. Ромовська вказує, що спадковий договір є одностороннім договором (односторонньо зобов'язуючим), тому що обов'язки має лише одна сторона – набувач [177, с. 965]. Наведену позицію

також підтримує О. С. Захарова, яка визначає, спадковий договір є двостороннім правочином та одностороннім договором, оскільки лише набувач зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони – відчужувача; відчужувач за спадковим договором не має обов'язків, він наділяється лише правом вимоги до набувача [179, с. 1071].

Спадковий договір є оплатним, оскільки набувач набуває право власності на майно (після смерті відчужувача) та зобов'язується виконувати розпорядження відчужувача [241, с. 63].

Водночас, Р. А. Майданик звертає увагу, що спадковий договір може бути, як оплатним, так і безоплатним. Безоплатним є спадковий договір, укладений на користь третьої особи. Безоплатність такого спадкового договору полягає в тому, що відчужувач не отримує зустрічного надання з боку набувача. Оплатним є спадковий договір, у якому майнове надання однієї сторони вчиняється на користь іншої сторони. У даному випадку спадковий договір встановлює обов'язок набувача вчинити на користь відчужувача будь-яку дію майнового або немайнового характеру [161, с. 92].

Наголошуємо на тому, що спадковий договір є алеаторним правочином, тому що заздалегідь невідомий обсяг зобов'язань за договором. У зв'язку з цим, погоджуємось з позицією Р. А. Майданика, що алеаторний характер даного договору полягає не стільки в невизначеності належного відчужувачеві зустрічного надання, як у самій можливості його існування (настання). Алеаторний ризик у спадковому договорі несе переважно набувач, оскільки у разі своєї смерті раніше кончини відчужувача набувач фактично втрачає можливість отримати відчужуване майно у свою власність [161, с. 94].

Варто зауважити, що спадковий договір має суворо фідуціарний характер, оскільки даний правочин має ознаки особисто-довірливого правочину, що передбачає особисте виконання [106, с. 358].

Враховуючи, що на підставі спадкового договору набувач набуває право власності на майно відчужувача після його смерті, як уже зазначалося вище,

потрібно констатувати, що спадковий договір спрямований на передання майна у власність.

Проаналізувавши поняття та правову природу спадкового договору, можна стверджувати, що спадковий договір є одностороннім, консенсуальним, як правило, оплатним, алеаторним, фідуціарним цивільно-правовим договором, що спрямований на передання майна у власність.

Потрібно звернути увагу, що відповідно до ч. 1 ст. 1303 ЦК України відчужувачем у спадковому договорі може бути подружжя, один із подружжя або інша особа [6, ст. 1303].

Отже, цілком логічним є висновок, що укладення спадкового договору є однією із форм здійснення права власності подружжя.

Потрібно відзначити, що спадковий договір є поширеною формою здійснення права власності подружжя у зарубіжних країнах, про що свідчить врегулювання відносин, які виникають на підставі спадкових договорів, на законодавчому рівні в ряді країн світу.

Так, відповідно до ст. 2275 Цивільного Уложення Німеччини 1896 року спадкодавець наділений правом укладати спадкові договори [40, ст. 2275].

Водночас, у ст. 2275 Цивільного Уложення Німеччини 1896 року вказано, що спадковий договір може укладатися за участю подружжя [40, ст. 2275].

Поняття спадкового договору також закріплене у ст. 494 Цивільного кодексу Швейцарії 1907 року, відповідно до якої особа має право укласти спадковий договір щодо свого майна [42, ст. 494].

В. Ю. Чуйкова зазначає, що австрійське право допускає договори щодо спадкування в тому випадку, коли вони стосуються окремого предмета (речі або суми), укладаються письмово й містять відмову від права зворотної вимоги дарування. Спадкові ж договори на все майно допускається укладати лише між подружжям або нареченими за умови, що вони в майбутньому одружаться [237].

Спадковий договір є досить поширеною формою здійснення права власності подружжя і на території України, про що свідчить значна судова

практика. Для прикладу можна навести судові рішенням Трускавецького міського суду Львівської області від 21 квітня 2011 року, яке було залишене без змін Ухвалою Апеляційного суду Львівської області від 7 листопада 2011 року та Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 лютого 2012 року, було розірвано спадковий договір подружжя з підстав невиконання набувачем своїх обов'язків по спадковому договору (набувач не виконував розпорядження відчужувачів – подружжя) [62]. В іншому випадку Верховний Суд України від 23 грудня 2009 року по справі № 6-10560св09 відмовив в задоволенні позовних вимог щодо розірвання спадкового договору подружжя [56]. Відповідно до рішення Печерського районного суду від 29 січня 2015 року по справі № 757/17916/14-ц за позовом про визнання спадкового договору недійсним судом було встановлено, що «згідно наданого відеозапису перед підписанням спадкового договору приватним нотаріусом було підготовлено проект договору, перекладено його на російську мову та прочитано позивачу, яка зауважила, що всі умови спадкового договору їй зрозумілі та вона на них погоджується. Також вказані обставини підтверджуються показами свідків, які безпосередньо були присутні під час укладення спадкового договору». У зв'язку з цим було відмовлено у задоволенні позову про визнання недійсним спадкового договору [99]. У рішенні Печерського районного суду м. Києва від 27 жовтня 2014 року по справі № 757/6562/14-ц встановлено, що між сторонами спору було укладено спадковий договір, відповідно до якого за життя відчужувача на набувача покладається обов'язок виконувати наступні розпорядження відчужувача: оплатити медичні послуги щодо проведення операцій (будь-якої складності) та пов'язані з ним післяопераційні догляди; залучити необхідний персонал для догляду за відчужувачем, який буде здійснюватися за життя відчужувача, та забезпечити такий персонал необхідними умовами для проживання; поховати відчужувача після його смерті [97] тощо.

Варто також зазначити, що п. 28 Постанови Пленуму Верховного суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про

спадкування» присвячений судовій практиці у справах про визнання недійсними спадкових договорів, зокрема Верховним Судом звертається увага, що перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про спадкування, в тому числі право на обов'язкову частку [52].

У ст. 1306 ЦК України вказано, що предметом спадкового договору може бути майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а також майно, яке є особистою власністю будь-кого з подружжя [6, ст. 1306].

Отже, можна зробити висновок, що за умови укладання спадкового договору щодо майна, яке є приватною власністю члена подружжя, стороною в договорі буде той член подружжя, якому належить таке майно, а якщо об'єктом спадкового договору є майно, що знаходиться у спільній сумісній власності подружжя, то у такому випадку необхідно вести мову про множинність осіб на стороні відчужувача, коли дружина та чоловік разом є стороною спадкового договору, або про необхідність отримання згоди другого з подружжя на вчинення такого правочину.

Водночас, досить ймовірною є ситуація, за якої подружжя не може досягти взаємної згоди щодо укладання спадкового договору, об'єктом якого є спільне майно подружжя. З цього приводу, підтримуємо позицію А. Б. Гриняка, який зазначає: якщо подружжя як відчужувач не згодне із включенням спільно нажитого майна у спадковий договір, або подружжя не дійшло згоди з приводу цього майна, то один з подружжя може у судовому порядку встановити свою частку в спільному майні і після цього укласти окремий спадковий договір [130, с. 41].

Згідно ч. 2 ст. 1306 ЦК України, спадковим договором може бути встановлено, що в разі смерті одного з подружжя, спадщина переходить до другого, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором. Отже, можна констатувати, що у ч. 2 ст. 1306 ЦК України фактично закріплюється можливість встановлення виключення із загального

правила про момент набуття набувачем права власності на майно. О. С. Захарова вважає, що згідно принципу диспозитивності сторонам спадкового договору надається можливість реалізувати обов'язок подружжя турбуватись про сім'ю. Так, ст. 55 СК України встановлює, що дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї. Як наслідок, вчена вважає, що у ст. 1306 ЦК України гармонійно поєднуються положення ЦК України та СК України [178, с. 1074].

Особливістю такої форми здійснення права власності подружжя, як укладення спадкового договору є те, що на майно, яке є об'єктом спадкового договору, нотаріус, який посвідчив цей договір, накладає заборону відчуження. Дані заходи спрямовані на забезпечення виконання спадкового договору [6, ст.1307]. Отже, після укладення спадкового договору, члени подружжя вже не можуть розпорядитися іншим чином майном, що є об'єктом спадкового договору подружжя. На підтвердження вказаної позиції варто навести положення ч. 2 ст. 1307 ЦК України, відповідно до якої заповіт, який відчужувач склав щодо майна, вказаного у спадковому договорі, є нікчемним [6, ст. 1307].

Звертаємо також увагу, що подружжя має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після їх смерті. У разі відсутності такої особи, контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини [6, ст.1307].

Потрібно наголосити на тому, що відповідно до ст. 1304 ЦК України спадковий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, а також державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України [6, ст. 1304].

Варто зазначити, що згідно з Наказом Міністерства юстиції «Про затвердження Положення про Спадковий реєстр» від 07 липня 2011 року № 1810/5 основною метою спадкового реєстру є створення єдиної системи обліку заповітів, спадкових договорів, заведених спадкових справ та виданих свідоцтв про право на спадщину [35].

На нашу думку досить дискусійною є вимога законодавця щодо необхідності реєстрації в спадковому реєстрі спадкових договорів, оскільки, як зазначалося вище, на відміну від заповітів, спадкових справ та свідоцтв про право на спадщину, спадкові договори абсолютно не пов'язані із правом особи на спадкування.

Під час аналізу інвестиційного договору на будівництво як форми здійснення права власності подружжя потрібно звернути увагу, що згідно ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року (надалі – Закон «Про інвестиційну діяльність») інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект [18, ст. 1].

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиціями є:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів);
- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- майнові права інтелектуальної власності;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);
- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;
- інші цінності [18, ст.1].

Водночас, слід зауважити, що в доктрині не існує єдиного підходу до визначення поняття «інвестиційний договір».

Ряд вчених вважають, що під інвестиційним договором слід розуміти угоду двох або більше учасників інвестиційної діяльності, змістом якої є

взаємні права та обов'язки, спрямовані на реалізацію інвестицій з метою одержання прибутку або досягнення іншого соціального ефекту [166].

Згідно іншого наукового підходу інвестиційний договір – це родове поняття й означає договір, хоча б однією стороною якого є інвестор, що регулює відносини з приводу довгострокового і ризикового вкладення майна, майнових прав та інших цінностей, що мають ринкову вартість в обраний об'єкт підприємницької діяльності з метою одержання прибутку (доходу) від реалізації (використання) цих цінностей або досягнення іншого соціального ефекту [166].

У свою чергу, О. Е. Сімсон вважає, що інвестиційний договір – це договір, одна із сторін якого є інвестором, що регулює відносини довгострокового та ризикового вкладання майна, майнових прав та інших цінностей, які мають ринкову вартість в обраний об'єкт підприємницької діяльності з метою отримання прибутку від реалізації (використання) цих цінностей [цит. за: 154, с. 198].

В. В. Кафарський розглядає інвестиційний договір як правочин між двома або кількома особами, який встановлює на певний час права і обов'язки у відносинах між сторонами щодо вкладення всіх видів майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності для отримання прибутку або досягнення соціального ефекту [154, с. 198].

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону «Про інвестиційну діяльність» основним правовим документом, який регулює взаємовідносини між суб'єктами інвестиційної діяльності, є договір [18, ст.9].

Укладення договорів, вибір партнерів, визначення зобов'язань, будь-яких інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України, є виключною компетенцією суб'єктів інвестиційної діяльності [18, ст. 9].

Досліджуючи проблематику визначення поняття «інвестиційний договір» потрібно звернути увагу на об'єкт даного договору.

Так, згідно ст. 2 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 року об'єкт будівництва – це будівля, споруда або комплекс споруд, будівництво яких організує забудовник та фінансування будівництва яких здійснює управитель за рахунок отриманих в управління коштів [29, ст. 2].

Об'єкт інвестування – це квартира або приміщення соціально-побутового призначення (вбудовані в житлові будинки або окремо розташовані нежитлові приміщення, гаражний бокс, машиномісце тощо) в об'єкті будівництва, яке після завершення будівництва стає окремим майном [29, ст. 2].

Отже, можемо констатувати, що основною метою укладання інвестиційного договору є отримання інвестором у власність нерухомого майна у майбутньому.

Необхідно звернути увагу, що відповідно до Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, що був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України (надалі – Постанова КМУ) від 25 грудня 2015 року, інвестиційний договір є підставою для реєстрації за особою права власності на майно [32, ст. 63].

У зв'язку з цим виникає питання, чи може особа, яка перебуває у шлюбі, титульний власник майна, право власності на яке було набуто на підставі інвестиційного договору, здійснювати право власності на таке майно, розпоряджатися ним самостійно, без згоди другого з подружжя.

На підставі системного аналізу положень СК України та ЦК України можна зробити висновок, що майно, право власності на яке виникло у особи, що перебуває у зареєстрованому шлюбі, на підставі інвестиційного договору, належить до спільної сумісної власності подружжя. Звертаємо увагу, що вказана позиція також сприйнята органами судової влади. Наприклад, в Рішенні Деснянського районного суду м. Києва від 22 серпня 2013 року по справі № 754/848/13- ц про поділ майна подружжя за позивачем було визнано право власності на $\frac{1}{2}$ частину грошових коштів сплачених за інвестиційним контрактом на будівництво квартири, який був укладений відповідачкою у

період існування шлюбу між нею та позивачем [91]. Відповідно до Рішення Апеляційного суду м. Києва від 04 квітня 2013 року по справі 22-ц/796/930/2013 про поділ майна подружжя та визнання недійсним договору уступки було визнано недійсним договір уступки права вимоги шляхом відчуження інвестиційного активу (майнових прав) у зв'язку з відсутністю згоди позивача на укладення відповідачкою такого договору, оскільки будівництво гаражного боксу за інвестиційним договором було проінвестовано повністю під час перебування відповідачки в шлюбі з позивачем [75].

У рішенні Подільського районного суду м. Києва від 20 квітня 2015 року по справі № 758/6601/14-ц про визнання інвестиційного договору недійсним визнано недійсним інвестиційний договір на будівництво готельного комплексу, оскільки він був укладений з порушенням вимог законодавства, а саме – без згоди дружини відповідача на укладення такого договору [100]. Також в Рішенні Дніпровського районного суду м. Києва від 06 березня 2014 року по справі № 755/5248/14-ц про визнання права власності на частину квартири, як частку в праві спільної сумісної власності подружжя, визнано спільною сумісною власністю подружжя квартиру у зв'язку з тим, що право власності на неї виникло у відповідача на підставі інвестиційного договору, що був укладений відповідачем у період існування шлюбу з позивачкою [93].

У той же час, під час дослідження питання здійснення права власності подружжя на майно, права на яке були набуті на підставі інвестиційного договору, вважаємо за необхідне проаналізувати таку практичну ситуацію: особа укладає інвестиційний договір та сплачує всю суму коштів за даним договором до укладення шлюбу; після укладення шлюбу особа – інвестор за інвестиційним договором, набуває право власності на майно на підставі інвестиційного договору.

Як уже зазначалося, згідно ст. 60 СК України право власності на майно, що було набуто на підставі інвестиційного договору, визнається спільною сумісною власністю подружжя, оскільки право власності на таке майно

набувається особою у період перебування у шлюбних відносинах. Такий підхід відображається і в ряді судових рішень.

Так, Шевченківський районний суд м. Києва у своєму Рішенні від 21 серпня 2013 року по справі № 2610/29032/2012 про поділ спільного майна подружжя визнав квартиру спільною сумісною власністю подружжя на тій підставі, що відповідач набув право власності на квартиру у період існування шлюбу з позивачкою [90]. Проте, на нашу думку, судом не було надано належну оцінку доказам, які підтверджують факт укладення відповідачем інвестиційного договору на будівництво квартири до реєстрації шлюбу та факт сплати відповідачем усіх коштів за інвестиційним договором до укладення шлюбу з позивачкою. Водночас, з нашої точки зору, суд безпідставно встановив, що позивач та відповідач проживали однією сім'єю до укладення шлюбу, оскільки в позовній заяві не містилось вимог щодо встановлення факту проживання однією сім'єю до укладення шлюбу.

Наголошуємо також на тому, що, на нашу думку, застосування ст. 60 СК України до вказаних правовідносин є неправильним. Вважаємо, що наведений підхід суперечить загальним засадам виникнення права спільної сумісної власності подружжя, тому що інвестиційний договір укладався до реєстрації шлюбу, інвестиції (гроші) вносилися тільки однією особою, отже такі інвестиції належать до особистої приватної власності одного з подружжя. Як наслідок, особа – інвестор за інвестиційним договором, що був укладений до шлюбу, може самостійно здійснювати право власності на таке майно – об'єкт інвестиційного договору.

У той же час, потрібно звернути увагу, що може виникнути й дещо інша практична ситуація: у період існування шлюбу за рахунок спільних коштів подружжя здійснюється оплата (інвестування в будівництво) за інвестиційним договором. Стороною в даному договорі є тільки один з подружжя (чоловік або дружина), який набуває право власності на майно, визначене інвестиційним договором, після розірвання шлюбу. Як наслідок, виникає практичне питання, чи може така особа – титульний власник нерухомого майна самостійно

здійснювати право власності на це майно. Вважаємо, що вказана проблемна ситуація повинна вирішуватись на користь того з членів колишнього подружжя, який не є титульним власником майна, оскільки інвестування об'єкта нерухомості за інвестиційним договором здійснювалось за рахунок спільних коштів подружжя. Отже, особа, яка набула право власності на майно за інвестиційним договором після розірвання шлюбу, не має права самостійно здійснювати право власності на таке майно, тому що вказане майно належить до спільного сумісного майна подружжя, а відповідно до ст. 68 СК України розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу, розпоряджання таким майном здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою.

Наведена позиція також знайшла своє відображення у судовій практиці України. Так, відповідно до Ухвали колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 лютого 2008 року, незважаючи на той факт, що чоловік отримав свідоцтво про право власності на квартиру після розірвання шлюбу, дана квартира була визнана об'єктом спільної сумісної власності подружжя, оскільки інвестиції за інвестиційним договором здійснювались під час шлюбу за кошти подружжя [53]. Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України зробила правовий висновок, що не є підставою для позбавлення одного з подружжя права власності на частину майна та обставина, що свідоцтво про право власності на майно отримано іншим із подружжя після розірвання шлюбу, оскільки спірне майно придбано під час шлюбу за кошти подружжя, а отже, може бути об'єктом його спільної сумісної власності [53].

Варто також звернути увагу на положення ч. 3 ст. 9 Закону «Про інвестиційну діяльність», відповідно до якої інвестування та фінансування однієї квартири в об'єкті будівництва кількома інвесторами можливе виключно за умови укладення між ними договору в письмовій формі, в якому визначаються частка кожного інвестора та порядок внесення ним відповідної інвестиції [18, ст. 9]. Отже, можна констатувати, що з метою упередження

можливих спірних ситуацій між членами подружжя, доцільно укласти між дружиною та чоловіком договір в письмовій формі, в якому буде визначена частка кожного з подружжя в здійсненні інвестування, що також буде запобігати виникненню спорів щодо здійснення права власності на майно за інвестиційним договором.

2.2. Здійснення права власності подружжя на окремі види майнових прав

Здійснення корпоративних прав подружжя та прав, пов'язаних з ними, щодо майна окремих суб'єктів підприємницької діяльності

Необхідно зазначити, що відповідно до ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

ЦК України виділяє два види юридичних осіб залежно від порядку їх створення:

- юридичні особи публічного права;
- юридичні особи приватного права.

У ч. 1 ст. 83 ЦК України визначено, що юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом [6, ст. 83].

Відповідно до ч. 2 ст. 83 ЦК України юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [6, ст. 83].

У свою чергу, юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів (засновницького договору, статуту тощо). Юридична особа приватного права також може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом [6, ст. 81].

Водночас, залежно від мети отримання прибутку, ЦК України поділяє юридичні особи на підприємницькі та непідприємницькі товариства.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 85 ЦК України, непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [6, ст. 85].

Підприємницькими визнаються товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи [6, ст.84].

Звертаємо увагу, що предметом нашого дослідження є корпоративні права подружжя в юридичних особах приватного права – підприємницьких товариствах.

Визначення корпоративних прав міститься в Господарському кодексі України від 16 січня 2003 року (надалі – ГК України), Податковому кодексі України від 02 грудня 2010 року (надалі – Податковий кодекс України), Законі України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року (надалі – Закон «Про акціонерні товариства»).

Згідно зі ст. 167 ГК України корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [2, ст.167]. Змістом корпоративних прав визнається сукупність прав фізичних і юридичних осіб, які поєднують у собі немайнові, майнові, а також організаційні права.

За чинним законодавством України, корпоративні відносини виникають між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів

[162, с. 93]. Важливою ознакою корпоративних прав є конкретно визначений суб'єктний склад таких відносин. Корпоративні відносини можуть виникати лише між господарським товариством та його учасником(ами), або між учасниками господарських товариств щодо корпоративних прав. Недоцільно розширювально тлумачити поняття корпоративних відносин, якщо стороною відносин не є ані господарське товариство, ні його учасник (засновник, акціонер), у тому числі, колишній. Не є корпоративними відносини, пов'язані з реалізацією сімейних прав [162, с. 94-95].

Необхідно зазначити, що поняття товариства з обмеженою відповідальністю закріплено в ст. 140 ЦК України, ч. 3 ст. 80 ГК України, ст. 50 Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року (надалі – Закон «Про господарські товариства»), відповідно до яких таким товариством є господарське товариство, засноване однією або кількома особами, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Зазначені законодавчі положення дають підстави для висновку, що відносини щодо створення товариства є цивільно-правовими. У цих правовідносинах учасники набувають цивільних прав і несуть цивільні обов'язки [50].

Наведене свідчить, що товариство з обмеженою відповідальністю є юридичною особою корпоративного типу. Даному різновиду господарських товариств притаманні наступні ознаки :

- таке товариство має статутний капітал, поділений на певні частки між учасниками товариства;
- створюється однією або кількома особами;
- обов'язковість для учасників майнової участі в товаристві – сплати основних і додаткових (якщо останні передбачені статутом або рішенням зборів учасників) внесків[15, с. 145];
- учасники товариства беруть безпосередню участь в управлінні його справами;

- товариство має ознаки складного корпоративного управління, яке характеризується системою органів з чітким розмежуванням компетенції і визначеним порядком підпорядкованості;

- відповідальність учасників товариства за його зобов'язаннями обмежена статутним капіталом товариства [178, с. 213].

Товариство з обмеженою відповідальністю як юридична особа характеризується, передусім, об'єднанням майнових внесків (вкладів) учасників і формуванням статутного капіталу. Саме майновий еквівалент статутного капіталу виконує гарантійні функції для кредиторів. З урахуванням гарантійних функцій статутного капіталу не допускається звільнення будь-якого учасника від обов'язку брати участь у формуванні статутного капіталу. Такий підхід зумовлений самою природою товариства з обмеженою відповідальністю як «об'єднання капіталів» [178, с. 219].

Обмежена відповідальність учасників товариства – це закріплена конкретна сутність майнових відносин між товариством та його учасниками: учасники не відповідають за зобов'язаннями товариства поза межами вартості внесених вкладів. Слід підкреслити, що ст. 50 Закону «Про господарські товариства» встановила відповідальність учасників – в межах їх вкладів. Оскільки з моменту державної реєстрації майно, що внесене учасниками, переходить у власність самого товариства як юридичної особи, то суб'єктом відповідальності виступає сама юридична особа, а учасники лише ризикують своїми вкладами, які формують статутний капітал [178, с. 219].

Участь у товаристві майном і узгодження між учасниками спільного управління ним наділяє учасника корпоративними правами, а тому правовідносини щодо цих прав мають характер корпоративних [50].

Під час дослідження питання здійснення корпоративних прав подружжя щодо частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та щодо майна приватного підприємства, необхідно звернути увагу на наявність протиріч між ЦК України та ГК України щодо розуміння правової природи поняття «підприємство».

Так, відповідно до ст. 191 ЦК України підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом. Підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомістю [6, ст. 191].

Отже, у ЦК України втілена концепція підприємства як об'єкта цивільних правовідносин.

Проте, варто зазначити, що принципово інша концепція втілена у положеннях ГК України, згідно ст. 62 якого підприємство визнається самостійним суб'єктом господарювання, що створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК України та іншими законами [2, ст. 62].

У той же час, варто погодитись, що визнання суб'єкта господарювання підприємством не надає йому статусу суб'єкта цивільних правовідносин. Для цього підприємство повинно набути статус юридичної особи, що підтверджується положеннями ч. 4 ст. 62 ГК України, згідно якої підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки. Тому можна зробити висновок, що поняття «підприємство» є обслуговуючим щодо юридичної особи і його вживання не суперечить положенням ЦК України, оскільки воно певною мірою індивідуалізує ту чи іншу юридичну особу [232, с. 231].

З цього приводу І. В. Спасибо-Фатеева зазначає:

-
підхід до цього питання, складно зіставити ЦК України

-
особи, що не підпадає під
поняття товариства [220, с. 22]

но-правових форм юридичних осіб. Немає
жодних підстав вважати, що такою

но-правових форм
юридичних осіб згідно зі ст. 83 ЦК
ни» [221, с. 74].

Водночас, відповідно до ст. 113 ГК України, приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи [2, ст. 113].

Заслуговує на увагу позиція І. В. Спасибо-Фатєєвої, яка пропонує вирішити проблему протиріччя ЦК України та ГК України щодо питання визнання підприємства, зокрема приватного підприємства, об'єктом або суб'єктом цивільних правовідносин шляхом застосування терміну «підприємство приватного підприємства» (який можна «перекласти» як «майно приватного підприємства» або «єдиний майновий комплекс приватного підприємства»), що означає повну сукупність майна, що належить приватному підприємству [219].

Проаналізувавши положення ст. 113 ГК України, можна однозначно констатувати, що ГК України виділяє приватне підприємство як одну із форм юридичної особи.

Варто зазначити, що О. С. Бойко виділяє такі основні ознаки приватного підприємства, як відсутність законодавчо встановленого обмеження, пов'язаного з формуванням статутного фонду, можливість самостійного визначення засновниками принципів і механізмів управління підприємством, здійснення господарської діяльності з використанням найманої праці чи без її використання [192]. На думку автора, самостійне, на власний розсуд, визначення власником засад діяльності приватного підприємства обумовлює поширеність зазначеного виду підприємства в Україні [192].

З нашої точки зору, заслуговує на увагу позиція вчених, які зазначають, що приватне підприємство є схожим з товариством з обмеженою відповідальністю та абсолютно нічим, крім назви, не відрізняється від товариства з обмеженою відповідальністю з одним учасником [218, с. 12-13].

Водночас, варто зауважити, що між товариством з обмеженою відповідальністю та приватним підприємством існують деякі розбіжності, зокрема:

- відповідно до ст. 50 Закону «Про господарські товариства» максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 100 осіб, у той час, як максимальна кількість учасників приватного підприємства не визначена на законодавчому рівні;

- товариство з обмеженою відповідальністю створюється з метою здійснення підприємницької діяльності, а приватне підприємство може бути створене, як для здійснення підприємницької, так і непідприємницької діяльності;

- приватне підприємство створюється виключно на основі приватної власності, у той час, як товариство з обмеженою відповідальністю може бути створене на основі усіх форм власності.

Заслуговує підтримки обґрунтована в літературі позиція про те, що приватне підприємство за своєю природою є подібним до товариства з обмеженою відповідальністю [218].

Проаналізувавши Лист Міністерства юстиції України від 19 жовтня 2015 року N 19-34-1397 [158], можна зробити висновок, що в засновників приватного підприємства, як і в засновників (учасників) товариства з обмеженою відповідальністю, також виникають корпоративні права.

З урахуванням того, що предметом нашого дослідження є здійснення корпоративних прав подружжя щодо частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та щодо майна приватного підприємства, необхідно звернути увагу на наявність багатьох практичних проблем, що пов'язані із здійсненням подружжям своїх корпоративних прав, про що також свідчить розгалужена судова практика.

Так, потрібно звернути увагу, що в умовах сьогодення досить часто виникають спори, щодо частки в статутному капіталі господарських товариств. Внаслідок того, що статутний капітал товариства формується за рахунок добровільних внесків учасників, такі внески можуть включати в себе майно, яке являється спільною сумісною власністю подружжя. У такому випадку другий із подружжя вважає себе співвласником частки в статутному капіталі господарського товариства, тобто співвласником корпоративних прав, а при поділі спільного сумісного майна подружжя, розраховує на поділ корпоративних прав. Додатковим аргументом для того подружжя, який не є власником частки слугує ч. 1 ст. 60 СК, яка встановлює, що будь-яке майно, набуте за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності. Як наслідок, члени подружжя, яким не належать корпоративні права, досить часто звертаються до суду за захистом своїх прав.

Зокрема, Ухвалою Апеляційного суду Київської області від 03 грудня 2012 року, якою залишено без змін Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08 серпня 2012 року по справі № 22-ц-5270/12, було встановлено, що вимога про визнання за позивачем права на корпоративні права пропорційно частці в розмірі 24,96% в статутному капіталі Київського ремонтно-реставраційного виробничого підприємства – товариства з обмеженою відповідальністю «Сучасник», не може бути задоволена, оскільки

вона суперечить чинному законодавству [74]. Колегія суддів Апеляційного суду Київської області також зазначила, що ст. 12 Закону України «Про господарські товариства» та ст. 115 ЦК України встановлено, що власником всього майна, в тому числі і майна, переданого як вклад до статутного фонду засновниками і учасниками, є саме господарське товариство; вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом сумісної власності подружжя. За вказаних обставин не набуваються і корпоративні права на цю частку [74]. Звертаємо увагу, що згідно Ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 08 січня 2013 року, було відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08 серпня 2012 року та ухвалу Апеляційного суду Київської області від 03 грудня 2012 року, отже рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08 серпня 2012 року знову було залишене без змін.

Інша позиція викладена в Рішенні Апеляційного суду Закарпатської області від 31 жовтня 2012 року, відповідно до якого спільне сумісне майно подружжя було поділене у натурі таким чином:

- присуджено одному з подружжя два автомобілі;
- другому з подружжя присуджено майнові (корпоративні) права на частку в статутному капіталі товариства з додатковою відповідальністю «Ужгородхліб» у розмірі 12.195 %.

Водночас, наголошуємо на тому, що в Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 жовтня 2014 року зазначено, що, вирішуючи вказаний спір щодо поділу майна подружжя, суди не врахували, що навіть у разі передання подружжям свого спільного сумісного майна до статутного фонду товариства, учасником якого є один з них, майно переходить у приватну власність цього товариства, а в іншого з подружжя право власності на майно трансформується в право вимоги, сутність якого полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя (а не право власності на саме майно) або

право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства, або половини майна, що залишилось після ліквідації підприємства [71].

На нашу думку, також варто звернути увагу на Рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 19 березня 2012 року по справі № 2-401/18/12, відповідно до якого було стягнуто з Товариства з обмеженою відповідальністю Виробниче об'єднання «Індустріал-Сервіс» на користь позивача (дружини) 31 014 (тридцять одну тисячу чотирнадцять) грн. 50 коп., оскільки після виходу відповідача (чоловіка) з учасників ТОВ «ВО Індустріал-Сервіс» йому не виплачена грошова компенсація (62 029 (шістдесят дві тисячі двадцять дев'ять) грн. 00 коп.) його частки у товаристві [81].

Водночас, Рішенням Апеляційного суду Дніпропетровської області від 16 січня 2013 року Рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 19 березня 2012 року було скасовано частково, відмовлено в задоволенні позовних вимог до Товариства з обмеженою відповідальністю «Виробниче об'єднання «Індустріал-Сервіс» про стягнення 31 014 грн. 50 коп. Відмовляючи у задоволенні позовних вимог щодо стягнення з ТОВ «ВО Індустріал-Сервіс» 31 014 грн. 50 коп., суд виходив з того, що, при вирішенні питання про поділ майна у вигляді, зокрема паю, долі у фондах корпоративних організацій, спір повинен вирішуватися в залежності від виду юридичної особи, організаційно-правової форми її діяльності, характеру правовідносин подружжя з цим об'єктом та мати на увазі те, що ст. 12 Закону України «Про господарські товариства» встановлено, що власником майна переданого йому засновниками і учасниками являється саме товариство, а вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. У відповідності до положень ч.ч. 2, 3 ст. 61 СК України, у разі якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. Проте, дане питання не було предметом вивчення в судовому засіданні, оскільки позивачка про це суд не просила. Згідно Ухвали Вищого

спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 лютого 2014 року було відмовлено у відкритті касаційного провадження у даній справі [69].

Аналогічна позиція викладена у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» у п. 28 якої визначено, що статтею 12 Закону «Про господарські товариства» встановлено, що власником майна, переданого йому засновниками і учасниками, є саме товариство. Вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [51].

Досліджуючи питання здійснення корпоративних прав подружжя щодо частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та щодо майна приватного підприємства, варто зауважити, що дана проблематика також стала предметом аналізу й найвищих судових органів судів загальної та конституційної юрисдикції – Верховного суду України та Конституційного суду відповідно.

Так, у Постанові Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 року № 11 (надалі – ПШВСУ від 21 грудня 2007 року № 11) зазначено, що відповідно до ст. 12 Закону України «Про господарські товариства» власником майна, переданого товариству його засновниками і учасниками, є саме товариство. Вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [51]. Виходячи зі змісту ч.ч. 2, 3 ст. 61 СК України, якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. У разі використання одним

із подружжя спільних коштів усупереч ст. 65 СК України, інший із подружжя має право на компенсацію вартості його частки [51].

Отже, можна зробити висновок, що відповідно до ППВСУ від 21 грудня 2007 року № 11 внесок до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Така позиція цілком відповідає змісту ст. 12 Закону «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, згідно якої товариство є власником майна, переданого йому учасниками у власність як вклад до статутного капіталу.

Водночас, наголошуємо на тому, що діаметрально протилежний підхід викладений у Рішенні Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «КІО» щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 61 СК України від 19 вересня 2012 року (справа № 1-8/2012) (надалі – Рішення КСУ від 19 вересня 2012 року), яким встановлено, що статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [49]. Конституційний Суд України надав такий алгоритм обґрунтування своєї позиції:

- майно набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності;
- об'єктом права спільної сумісної власності може бути будь-яке майно;
- дружина та чоловік мають рівні права на розпорядження майном, що знаходиться у спільній сумісній власності;
- одним із видів розпорядження власністю є право власника використовувати своє майно для здійснення підприємницької діяльності;
- вклад до статутного капіталу та виділене із спільної сумісної власності майно(кошти) передаються у власність приватного підприємства;
- підприємство – це єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності;
- стосовно підприємства як єдиного майнового комплексу або його частини можуть виникати цивільні права і обов'язки;

- приватне підприємство (або його частина), засноване одним із подружжя, – це окремий об'єкт права спільної сумісної власності подружжя, до якого входять усі види майна, у тому числі, вклад до статутного капіталу та майно, виділене з їх спільної сумісної власності. Отже, статутний капітал та майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя, є об'єктом їх спільної сумісної власності.

Звертаємо увагу, що Конституційний Суд України вказує, що внесок до статутного капіталу і виділене із спільної сумісної власності подружжя майно (кошти) передаються у власність приватного підприємства [49]. Водночас, Конституційний Суд України визначає підприємство (відповідно до ЦК України) як єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. Тобто, Конституційний Суд України розглядає підприємство як об'єкт цивільних правовідносин, щодо якого можуть виникати права і обов'язки. А об'єкт цивільних прав не може бути майно на праві власності.

З цього приводу необхідно також наголосити на тому, що 02 жовтня 2013 року були прийнята Постанова Верховного Суду України у справі № 6-79цс13 (надалі – Постанова ВСУ від 02 жовтня 2013 року), в якій зазначається, що у разі передання подружжям свого спільного сумісного майна до статутного фонду приватного підприємства, заснованого одним із них, майно переходить у приватну власність цього підприємства, а в іншого з подружжя право власності на майно (тобто речове право) трансформується в право вимоги (зобов'язальне право), сутність якого полягає у праві вимоги виплати половини вартості внесеного майна в разі поділу майна подружжя (а не право власності на саме майно) або право вимоги половини отриманого доходу від діяльності підприємства, або половини майна, що залишилось після ліквідації підприємства [59].

Отже, на основі аналізу практики найвищих органів в судовій системі України можна зробити висновок, що існує два кардинально протилежних

підходи щодо визнання майна приватного підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю об'єктом спільної сумісної власності подружжя:

- Конституційний суд України визнає майно господарського товариства (а саме, приватного підприємства) спільною сумісною власністю подружжя;

- Верховний Суд України виключає можливість поширення режиму спільної сумісної власності подружжя на майно господарського товариства (як товариства з обмеженою відповідальністю, так і приватного підприємства).

Для вирішення вказаної ситуації, на нашу думку, варто також звернути увагу, що згідно ст. 69 Закону України «Про конституційний суд України» від 16 жовтня 1996 року рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання [19].

Водночас, згідно ст. 360-7 ЦПК України Висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права [7, ст. 360-7].

Виходячи з положень чинного законодавства України, рішення Конституційного Суду України та Постанови Верховного Суду України, фактично, є обов'язковими до застосування суб'єктами владних повноважень.

У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне узгодити практику Конституційного Суду України і Верховного Суду України та розробити єдиний підхід щодо визнання або невизнання частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та майна приватного підприємства об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

Звертаємо увагу, що Рішення КСУ від 19 вересня 2012 року та Постанова ВСУ від 02 жовтня 2013 року стосуються приватного підприємства, а предметом розгляду ППВСУ від 21 грудня 2007 року № 11 є майно товариства з

обмеженою відповідальністю. Враховуючи викладені вище висновки, що були зроблені на основі проведеного порівняння правового режиму товариства з обмеженою відповідальністю та приватного підприємства припускаємо, що положення Рішення КСУ від 19 вересня 2012 року, ППВСУ від 21 грудня 2007 року № 11 та Постанови ВСУ від 02 жовтня 2013 року можливо застосовувати, як щодо товариства з обмеженою відповідальністю, так і стосовно приватного підприємства.

У той же час, під час дослідження проблеми визнання або невизнання частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та майна приватного підприємства об'єктом спільної сумісної власності подружжя варто зазначити наступне.

За змістом ст. 113 ЦК України та ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» товариство з обмеженою відповідальністю належить до господарських товариств, що можуть набувати майнових та особистих немайнових прав [6, ст. 113; 14, ст. 1].

Згідно зі ст. 115 ЦК України, ст. 12 Закону України «Про господарські товариства» господарське товариство є власником:

- 1) майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу;
- 2) продукції, виробленої товариством у результаті господарської діяльності;
- 3) одержаних доходів;
- 4) іншого майна, набутого на підставах, що не заборонені законом [6, ст. 115; 14, ст. 12].

Отже, враховуючи положення ст. 115 ЦК України, ст. 85 ГК України та ст. 12 Закону України «Про господарські товариства», потрібно констатувати, що власником майна, переданого господарському товариству у власність його учасниками як вклад до статутного (складеного) капіталу, є саме товариство.

Як уже зазначалося вище, на основі системного аналізу положень чинного законодавства (ЦК України, ГК України, Закону України «Про

господарські товариства» тощо) можна зробити висновок, що приватне підприємство, визначення якого закріплене в ГК України, також є юридичною особою, а саме, юридичною особою приватного права, у відповідності до положень ЦК України.

Аналізуючи Рішення КСУ від 19 вересня 2012 року, на нашу думку, варто окремо зосередити увагу на описаній вище проблемі, яка пов'язана із закріпленням у ЦК України та в ГК України кардинально протилежних підходів щодо визнання підприємства об'єктом або суб'єктом правовідносин.

Водночас, необхідно зазначити, що значною мірою проблеми участі майна приватного підприємства в цивільному обороті зумовлені відсутністю в доктрині і цивільному законодавстві такої організаційно-правової форми юридичних осіб. З огляду на це, у практичній діяльності досить часто виникає питання щодо визначення правового режиму майна приватного підприємства, що було засноване на основі приватної власності особи, яка перебуває у шлюбі, а саме, щодо віднесення такого майна до спільного сумісного майна подружжя чи до особистої приватної власності дружини або чоловіка.

У зв'язку з цим варто зауважити, що, з нашої точки зору, Рішення КСУ від 19 вересня 2012 року є суперечливим за своїм змістом, оскільки приватне підприємство одночасно розглядається як суб'єкт та об'єкт цивільних правовідносин, що є абсолютно неприйнятним. Враховуючи той факт, що суб'єктом конституційного звернення щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 СК України є юридична особа – приватне підприємство «ІКІО», на нашу думку, нелогічним в контексті наведеного Рішення КСУ від 19 вересня 2012 року є підхід Конституційного суду України стосовно визнання приватного підприємства об'єктом цивільних правовідносин, тому що об'єкт правовідносин не може бути суб'єктом конституційного звернення.

Дослідження проблематики здійснення корпоративних прав подружжя щодо частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та щодо майна приватного підприємства, дозволяє зробити висновок, що як при

створенні приватного підприємства, так і в разі участі одного з подружжя в господарському товаристві, до статутних капіталів цих юридичних осіб вноситься майно, що належить подружжю на праві спільної власності [222].

Порівняно з Рішенням КСУ від 19 вересня 2012 року, більш обґрунтованим видається підхід, викладений у Постанові ВСУ від 02 жовтня 2013 року, в якій Верховний Суд України не тільки в черговий раз висловив свою позицію, про те що товариство є власником майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу, але і звернув увагу на зміст суб'єктивних корпоративних прав, наголосивши, що корпоративні права здійснює той із подружжя, хто є учасником такого товариства на свій власний розсуд.

Суб'єктивне корпоративне право – це право особи, яка перебуває у правовідносинах із господарським товариством як його учасник, таке право має два різновиди прав: майнове, що як основоположне право породжує вторинні майнові права, та особисте немайнове. Перше є оборотоздатним і його відчуження приводить до правонаступництва у нового учасника, а особисте немайнове право участі не є оборотоздатним і його передання неможливе, а виникає в особи, яка придбала в учасника право на частку в певний спосіб [151, с.193]. Тобто, корпоративні права виникають з набуттям статусу учасника товариства, оскільки другий із подружжя такого статусу немає, вона (він) не можуть вплинути на здійснення учасником своїх прав.

Підтримуємо позицію Верховного Суду України про неможливість поширення на майно господарського товариства режиму спільного сумісного майна подружжя, оскільки, фактично, єдиним власником такого майна є юридична особа – приватне підприємство або товариство з обмеженою відповідальністю, а не члени подружжя. У зв'язку з цим, цілком логічним є висновок про те, що внаслідок переходу майна до приватної власності юридичної особи, право власності подружжя трансформується із речового у зобов'язальне за своєю природою.

Водночас, під час дослідження вказаної проблематики, варто також звернути увагу на те, що сформульовані Верховним судом України висновки суперечать загальним принципам регулювання відносин власності подружжя, які закріплені в СК України та ЦК України.

Фактично, складається ситуація, за якої, спільно придбане майно, що може мати навіть незначну вартість, вважається спільною власністю подружжя (будь-яке набуте за час шлюбу майно, окрім речей індивідуального користування), а юридична особа з набагато більшими активами, по суті «належить» тому з подружжя, хто приймав формальну участь у її створенні, оскільки, поширеними є випадки, коли дружина та чоловік спільно приймають участь у створенні і забезпеченні діяльності господарського товариства, але безпосереднім учасником – «фактичним володільцем» корпоративних прав, зареєстровано лише одного з них.

На нашу думку, на законодавчому рівні потрібно закріпити імперативну вимогу щодо наявності обов'язкової письмової згоди другого з подружжя на вчинення правочинів щодо внесення майна до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю та приватного підприємства. При цьому, вважаємо, що вказана згода має бути також нотаріально засвідчена, оскільки нотаріус повинен пояснити другому з подружжя наслідки надання згоди на внесення майна до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю або приватного підприємства, а саме, попередити, що поділу підлягають лише одержані доходи від діяльності таких юридичних осіб, а не саме майно, яке було внесене до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю або приватного підприємства.

Потрібно також звернути увагу, що важливі для діяльності господарського товариства рішення приймаються під час голосування на загальних зборах учасників, проте учасник товариства не завжди приймає рішення на голосуванні з урахуванням інтересів сім'ї. У зв'язку з цим, варто зазначити, що у випадку наявності у другого з подружжя бажання здійснювати вплив на діяльність товариства з обмеженою відповідальністю або приватного

підприємства, частку в якому придбаває подружжя, учасниками такої юридичної особи мають стати обидва з подружжя, оскільки, як уже зазначалося, немайнові корпоративні права належать виключно власнику частки у статутному капіталі юридичної особи.

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що необхідно доповнити ч. 2 ст. 115 ЦК України пунктом 3 такого змісту: «Внесення вкладу до господарського товариства здійснюється виключно за попередньою письмовою, нотаріально засвідченою згодою другого з подружжя, якщо особа, яка вносить вклад, перебуває у зареєстрованому шлюбі».

Варто зазначити, що дискусійним також є питання щодо можливості визначення майна, що використовується фізичною особою-підприємцем, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі, спільною сумісною власністю подружжя, і як наслідок, питання здійснення права власності на майно, що належить фізичній особі-підприємцю, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі. Зокрема, мова йде про здійснення права власності на майно, що було придбане фізичною особою-підприємцем для здійснення її підприємницької діяльності під час шлюбу.

Відповідно до ч. 1 ст. 50 ЦК України, право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю [6, ст. 50]. До підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин [6, ст. 51].

У ч. 2 ст. 55 ГК України визначено, що суб'єктами господарювання є громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [2, ст. 55].

Оскільки правоздатність фізичної особи-підприємця фактично прирівнюється до правоздатності юридичних осіб, така особа може мати права і обов'язки, необхідні для здійснення будь-яких видів діяльності, не заборонених

законом, та щодо яких законом не передбачено обмежень. Слід також зауважити, що в господарському законодавстві «юридична особа» та «фізична особа-підприємець» охоплюються спільним поняттям «суб'єкт господарювання» [201].

Водночас, питання здійснення прав подружжя щодо майна фізичної особи-підприємця, у першу чергу, пов'язане із питанням визначення фізичної особи-підприємця суб'єктом цивільних правовідносин та власником майна.

З цього приводу потрібно зазначити, що у ч. 1 ст. 320 ЦК України вказано, що власник має право використовувати своє майно для здійснення підприємницької діяльності [6, ст. 320]. У ст.ст. 2, 318 ЦК України вказано, що суб'єктами права власності є український народ, фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права [6, ст. 318]. Згідно ч. 2 ст. 325 ЦК України фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати [6, ст. 325].

Аналіз положень ЦК України щодо суб'єктів права власності, дає можливість зробити висновок, що ЦК України не виділяє такого суб'єкта права власності як фізична особа-підприємець.

Аналогічна думка міститься в Роз'ясненні Міністерства юстиції України «Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства» від 14 січня 2011 року, в якому також визначено, що чинне законодавство України не виділяє такого суб'єкта права власності як фізична особа-підприємець та не містить норм щодо права власності фізичної особи-підприємця. Законодавство лише встановлює, що фізична особа-підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення [201]. Водночас, згідно ч. 2 ст. 52 ЦК України фізична особа-підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності

подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна [6, ст. 52]. На підставі рішення суду стягнення може бути звернене на все належне фізичній особі майно, незалежно від того, чи використовується таке майно для здійснення підприємницької діяльності, чи призначене для задоволення особистих та побутових потреб фізичної особи, яка здійснює підприємницьку діяльність [188, с. 3].

Отже, суб'єктом права власності визнається саме фізична особа, яка може бути власником будь-якого майна, крім майна, що не може перебувати у власності фізичної особи. При цьому, правовий статус фізичної особи-підприємця не впливає на правовий режим майна, що перебуває у його власності [201]. Аналогічна позиція викладена у Листі Державної фіскальної служби України від 28 квітня 2015 року № 4000/Б/99-99-17-02-02-14, в якому зазначається, що фізична особа-підприємець не може бути власником нерухомого або рухомого майна, придбання, спорудження, будівництво такого майна та операції з передачі права власності на таке майно фізичною особою-підприємцем можуть здійснюватись виключно як фізичною особою [157].

Судова практика щодо визначення правового режиму майна фізичної особи-підприємця не є однозначною, оскільки існує два протилежних підходи:

1. Визнання майна фізичної особи-підприємця особистою приватною власністю;
2. Віднесення майна фізичної особи-підприємця до спільної сумісної власності подружжя.

Так, у п. 29 ППВСУ від 21 грудня 2007 року № 11 зазначається, що відповідно до положень статей 57, 61 СК України, ст. 52 ЦК України майно приватного підприємства чи фізичної особи-підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Інший із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від цієї діяльності [51].

Відмова у відкритті касаційного провадження у справі № 6-29185ск14 Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ обґрунтована тим, що Апеляційний суд Чернівецької області зробив

правильні висновки, що майно (гараж та земельна ділянка) не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, оскільки таке майно належить до майна фізичної особи-підприємця [70].

Слід наголосити на тому, що в окремих випадках, визнаючи майно фізичної особи-підприємця особистою приватною власністю одного з подружжя, органи судової влади України обґрунтовують свої рішення з урахуванням джерела походження коштів, за які набувалось майно для здійснення підприємницької діяльності.

Зокрема, Постановою ВСУ від 02 жовтня 2013 року було скасовано Ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 13 лютого 2013 року, відповідно до якої було встановлено, що майно приватного підприємця, так само як і майно приватного підприємства, яке придбане ним за рахунок спільних коштів подружжя є об'єктом їх спільної сумісної власності. Сама по собі належність майна приватному підприємцю не створює право особистої власності підприємця на зазначене майно[59]. У Постанові ВСУ від 02 жовтня 2013 року вказано: «Майно фізичної особи-підприємця, яке придбане та використовується в його підприємницькій діяльності з метою одержання прибутку, слід розглядати як його особисту приватну власність, відповідно до ст. 57 СК України, а не як об'єкт спільної сумісної власності подружжя, який підпадає під регулювання ст. ст. 60, 61 СК України. ... купуючи під час шлюбу нерухоме майно як фізична особа-підприємець для здійснення підприємницької діяльності не за спільні кошти подружжя та вирішуючи питання про його передачу до статутного фонду іншого суб'єкта господарювання – приватного підприємства, засновником якого він є, ОСОБА_2 діяв виключно як власник цього майна та суб'єкт господарювання в процесі здійснення ним господарської діяльності» [59].

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 грудня 2013 в справі № 6-39855св13 було встановлено належність майна фізичній особі-підприємцю на праві особистої

приватної власності, посилаючись на придбання такого майна фізичною особою-підприємцем не за спільні кошти подружжя [68].

У свою чергу, Постановою Верховного суду України від 22 жовтня 2014 року у справі № 6-162цс14 було відмовлено в задоволенні заяви про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 липня 2014 року, якою встановлювалася неможливість визнання майна об'єктом спільної сумісної власності та його поділу, оскільки, спірне майно придбано за рахунок коштів, отриманих від підприємницької діяльності, та використовується фізичною особою-підприємцем для здійснення підприємницької діяльності [70].

Водночас, заслуговує на увагу інший підхід, який знайшов відображення у Постанові Верховного суду України від 11 березня 2015 року у справі № 6-21цс15 Верховний суд України визначив, що майно фізичної особи-підприємця (яке використовується для господарської діяльності фізичною особою-підприємцем) вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів. Використання одним із подружжя зазначеного майна для здійснення підприємницької діяльності може бути враховано при обранні способу поділу цього майна. Як наслідок, майно фізичної особи-підприємця може бути об'єктом спільної власності подружжя і предметом поділу між ними з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення спільного майна подружжя та способів поділу його між ними [61].

Правова позиція, викладена у Постанові Верховного суду України від 11 березня 2015 року у справі № 6-21цс15 є найбільш обґрунтованою та правильною, оскільки відповідно до чинного законодавства фізична особа-підприємець не визнається суб'єктом права власності, право власності на майно, яке використовується в підприємницькій діяльності, фактично здійснюється фізичною особою як власником майна.

Як наслідок, з урахуванням вищевикладеного та положень ЦК України і СК України, можна зробити висновок, що фізична особа, яка перебуває у

zareєстрованому шлюбі, та займається підприємницькою діяльністю, повинна здійснювати право власності на майно, що використовується в підприємницькій діяльності, з урахуванням положень ст.ст. 63, 65 СК України щодо спільної сумісної власності подружжя. Майно, яке використовується фізичною особою-підприємцем, яка перебуває у шлюбі, може бути визнане особистою власністю виключно за умови набуття такого майна за рахунок особистої приватної власності члена подружжя (особи, що займається підприємницькою діяльністю), до якої не належать кошти, отримані від підприємницької діяльності, що згідно чинного законодавства відносяться до спільної сумісної власності подружжя.

У зв'язку з цим, ми критично ставимося до позиції ряду вчених щодо необхідності доповнення ГК України статтею, відповідно до якої для укладення фізичною особою-підприємцем угод, пов'язаних із підприємницькою діяльністю, згода другого з подружжя не потрібна [188, с. 6].

Особливої уваги заслуговує також питання здійснення майнових прав подружжя, що посвідчуються акціями.

Акціонерне товариство є одним із видів господарських товариств, підприємницьким товариством, метою якого є отримання прибутку [178, с. 233].

У ч. 1 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначено, що акціонерне товариство – це господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями [9, ст. 3].

Аналогічне визначення міститься у ч. 1 ст. 152 ЦК України.

Досить схожі положення закріплені у Законі «Про господарські товариства», згідно ст. 24 якого акціонерним визнається товариство, яке має статутний (складений) капітал, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства [14, ст. 24].

Проаналізувавши наведені легальні визначення, погоджуємося з точкою зору, що особливістю акціонерних товариств є не просто наявність статутного капіталу, але й вказівка на те, що цей капітал поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості. Отже, на відміну від товариств з обмеженою або додатковою відповідальністю, статутний капітал яких поділений на частки, в акціонерних товариствах статутний капітал поділений на акції, що мають окремий статус об'єкта цивільного права – цінного папера [178, с. 233].

Згідно ч. 1 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року (надалі – Закон «Про цінні папери та фондовий ринок») акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені ЦК України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств [30, ст. 6].

У ст. 6 Закону «Про цінні папери та фондовий ринок» також визначено, що акція є неподільною. Порядок реалізації прав співвласників акції (акцій) визначається ЦК України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств [30, ст. 6].

Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону «Про акціонерні товариства» акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо цього акціонерного товариства [9, ст. 20].

У свою чергу, корпоративні права – це сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [9, ст. 2].

Як уже зазначалося вище, вважаємо, що питання здійснення корпоративних прав подружжям безпосередньо пов'язане із визначенням часток у статутному капіталі юридичних осіб особистою приватною власністю або спільною сумісною власністю подружжя.

З цього приводу, О. С. Швиденко звертає увагу на законодавчу неврегульованість питання здійснення прав, які випливають з права власності на акції, у випадку перебування акцій в спільній сумісній власності[238, с. 12].

Відповідно до п. 26 ППВСУ від 21 грудня 2007 року № 11 при вирішенні питання про поділ майна у вигляді акцій, частки (паю, долі) у фондах корпоративних господарських організацій судам слід виходити з того, що питання їх поділу вирішується залежно від виду юридичної особи, організаційно-правової форми її діяльності, характеру правовідносин подружжя з цим суб'єктом. У п. 27 ППВСУ від 21 грудня 2007 № 11 року також вказано, що акції можуть бути об'єктом права спільної сумісної власності і предметом поділу між подружжям, якщо вони були придбані за їх спільні кошти [51].

Слід погодитися з І. В. Жилінковою, яка вважає, що корпоративне право може належати лише тому з подружжя, який є акціонером. Якщо другий із подружжя також виступає акціонером і, відповідно, власником акції, то він є носієм власного корпоративного права, яке він реалізує самостійно[140, с. 2]. Вчена також зазначає, що у разі набуття одним із подружжя акції (акцій) акціонерного товариства за рахунок спільних коштів подружжя, другого з подружжя не можна вважати власником акцій і, відповідно, – акціонером та володільцем комплексу особистих і майнових корпоративних прав. Корпоративні права в повному обсязі мають визнаватися лише за тим із подружжя, який є акціонером. Разом із тим, у цей період виникають і певні «внутрішні» відносини між подружжям. Тому, одержані акціонером дивіденди автоматично набувають режим спільної сумісної власності подружжя[140, с.3].

Для всебічного дослідження окресленої проблематики, виникає необхідність проаналізувати судову практику щодо визнання акцій спільною

сумісною власністю подружжя та визнання недійсними правочинів щодо відчуження акцій.

Так, відповідно до Рішення Приморського районного суду м. Одеса від 05 листопада 2013 року у справі № 2/1522/12322/11, яке було залишене без змін Ухвалою Апеляційного суду Одеської області від 13 травня 2014 року, відмовлено у визнанні договору купівлі-продажу акцій недійсним [92; 76]. Позовна вимога щодо визнання договору купівлі-продажу акцій недійсним обґрунтовувалась відсутністю згоди дружини на укладення чоловіком такого договору. Проте, суд відмовив у задоволенні позовних вимог у зв'язку з тим, що джерелом придбання акцій були особисті кошти чоловіка, отримані в кредит в банківській установі, що виключає можливість визнання акцій спільною сумісною власністю подружжя. Водночас, суд також зазначив, що угоди щодо цінних паперів не підлягають нотаріальному посвідченню, якщо інше не передбачено законодавством чи угодою сторін. Отже, письмова згода на укладення одним з подружжя договору купівлі-продажу акцій не повинна надаватись [92].

Ухвалою Верховного Суду України від 26 жовтня 2011 року у справі № 6-47083св10 було скасоване Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 18 грудня 2009 року та Рішення Апеляційного суду міста Києва від 22 липня 2010 року, згідно яких було визнано недійсним договір купівлі-продажу акцій, який був укладений без письмової згоди другого з подружжя на укладення такого правочину [57]. Верховний Суд України мотивував своє рішення тим, що письмова згода на укладення договору купівлі-продажу акцій не потрібна, акція є неподільною, тому власник акцій набуває повний комплекс корпоративних прав та обов'язків. Указані права та обов'язки належать лише тому з подружжя, який є власником цінних паперів, і в разі поділу майна подружжя вартість акцій повинна бути включена до вартості майна подружжя, яке підлягає поділу [57].

Аналогічна позиція викладена в Ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09 жовтня 2013 року у

справі № 6-20348св13, якою було скасоване Рішення апеляційного суду Житомирської області від 05 квітня 2013 року, на підставі якого було визнано недійсним договір купівлі-продажу акцій у зв'язку з відсутністю згоди другого з подружжя на укладання зазначеного договору [67].

Рішенням Голосіївського районного суду м. Києва від 22 липня 2015 року у справі № 752/19550/14-ц акції були визнані особистою приватною власністю чоловіка у зв'язку з тим, що на час придбання акцій, сторони (подружжя) не вели спільного господарства та проживали окремо [101].

Наведена судова практика свідчить, що акції можуть належати до спільної сумісної власності подружжя, але не можуть бути поділені між подружжям, вартість акцій повинна бути включена до вартості майна подружжя, яке підлягає поділу.

Водночас, на нашу думку, невирішеним залишається питання необхідності отримання згоди на вчинення правочинів щодо відчуження акцій одним із подружжя.

З цього приводу О. С. Швиденко зазначає, що при внесенні до реєстру змін, пов'язаних із придбанням акцій, принаймні, повнолітніми особами, слід вимагати підтвердження того, що акції не є об'єктом спільної сумісної власності. Для з'ясування таких відомостей анкета фізичної особи, яка подається реєстратору, зберігачу, має містити відомості про сімейний стан набувача акцій. У випадку, якщо набуті акції є спільною сумісною власністю подружжя, потрібно вимагати надання також і анкети іншого з подружжя та вносити до реєстру обох співвласників [238, с. 9]. У той же час, вчений також підтримує позицію І. В. Жилінкової, що реалізація прав, які випливають з акції, має здійснюватись тільки одним із подружжя (чи одним із співвласників) [138, с. 216].

Варто зазначити, що, як свідчить практика, суди обґрунтовують свої рішення, якими відмовляють у задоволенні позовних вимог щодо визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій, які були укладення без отримання згоди другого з подружжя, відсутністю у законодавстві вимоги щодо

необхідності отримання письмової згоди другого з подружжя на укладення договорів купівлі-продажу акцій, у тому числі, посилаючись на ч. 5 ст. 5 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» від 10 грудня 1997 року [142, ст. 5], який втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про депозитарну систему України» від 06 липня 2012 року [15]. У вказаній нормі зазначалося, що угоди щодо цінних паперів не підлягають нотаріальному посвідченню, якщо інше не передбачено законодавством чи угодою сторін. У чинному законодавстві України також відсутня вимога щодо обов'язкового нотаріального посвідчення правочинів щодо цінних паперів. Зокрема, у ч. 4 ст. 656 ЦК України зазначено, що до договору купівлі-продажу на біржах, конкурсах, аукціонах (публічних торгах), договору купівлі-продажу валютних цінностей і цінних паперів застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено законом про ці види договорів купівлі-продажу або не впливає з їхньої суті [6, ст. 656].

Проте, при вирішенні питання, щодо необхідності отримання згоди подружжя на вчинення правочину щодо відчуження акцій, не можна обмежуватись тим, що у законодавстві відсутня вимога щодо їх обов'язкового нотаріального посвідчення, а потрібно системно аналізувати чинне законодавство України. Зокрема, в ч. 1 ст. 65 СК України чітко визначено, що дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою [5, ст. 65]. Згідно ч. 2 ст. 65 СК України при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового [5, ст. 65].

Отже, СК України презюмує необхідність отримання згоди на вчинення будь-якого правочину щодо спільного сумісного майна подружжя, який виходить за межі дрібного побутового. Термін «дрібний побутовий правочин»

має оціночний характер та не має установлених меж грошового виразу (вартості), а тому має для різних видів діяльності, речей і майнового стану учасників цивільних правовідносин, різні межі вартості [159].

Абсолютно очевидним є той факт, що правочини щодо відчуження акцій не є дрібними побутовими правочинами. Як наслідок, вважаємо, що помилково було б стверджувати, якщо не існує вимог щодо укладення правочину в письмовій формі та нотаріального посвідчення, отже, не потрібно отримувати згоду другого з подружжя на укладення такого правочину. Для прикладу можна навести ситуацію, коли відчужується майно – картина відомого художника, яка може коштувати мільйони гривень (наприклад, картина всесвітньо відомого художника Пабло Пікассо) [184]. Щодо таких правочинів також не встановлена вимога обов'язкового нотаріального посвідчення. Проте, це не означає, що дружина або чоловік можуть відчужити таке майно (картину) без згоди другого з подружжя. В такому випадку, члени подружжя наділені правом звернутися до суду з позовною вимогою про визнання такого правочину недійсним.

Аналогічна ситуація складається і з укладанням договорів купівлі-продажу акцій, які можуть бути надзвичайно великої вартості. Тому, вважаємо, якщо дружина або чоловік відчужать акції, які належать до спільного сумісного майна подружжя, без згоди другого з подружжя, відсутність такої згоди є підставою для визнання вказаного правочину недійсним в судовому порядку.

У той же час, згода другого з подружжя на вчинення правочинів, які пов'язані із здійсненням корпоративних прав власника акцій – акціонера, не потрібна, оскільки корпоративні права, що впливають з права власності на акції, належать тільки одному з подружжя – акціонеру. В іншому випадку, акціонер, фактично буде позбавлений можливості здійснювати свої корпоративні права, наприклад щодо особистої участі в управлінні акціонерним товариством.

Здійснення майнових прав інтелектуальної власності подружжя

У ч.1 ст. 418 ЦК України визначено, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об’єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншим законом [6, ст. 418].

Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об’єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншим законом [6, ст. 418].

Складовими елементами системи права інтелектуальної власності є:

1. Авторське право та суміжні права;
2. Патентне право;
3. Засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг;
4. Інші об’єкти права інтелектуальної власності.

Авторське право в об’єктивному розумінні – це сукупність норм цивільного права, що регулюють відносини щодо визнання авторства та охорони творів науки, літератури та мистецтва, встановлення режиму їх використання, наділення їх авторів немайновими та майновими правами, захисту прав авторів та інших правоволодільців [144, с. 48].

У суб’єктивному розумінні авторське право – це сукупність особистих немайнових та/або майнових прав інтелектуальної власності, що належать авторам творів, їх правонаступникам або іншим особам, які набули майнові права інтелектуальної власності на твір у порядку, встановленому законом чи договором [191, с. 66].

Варто зазначити, що у світі існує два протилежних підходи до розуміння природи авторського права.

Так, у країнах континентальної правової сім’ї притримуються концепції природних прав. Дана теорія виникла наприкінці XVIII століття на території Франції. Відповідно до цієї концепції авторське право розуміється як природне,

священне право людини на результати її творчої діяльності. Як наслідок, суб'єкт авторського права наділяється виключним правом використовувати свій твір та отримувати вигоду від такого використання. Відповідно до даної концепції визнається пріоритет немайнових прав автора над майновими.

У свою чергу, у країнах англо-саксонської правової сім'ї авторське право розуміється як різновид права власності. Дана концепція має назву пропріетарної. Зміст даної концепції зводиться до пріоритету майнових прав автора. Моральні (немайнові) права автора або, узагалі, ігноруються, або ставляться у залежність від майнових авторських прав [126, с. 442-443].

Звертаємо увагу, що оскільки Україна належить до країн континентальної правової сім'ї, у нормах ЦК України, в основному, закріплено ідеї виключних прав автора.

У Главі 36 ЦК України визначено, що існує дві групи авторських прав: особисті немайнові права автора та майнові права інтелектуальної власності на твір [6, ст. ст. 438, 440]. Аналогічний підхід також закріплений в Розділі II Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року [8, ст. ст. 14, 15] (надалі – Закон «Про авторське право і суміжні права»).

Згідно ч. 2 ст. 269 ЦК України, особисті немайнові права фізичної особи не мають економічного змісту [6, ст. 268]. У ч. 3 ст. 269 ЦК України вказано, що особисті немайнові права тісно пов'язані з фізичною особою. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав [6, ст. 269].

Особисті немайнові права в усіх випадках належать лише безпосередньо авторів твору, незалежно від того, хто володіє майновими авторськими правами. Вони є невідчужуваними від особистості автора і не можуть передаватися іншим особам [104, с. 77].

У зв'язку із наведеними особливостями особистих немайнових прав, особисті немайнові авторські права членів подружжя, на відміну від майнових авторських прав, не входять до предмету нашого дослідження.

Відповідно до ст. 440 ЦК України майновими правами автора на твір є:

- 1) право на використання твору;
- 2) виключне право дозволяти використання твору;
- 3) право перешкоджати неправомірному використанню твору, у тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права, встановлені законодавством [6, ст. 440].

Згідно ч. 1 ст. 15 Закону «Про авторське право і суміжні права» до майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать:

- виключне право на використання твору;
- виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами [8, ст.15].

Відповідно до ЦК України та Закону «Про авторське право і суміжні права», авторові належать виключні права дозволяти використання творів такими способами: опублікування, відтворення, переклади, адаптація, аранжування, переробка (парафраз, сиквел) та інші подібні зміни твору, публічне виконання, публічне сповіщення, публічний показ, розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм чи у прокат та шляхом іншої передачі до першого продажу примірників твору та ін. Перелік видів використання твору, визначений законодавством, має невиключний характер. Поява нових видів використання творів є явищем закономірним і пов'язана з об'єктивними умовами розвитку суспільства.

Отже, метою нашого дослідження є аналіз правовідносин, що виникають у зв'язку із здійсненням подружжям майнових авторських прав, які закріплені у ЦК України та у Законі «Про авторське право і суміжні права».

Згідно ч. 1 ст. 437 ЦК України авторське право виникає з моменту створення твору [6, ст. 437]. У зв'язку з цим постає питання: чи будуть поширюватися положення Глави 8 СК України щодо права спільної сумісної власності подружжя на авторське право, яке виникло у дружини або чоловіка у зв'язку із створенням твору.

Як уже зазначалося, у ч. 1 ст. 60 СК України вказано, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) [5, ст. 60].

Згідно ч. 1 ст. 61 СК України об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту [5, ст. 61].

У ст. 190 ЦК України зазначається, що майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майнові права є неспоживною річчю. Майнові права визнаються речовими правами [6, ст. 190].

Отже, враховуючи той факт, що майнові права є видом майна, можна припустити, що майнові авторські права можуть бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

У зв'язку з цим, розглянемо таку **практичну ситуацію**: громадянин «А», який перебуває у зареєстрованому шлюбі з громадянкою «В», створив літературний твір. Згодом, громадянин «А» вирішив укласти договір щодо майнових авторських прав з громадянином «Б» з метою отримання винагороди. Виникає питання: чи потрібна згода громадянки «В» на укладення договору між громадянином «А» та громадянином «Б» щодо майнових авторських прав?

Якщо виходити з того, що майнові авторські права є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, то в такому разі здійснення майнових авторських прав подружжя повинне відбуватись у відповідності із положеннями СК України.

Так, згідно ст. 63 СК України дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними [5, ст. 63]. У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що для вчинення одним із

подружжя правочинів щодо майнових авторських прав необхідно отримувати згоду другого з подружжя відповідно до положень ст. 65 СК України.

Проте, вважаємо, що вказаний висновок щодо необхідності отримання згоди другого з подружжя у випадку вчинення одним із подружжя правочинів щодо майнових авторських прав, є неправильним та помилковим, оскільки для надання відповіді на питання щодо необхідності отримання вказаної згоди, у першу чергу, потрібно обов'язково враховувати правову природу авторських прав.

Так, згідно ч. 1 ст. 435 ЦК України первинним суб'єктом авторського права є автор твору [6, ст. 135]. Аналогічні положення містяться у ст. 11 Закону «Про авторське право і суміжні права» [8, ст. 11].

У ч. 2 ст. 435 ЦК України вказано, що суб'єктами авторського права є також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до договору або закону [6, ст. 435].

Відповідно до ст. 7 Закону «Про авторське право і суміжні права» суб'єктами авторського права є автори творів, зазначених у частині першій статті 8 цього Закону, їх спадкоємці та особи, яким автори чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права [8, ст. 7].

Як уже зазначалося, авторське право виникає з моменту створення твору (ч. 1 ст. 437 ЦК України). Отже, авторське право на твір виникає з моменту створення твору виключно у особи, яка є автором (співавтором) твору.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону «Про авторське право і суміжні права» співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір. Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить всім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення [8, ст. 13]. У ч. 3 ст. 436 ЦК України також вказано, що відносини між співавторами можуть бути визначені договором; у разі відсутності такого договору авторське право на твір здійснюється всіма співавторами спільно [6, ст. 436].

Як наслідок, можемо констатувати, що чинне цивільне законодавство виділяє первинних та похідних суб'єктів авторського права.

Первинним суб'єктом є автор (співавтор). Похідними суб'єктами авторського права можуть бути спадкоємці, юридичні особи та інші особи, які набули прав на твори відповідно до договору або закону.

Проаналізувавши положення ЦК України та Закону «Про авторське право і суміжні права» необхідно зробити висновок, що дружина або чоловік, які не є авторами (співавторами) творів, та, яким не були передані майнові авторські права на твір, не є суб'єктами авторського права.

Повертаючись до вищенаведеної практичної ситуації, необхідно зазначити, що громадянину «А», який перебуває у зареєстрованому шлюбі із громадянкою «В», не потрібно отримувати згоду громадянки «В» для укладення договору між громадянином «А» та громадянином «Б» щодо майнових авторських прав, оскільки громадянка «В» не є суб'єктом авторського права на твір, що був створений її чоловіком – громадянином «А». Майнові авторські права на твір, що передбачені чинним законодавством, належать виключно одній особі – громадянину «А».

Громадянин «А» має право самостійно реалізувати майнові авторські права та укладати договори щодо розпорядження майновими авторськими правами, серед яких виділяють такі:

1) Договори про передання виключних майнових авторських прав (до даної групи договорів відносимо договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності (ст. 1113 ЦК України, ст. 31 Закону «Про авторське право і суміжні права»);

2) Договори про надання права на використання твору (ліцензійні договори; видавничі ліцензійні договори; договір про використання (опублікування) твору в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо) та ін.);

3) Договори про створення об'єктів авторського права за замовленням (договір про створення за замовленням і використання об'єкта права

інтелектуальної власності (ст. 1112 ЦК України); авторський договір замовлення (ч. 6 ст. 33 Закону «Про авторське право і суміжні права») тощо);

4) Інші («супутні») авторські договори (договір про розподіл майнових прав на службовий твір; договір між співавторами та ін.) [113, с. 79].

Отже, дружина або чоловік – суб'єкт авторського права, має право укласти будь-який із вказаних договорів щодо розпоряджання майновими авторськими правами без згоди другого з подружжя.

Можемо зробити висновок, що майнові авторські права не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя; положення Глави 8 СК України («Право спільної сумісної власності подружжя») не поширюються на майнові авторські права, що виникли у дружини або чоловіка у зв'язку із створенням твору або на підставі договору чи закону.

Водночас, варто відзначити, що договори щодо розпоряджання майновими авторськими правами, як правило, є оплатними, оскільки автор зобов'язується передати чи надати або передає чи надає майнові права на об'єкт авторського права, а у свою чергу, інша сторона за договором зобов'язується сплатити винагорода авторові. [113, с.78]. Авторська винагорода може виплачуватись у таких формах: роялті; паушальний платіж; комбіновані платежі.

Роялті – це будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом на літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, передачі (програми) організацій мовлення, будь-яким патентом, зареєстрованим знаком на товари і послуги чи торгівельною маркою, дизайном, секретним кресленням, моделлю, формулою, процесом, правом на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау) [4, ст. 14].

У п. 3 Національного стандарту №4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», що був затверджений Постановою КМУ від 03

жовтня 2007 року вказано, що паушальний платіж – це одноразовий платіж, який становить фіксовану суму і не залежить від обсягів виробництва (продажу) продукції (товарів, робіт, послуг) з використанням об'єкта права інтелектуальної власності [33].

Комбінований платіж поєднує у собі роялті та паушальний платіж. Зокрема, автор спочатку отримує фіксовану суму платежу, а потім також буде отримувати періодичні платежі у залежності, наприклад, від обсягів реалізації продукції [113, с. 100].

Як наслідок, виникає питання щодо можливості поширення положень ст. 61 СК України на винагорода (роялті, паушальний або комбінований платіж), яку отримує дружина або чоловік у зв'язку із укладенням договорів щодо розпоряджання майновими авторськими правами.

Так, згідно ч. 2 ст. 61 СК України об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя [5, ст. 61].

У п. 14.1.56 ст. 14 Податкового кодексу України зазначено, що доходи – це загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за їх межами [4, ст. 14].

Отже, відповідно до положень Податкового кодексу України авторська винагорода є доходом, що підтверджує можливість поширення положень ч. 2 ст. 61 СК України на авторську винагорода, що була отримана одним із подружжя. Звертаємо увагу, що вказані висновки підтверджуються судовою практикою. Зокрема, Рішенням Дзержинського районного суду м. Харкова від 05 липня 2013 року по справі № 2011/10071/12 було визнано спільною сумісною власністю подружжя винагорода, отриману одним із подружжя на виконання договору про співавторство [83]; Святошинський районний суд м. Києва у своєму Рішенні від 06 липня 2012 року по справі № 2-4421/11 визнав

об'єктом спільної сумісної власності подружжя роялті, які отримувалися на підставі ліцензійних договорів, що були укладені одним із подружжя [84] тощо.

На нашу думку, необхідно також проаналізувати таке проблемне питання: чи є об'єктом спільної сумісної власності подружжя авторська винагорода, що була отримана одним із подружжя внаслідок здійснення майнових авторських прав на твір, над яким автор (один із подружжя) почав працювати до реєстрації шлюбу, а закінчив свою працю у момент перебування в зареєстрованому шлюбі.

Погоджуємось із точкою зору, що неприпустимим є вирішення питання про віднесення до складу спільного майна доходів від результатів інтелектуальної діяльності в залежності від часу створення твору – до або під час існування шлюбу [215].

У зв'язку з цим, вважаємо, що в даному випадку юридичним фактом, який впливає на віднесення авторської винагороди до об'єктів спільної сумісної власності подружжя, є отримання одним із подружжя авторської винагороди, а не сам процес створення твору. У зв'язку з тим, що авторська винагорода була отримана одним із подружжя під час перебування у зареєстрованому шлюбі, така авторська винагорода є об'єктом спільної сумісної власності подружжя відповідно до положень ч. 2 ст. 61 СК України.

Як уже зазначалося, у ЦК України закріплена одна із найпрогресивніших теорій авторського права – теорія виключних прав. Так, у ст. 419 ЦК України зазначено: «Право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності» [6, ст. 419].

Можна навести такий приклад дії теорії виключних прав: укладення договору купівлі-продажу одного примірника роману не означає, що автор передав покупцеві примірника роману майнові авторські права на твір.

У зв'язку з цим виникає питання: чи має право автор, який перебуває у зареєстрованому шлюбі, укласти договір купівлі-продажу примірника свого твору без згоди другого подружжя. Зокрема, дане питання може виникнути, коли автор, який перебуває у зареєстрованому шлюбі, укладає договір купівлі-продажу оригіналу свого твору (наприклад, рукопису твору), який може мати істотну вартість, без згоди другого з подружжя.

У науковій літературі міститься такий приклад: дружина художника вимагала при поділі майна подружжя включити до складу спільного майна картини, створені чоловіком в період шлюбу, вартість яких є досить значною за оцінкою експертів. Суд, встановивши, що картини не були подаровані дружині, відмовив у задоволенні цієї вимоги мотивуючи своє рішення тим, що кожному з подружжя належить право власності на нову річ, виготовлену або створену ним для себе з дотриманням закону та інших правових актів [215].

На нашу думку, обґрунтування відмови у задоволенні позову, що було надане судом у вказаному прикладі, є помилковим та не відповідає чинному законодавству України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 331 ЦК України право власності на нову річ, яка виготовлена (створена) особою, набувається нею, якщо інше не встановлено договором або законом [6, ст. 331]. Таким чином, автор, який створив твір також є власником матеріальної форми вираження даного твору (зокрема, рукопису, картини, скульптури тощо).

Водночас, згідно ч. 2 ст. 60 СК України вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [5, ст. 60].

Варто зазначити, що до речей індивідуального користування можна віднести одяг, аксесуари, косметичні засоби та інші речі, які обслуговують повсякденні потреби кожного з подружжя тощо [3, ст. 57]. Оскільки матеріальна форма вираження твору, як правило, не є річчю, що забезпечує повсякденне життя кожного з подружжя, вважаємо, що не доречно її відносити до речей індивідуального користування.

Отже, необхідно констатувати, що матеріальна форма вираження твору – річ, на відміну від майнових авторських прав на твір, може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Як наслідок, у випадку вчинення правочину щодо відчуження матеріальної форми вираження твору (скульптур, творів живопису, графіки, рукописів художніх або літературних творів тощо) згода другого з подружжя є необхідною, тому потрібно дотримуватись умов дійсності такого правочину, що передбачені ст. 65 СК України.

Відзначаємо, що підтвердження правильності нашої позиції можна знайти у справах відомих французьких художників П'єра Боннара та Франсіса Пікаб'я.

Так, у своєму рішенні по справі художника П'єра Боннара Касаційний суд Франції поширив дію режиму спільності майна подружжя на всі картини П'єра Боннара [136, ст. 223].

Щодо іншої судової справи зазначимо наступне: у своєму заповіті художник Франсіс Пікаб'я оголосив свою другу дружину універсальним легатарієм. Діти художника від першого шлюбу стверджували, що картини, які перебували в день смерті батька в його майстерні, були частиною спадщини, у той час як, за твердженням вдови Пікаб'я, вони належали до спільного майна, оскільки дружина та чоловік одружилися без укладення шлюбного договору. Паризький суд вирішив справу таким чином: «Створений художником, але не випущений у світ, твір набуває режим спільності майна подружжя у день смерті художника, оскільки смерть спричиняє трансформацію характеру твору мистецтва. Наслідком смерті художника також став поділ спільної власності подружжя, яка припинила своє існування в той момент, коли твір мистецтва став спадковим майном. У зв'язку з цим, другий з подружжя, посилаючись на спільну власність, не міг стати власником ні на одну мить, оскільки цей твір перейшов у спадок. Зрештою, Паризький суд постановив, що не випущений у світ твір не становить ніякої грошової цінності і питання про те, чи є цей твір особистим або спільним майном, більше не виникає у зв'язку з тим, що мова має йти про немайнове право» [136, ст. 225].

Проте, варто зазначити, що Касаційний суд не погодився з позицією Паризького суду, скасувавши вказане рішення. Касаційний суд обґрунтував свою позицію таким чином: «Не випущені у світ твори Пікабіа були створені у період існування шлюбу, протягом якого художник жодного разу не виявив бажання змінити або знищити їх». Як наслідок, Касаційний суд включив спірні картини до спільного майна подружжя [136, ст. 226].

Переглядаючи дану справу, Орлеанський суд визначив, що: «Конкретне вираження задуму автора обов'язково знаходить своє матеріальне втілення в речі, що має продажну вартість, за умови збереження правомочностей автора, що впливають з морального права; проте, дана річ підпорядковується загальному правилу, відповідно до якого, при режимі спільності майна праця одного з подружжя повинна приносити користь іншому» [136, ст. 226].

Отже, цілком логічним є висновок, що під час вирішення справи Франсіса Пікабіа суди, у першу чергу, виходили з того, що авторське право та право на матеріальну форму вираження твору (річ) є незалежними одне від одного.

Можна також навести приклад визнання правочину щодо відчуження матеріальної форми вираження твору недійсним у зв'язку з відсутністю згоди іншого з подружжя на вчинення такого правочину: «Художник все життя малював картини, проте ніколи не продавав жодної, тільки дарував своїм рідним і друзям. Багаторазово треті особи просили його продати окремі картини, проте в присутності рідних, друзів і третіх осіб, художник відмовляв, пояснюючи тим, що у нього є внутрішнє переконання не продавати об'єкти свого авторського права. Однак, тяжке становище сім'ї (обоє з подружжя – пенсіонери), коли не вистачало грошей на харчування, змусило дружину художника таємно продати одну з картин третій особі. На отримані від правочину кошти дружина художника здійснила оплату боргів за надані комунальні послуги та придбала продукти харчування. Через деякий час художник виявив відсутність картини і почав вимагати визнання договору купівлі-продажу недійсним, оскільки він не давав своєї згоди на продаж картини. Навіть враховуючи те, що покупець був добросовісним та, що не мав

уявлення про моральні принципи автора картини, договір повинен бути визнаний недійсним, навіть незважаючи на те, що гроші були витрачені в інтересах сім'ї» [183].

Окрім об'єктів авторського права та суміжних прав, до системи права інтелектуальної власності належать також об'єкти патентного права, засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг та інші об'єкти.

Так, до об'єктів патентного права відносяться:

- винаходи (продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері технології) [6, ст. 459];

- корисні моделі (продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будь-якій сфері технології) [6, ст.460];

- промислові зразки (форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу) [6, ст.461].

Засобами індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг є такі:

- торговельна марка (будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами (зокрема, слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів) [6, ст.492];

- комерційне найменування (дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших та не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності) [6, ст.489];

- географічне зазначення (назва місця походження товару, географічне зазначення походження товару тощо) [6, ст. ст. 501-504; 23, ст. 1].

До інших об'єктів права інтелектуальної власності можна віднести комерційну таємницю, наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин тощо.

Як уже зазначалося під час аналізу проблематики здійснення авторських прав подружжя, предметом нашого дослідження є здійснення майнових прав

інтелектуальної власності, а саме, майнові права інтелектуальної власності подружжя на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг.

До майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти патентного права та на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг належать:

- право на використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка;
- виключне право дозволяти використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка (видавати ліцензії);
- виключне право перешкоджати неправомірному використанню винаходу, корисної моделі, промислового зразка, в тому числі забороняти таке використання;
- право на використання комерційного найменування;
- право перешкоджати іншим особам неправомірно використовувати комерційне найменування, в тому числі забороняти таке використання;
- право на використання торговельної марки;
- виключне право дозволяти використання торговельної марки;
- виключне право перешкоджати неправомірному використанню торговельної марки, в тому числі забороняти таке використання;
- право на використання географічного зазначення;
- право перешкоджати неправомірному використанню географічного зазначення, в тому числі забороняти таке використання та інші права [6, ст. 424].

Вивчаючи питання здійснення майнових прав подружжя на об'єкти патентного права та на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, на нашу думку, у першу чергу, потрібно з'ясувати момент, з якого майнові права на вказані об'єкти є чинними.

Так, у ч. 1 ст. 465 ЦК України вказано, що майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок є чинними з дати,

наступної за датою їх державної реєстрації, за умови підтримання чинності цих прав відповідно до закону [6, ст. 465].

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід спливає через двадцять років, що відліковуються від дати подання заявки на винахід в установленому законом порядку. Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на корисну модель спливає через десять років від дати подання заявки на корисну модель в установленому законом порядку. Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на промисловий зразок спливає через п'ятнадцять років від дати подання заявки на промисловий зразок в установленому законом порядку [6, ст. 465].

Відповідно до ч. 2 ст. 489 ЦК України право інтелектуальної власності на комерційне найменування є чинним з моменту першого використання цього найменування та охороняється без обов'язкового подання заявки на нього чи його реєстрації і незалежно від того, є чи не є комерційне найменування частиною торговельної марки [6, ст. 489].

Згідно ч. 1 ст. 494 ЦК України набуття права інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом. Умови та порядок видачі свідоцтва встановлюються законом [6, ст. 494].

Майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку є чинними протягом десяти років з дати, наступної за датою подання заявки на торговельну марку в установленому законом порядку, якщо інше не встановлено законом. Зазначений строк може бути продовженим щоразу на десять років у порядку, встановленому законом [6, ст.496].

Права інтелектуальної власності на географічне зазначення є чинними з дати, наступної за датою державної реєстрації, і охороняються безстроково за умови збереження характеристик товару (послуги), позначених цим зазначенням [6, ст.504].

Отже, необхідно констатувати, що можливість здійснення майнових прав інтелектуальної власності подружжя на винаходи, корисні моделі, промислові

зразки та засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг виникає виключно на підставі державної реєстрації цих прав (за винятком майнових прав на комерційне найменування) та існує протягом встановленого у законодавстві строку, який є особливим для кожного із перелічених об'єктів права інтелектуальної власності.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 462 ЦК України набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок засвідчується патентом [6, ст. 462].

Згідно ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року патент – це охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і право власності на винахід (корисну модель) [22, ст.1].

У ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 року під патентом розуміється патент України на промисловий зразок [22, ст.1].

У патенті на винахід, корисну модель або промисловий зразок вказується особа, якій належать немайнові та майнові права інтелектуальної власності на конкретний об'єкт патентного права.

Отже, цілком логічним є висновок, що той член подружжя, якому належать майнові права інтелектуальної власності, що засвідчені патентом, може здійснювати дані права без згоди другого члена подружжя, оскільки у другого члена подружжя не виникають права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок. Згода другого з подружжя на здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти патентного права необхідна лише в тому випадку, якщо права на об'єкти права інтелектуальної власності належать дружині та чоловікові спільно (зокрема, якщо дружина та чоловік спільно працювали над винаходом або є співавторами промислового зразка тощо). У такому випадку дружина та чоловік повинні бути вказані у патенті як співавтори та співвласники майнових прав на винахід, корисну модель або промисловий зразок.

Для прикладу можна навести спільну працю подружжя Кюрі. Так, Марія Склодовська-Кюрі та П'єр Кюрі спільно проводили дослідження радіоактивного хімічного елементу – радію. Як наслідок, вони винайшли метод екстракції радію та мали можливість отримати патент. Подружжя Кюрі було нагороджено Нобелівською премією, проте відмовилося від патенту на свій метод екстракції так само, як і від перспектив комерційного використання радію. На їх переконання, це суперечило б духу науки – вільному обміну знаннями [164].

Досліджуючи питання здійснення майнових прав подружжя на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, на нашу думку, у першу чергу, необхідно звернути увагу на природу даних прав.

А. О. Кодинець вказує на те, що правова охорона засобів індивідуалізації має свої особливості, зумовлені специфікою об'єкта та функціональним призначенням засобів індивідуалізації, що дозволяють їх відмежувати від результатів творчості, що охороняються авторським та патентним правом [232, с. 886].

Засоби індивідуалізації не є технічними рішеннями та самі по собі не є творчими досягненнями у сфері літератури, науки або мистецтва, а являють собою спеціальні позначення словесного, графічного чи іншого характеру, що використовуються для розрізнення суб'єктів цивільних правовідносин, виробленої ними продукції чи наданих послуг. Метою використання засобів індивідуалізації є необхідність позначення особи чи продукції, а не надання нових корисних властивостей новому продукту, що задовольняють певну суспільну потребу або задоволення митецьких чи інших творчих інтересів суспільства. Не спрямовані засоби індивідуалізації також на відкриття нових чи покращення існуючих результатів у різноманітних сферах техніки та технології [232, с. 886].

На підставі аналізу наведених особливостей засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг можна зробити висновок, що для надання правової охорони вказаним об'єктам не є важливою наявність

творчого характеру результату, що відрізняє засоби індивідуалізації від об'єктів авторського та патентного права.

У літературі поширеною є точка зору, що на комерційні найменування, торговельні марки та географічні зазначення не виникають особисті немайнові права інтелектуальної власності [190, с. 399], що також свідчить про специфічний характер прав інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації у порівнянні з об'єктами авторського та патентного права.

Як уже зазначалося раніше, набуття права інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом [6, ст. 494].

Слід зазначити, що згідно ч. 2 ст. 493 ЦК України право інтелектуальної власності на певну торговельну марку може належати одночасно кільком фізичним та (або) юридичним особам [6, ст. 493]. Отже, у свідоцтві на торговельну марку одночасно можуть бути вказані дружина та чоловік як особи, яким спільно належать права інтелектуальної власності на торговельну марку.

Водночас, виникає питання щодо можливості поширення положень Глави 8 СК України на майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку та визнання майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

З метою вирішення вказаного питання вважаємо за необхідне проаналізувати судову практику у даній сфері.

Так, відповідно до Рішення Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 25 листопада 2011 року по справі № 2-2760/11 торговельна марка, права на яку перейшли до одного з подружжя на підставі договору, була визнана об'єктом спільної сумісної власності подружжя у зв'язку з тим, що «...договір про набуття права власності на знак для товарів та послуг укладено за час шлюбу» [80].

Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 21 жовтня 2014 року по справі № 761/6978/14-ц торговельні марки, права на які належали одному з подружжя, були визнані об'єктами спільної сумісної власності

подружжя [96]. Обґрунтовуючи своє рішення суд зазначив, що «З аналізу положень глави 44 книги 4 ЦК України випливає, що основний зміст права інтелектуальної власності на торговельні марки становлять майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку, які невідривно не пов'язані з певною особою. Відповідно до ч. 2 ст. 493 ЦК України право інтелектуальної власності на певну торговельну марку може належати одночасно кільком фізичним та (або) юридичним особам. З урахуванням викладеного, суд дійшов висновку, що права інтелектуальної власності на торговельні марки, набуті одним із подружжя під час шлюбу, є об'єктом спільної сумісної власності подружжя» [96].

Наведене вище Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 21 жовтня 2014 року по справі № 761/6978/14-ц також ґрунтується на Рішенні Конституційного Суду України від 19 вересня 2012 року у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України [49], зокрема, зазначається, що «...Конституційний Суд України дійшов висновку, що права на торговельну марку можуть бути об'єктом права спільної сумісної власності подружжя за умови набуття цього права одним із подружжя під час шлюбу» [96].

Варто погодитися з позицією, викладеною у Рішенні Конституційного Суду України від 19 вересня 2012 року, яка ґрунтується на ідеї визнання права інтелектуальної власності на торговельну марку як засобу індивідуалізації, а не результату творчої діяльності. Оскільки такий підхід є спірним, тому що права інтелектуальної власності на торговельну марку відповідають усім ознакам майнових прав, які можуть бути об'єктами спільної сумісної власності подружжя, та не мають тісного зв'язку із фізичною особою, оскільки, на відміну, від об'єктів авторського та патентного права, дані права виникають не в результаті творчої діяльності людини.

Звертаємо увагу, що відповідно до ч. 2 ст. 495 ЦК України майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку належать володільцю

відповідного свідоцтва, володільцю міжнародної реєстрації, особі, торговельну марку якої визнано в установленому законом порядку добре відомою, якщо інше не встановлено договором [6, ст. 495].

Відзначаємо, що серед майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку ЦК України виділяє виключне право дозволяти використання торговельної марки [6, ст. 495]. Враховуючи той факт, що майнові права інтелектуальної власності визнаються об'єктом спільної сумісної власності подружжя, можна зробити висновок, що винагороду за використання торговельної марки також можна віднести до об'єктів спільної сумісної власності подружжя.

Водночас, досліджуючи питання здійснення подружжям майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку, потрібно враховувати положення ч. 3 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року (надалі – Закон «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»), в якій зазначено, що взаємовідносини при використанні знака, свідоцтво на який належить кільком особам, визначаються угодою між ними. У разі відсутності такої угоди кожний власник свідоцтва може використовувати знак на свій розсуд, але жоден з них не має права давати дозвіл (видавати ліцензію) на використання знака та передавати право власності на знак іншій особі без згоди решти власників свідоцтва [24, ст. 16].

У зв'язку з цим виникає питання щодо необхідності укладення між членами подружжя договору про використання торговельної марки. Розглянемо дві практичні ситуації:

1. Власником свідоцтва на торговельну марку є один з членів подружжя;
2. Чоловік та дружина є співвласниками свідоцтва на торговельну марку.

При розгляді першої практичної ситуації слід зазначити, якщо власником свідоцтва на торговельну марку є один з членів подружжя, то відповідно до положень ст. 16 Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» він може самостійно здійснювати права інтелектуальної власності на торговельну марку, які йому належать. Водночас, необхідно мати на увазі, що права

інтелектуальної власності на торговельну марку є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Отже, можемо зробити висновок, що у випадку укладення правочину щодо передання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку одним із подружжя, обов'язково потрібно враховувати положення ст. 65 СК України щодо необхідності отримання згоди другого з подружжя. Водночас, вважаємо, що згода другого з подружжя на використання торговельної марки (у тому числі, на укладання ліцензійних договорів щодо торговельної марки) власником свідоцтва на торговельну марку не потрібна.

Під час аналізу другої практичної ситуації, варто відзначити, якщо чоловік та дружина є співвласниками свідоцтва на торговельну марку, у такому випадку необхідно керуватись не положеннями ст. 65 СК України, а ст. 16 Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та враховувати, що у разі відсутності угоди щодо використання торговельної марки кожний власник свідоцтва може використовувати торговельну марку на свій розсуд, але жоден з них не має права укладати ліцензійні договори щодо торговельної марки та договори щодо передання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку іншій особі без згоди решти власників свідоцтва.

Потрібно також зазначити, що з урахуванням того, що на практиці строк розгляду заявок на знак для товарів і послуг Державним підприємством «Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент)» може складати 12 місяців і більше, цілком можливою вбачається така ситуація: заявка на знак для товарів і послуг подається особою до укладення шлюбу, а свідоцтво на знак для товарів і послуг (торговельну марку) отримується особою вже під час перебування у зареєстрованому шлюбі. У зв'язку з цим виникають питання щодо поширення режиму спільної сумісної власності на знак для товарів і послуг (торговельну марку), заявка на який була подана до реєстрації шлюбу, у той час, як свідоцтво на даний знак для товарів і послуг (торговельну марку) було отримане в період існування шлюбу; та щодо можливості розпорядження

правами на такий знак для товарів і послуг (торговельну марку) без згоди другого з подружжя.

Як вже було зазначено вище, у ст. 496 ЦК України вказано, що майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку є чинними протягом десяти років з *дати, наступної за датою подання заявки* на торговельну марку в установленому законом порядку, якщо інше не встановлено законом [6, ст. 496]. Практично аналогічні положення містяться у ч. 3 ст. 5 Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», відповідно до якої строк дії свідоцтва на знак для товарів і послуг становить 10 років від дати подання заявки [24, ст. 5]. У ч. 1 ст. 16 Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», також зазначено, що права, які випливають із свідоцтва, діють від дати подання заявки [24, ст. 16].

Отже, проаналізувавши чинне законодавство щодо моменту виникнення прав на знак для товарів і послуг (торговельну марку), можна зробити висновок, що визначальною для виникнення прав на знак для товарів і послуг (торговельну марку) є дата подання заявки, а не дата отримання свідоцтва на знак для товарів і послуг (торговельну марку). У зв'язку з цим, при вирішенні питання віднесення знаків для товарів і послуг до спільної сумісної власності подружжя необхідно брати до уваги та аналізувати правовідносини, які існували на дату подання заявки на знак для товарів і послуг, а не станом на дату отримання свідоцтва на знак для товарів і послуг (торговельну марку). Оскільки в змодельованій нами ситуації на дату подання заявки особа не перебувала у зареєстрованому шлюбі, режим спільної сумісної власності на такий знак для товарів і послуг (торговельну марку) не поширюється навіть за умови, що свідоцтво на знак для товарів і послуг було отримане у період існування шлюбу. Як наслідок, правоволоділець (той з подружжя, хто є власником свідоцтва на знак для товарів і послуг) може розпоряджатися правами на такий знак для товарів і послуг (торговельну марку) без згоди другого з подружжя.

Щодо можливості поширення режиму спільної сумісної власності подружжя на майнові права інтелектуальної власності на комерційні найменування необхідно зазначити наступне.

У ч. 1 ст. 489 ЦК України вказано, що правова охорона надається комерційному найменуванню, якщо воно дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших та не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності.

Згідно ч. 4 ст. 489 ЦК України особи можуть мати однакові комерційні найменування, якщо це не вводить в оману споживачів щодо товарів, які вони виробляють та (або) реалізують, та послуг, які ними надаються.

Водночас, у ст. 489 ЦК України не вказано, хто може бути суб'єктом прав на комерційне найменування. Вважаємо, що для відповіді на дане питання необхідно системно тлумачити положення ЦК України та звернутись до Глави 7 ЦК України, що регулює загальні положення про юридичні особи [6, ст. 489].

Так, відповідно ч. 2 ст. 90 ЦК України юридична особа, що є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування. Комерційне (фірмове) найменування юридичної особи може бути зареєстроване у порядку, встановленому законом [6, ст. 90].

Необхідно також звернути увагу, що у ч. 2 ст. 490 ЦК України зазначено, що майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування передаються іншій особі лише разом з цілісним майновим комплексом особи, якій ці права належать, або його відповідною частиною [6, ст. 490].

Разом з тим, у ст. 491 ЦК України вказано, що чинність майнових прав інтелектуальної власності на комерційне найменування припиняється у разі ліквідації юридичної особи та з інших підстав, встановлених законом [6, ст. 491].

Проведений аналіз положень Глави 43 дає підстави для висновку, що суб'єктами прав на комерційне найменування можуть бути виключно юридичні особи, оскільки комерційні найменування нерозривно пов'язані із юридичною особою та цілісним майновим комплексом юридичної особи. У зв'язку з цим необхідно констатувати, що неприпустимим є поширення режиму спільної

сумісної власності подружжя на права інтелектуальної власності на комерційні найменування, тому що члени подружжя не можуть бути суб'єктами прав на комерційне найменування.

Отже, члени подружжя не мають можливості здійснювати майнові права на комерційне найменування. Можна лише припустити, що подружжя має можливість здійснювати вказані права тільки опосередковано – у випадку здійснення корпоративних прав подружжя, які пов'язані із участю та управлінням юридичною особою. Наприклад, члени подружжя, які є учасниками юридичної особи можуть приймати рішення на загальних зборах юридичної особи щодо укладення договору комерційної концесії з приводу використання комерційного найменування юридичної особи.

Відзначаємо, що питання здійснення корпоративних прав подружжя були більш детально проаналізовані у Розділі 2 дисертаційного дослідження.

Як уже зазначалося, право інтелектуальної власності на географічне зазначення виникає з дати державної реєстрації цього права, якщо інше не встановлено законом [6, ст. 501]. У Законі України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16 червня 1999 року (надалі – Закон «Про охорону прав на зазначення походження товарів») також вказано, що право на географічне зазначення та право на використання географічного зазначення засвідчується свідоцтвом [23, ст. ст.15,17].

До суб'єктів прав інтелектуальної власності на географічне зазначення ЦК України відносить виробників товарів, асоціації споживачів, інших осіб, визначених законом. Водночас, варто зауважити, що спеціальне законодавство, а саме Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів», наводить більш широкий перелік осіб – суб'єктів прав на географічне зазначення, виділяючи серед них дві основні групи:

1. Особи, які мають право на реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару;

2. Особи, які мають право на використання зареєстрованої назви місця походження товару або зареєстрованого географічного зазначення походження товару [23, ст.9].

До першої групи суб'єктів прав на географічне зазначення належать:

- особа чи група осіб, які в заявленому географічному місці виробляють товар, особливі властивості, певні якості, репутація або інші характеристики якого пов'язані з цим географічним місцем;

- асоціації споживачів;

- установи, що мають безпосереднє відношення до вироблення чи вивчення відповідних продуктів, виробів, технологічних процесів або географічних місць [23, ст. 1].

У свою чергу, до другої групи суб'єктів прав на географічне зазначення (за умови за умови реєстрації цього права) Закон «Про охорону прав на зазначення походження товарів» відносить виробників, які в географічному місці, зазначеному в Державному реєстрі України назв місць походження та географічних зазначень походження товарів і прав на використання, зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів (надалі – Реєстр місць походження та географічних зазначень), виробляють товар, особливі властивості, певні якості чи інші характеристики якого відповідають тим, що внесені до вказаного Реєстру [23, ст. 1].

Необхідно зазначити, що під терміном «особа» у Законі «Про охорону прав на зазначення походження товарів» розуміється фізична або юридична особа [23, ст. 1].

Звертаємо також увагу, що у ст. 1 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 року вказано, що виробник – це будь-яка фізична чи юридична особа (резидент чи нерезидент України), яка виготовляє продукцію або доручає її розроблення чи виготовлення та реалізує цю продукцію під своїм найменуванням або торговельною маркою.

Отже, можна із впевненістю констатувати, що фізична особа може бути суб'єктом цивільних правовідносин, який має право на реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару, а також суб'єктом, що має право на використання зареєстрованої назви місця походження товару або зареєстрованого географічного зазначення походження товару. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що члени подружжя можуть бути суб'єктами прав на географічне зазначення, як наслідок, потребує дослідження питання стосовно можливості поширення положень СК України щодо спільної сумісної власності подружжя на майнові права інтелектуальної власності на географічне зазначення.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону «Про охорону прав на зазначення походження товарів» права, що випливають із реєстрації кваліфікованого зазначення походження товару та/або права на його використання, діють від дати їх реєстрації [23, ст. 17].

Обсяг правової охорони, що надається реєстрацією права на використання кваліфікованого зазначення походження товару, визначається занесеними до Реєстру місць походження та географічних зазначень і зафіксованими у свідоцтві характеристиками товару та межами географічного місця [23, ст. 17].

У ч. 4 ст. 17 Закону «Про охорону прав на зазначення походження товарів» міститься перелік повноважень власника свідоцтва.

Проаналізувавши положення Розділу IV Закону «Про охорону прав на зазначення походження товарів» щодо прав, які випливають із реєстрації кваліфікованого зазначення походження товару та/або права на його використання можна зробити висновок, що здійснювати права на географічне зазначення може тільки та особа, яка є власником свідоцтва на географічне зазначення та вказана у ньому. Отже, якщо одному з подружжя належать права інтелектуальної власності на географічне зазначення та/або право на використання географічного зазначення, дана особа може здійснювати вказані права без наявності згоди другого з подружжя.

Водночас, необхідно зазначити, що здійснення прав інтелектуальної власності на географічне зазначення суттєво відрізняється від здійснення прав інтелектуальної власності на об'єкти авторського права, торговельні марки та об'єкти патентного права. Основна відмінність полягає у тому, що особа, яка є власником свідоцтва на географічне зазначення та/або на використання географічного зазначення, не має повноваження дозволяти використання даного об'єкта права інтелектуальної власності. Так, у ч. 7 ст. 17 Закону «Про охорону прав на зазначення походження товарів» прямо вказано, що власник свідоцтва не має права видавати ліцензію на використання кваліфікованого зазначення походження товару [23, ст. 17].

Отже, на відміну від винагороди за використання об'єктів авторського права, об'єктів патентного права та торговельних марок, винагороду за використання прав на географічне зазначення навіть не можна розглядати як можливий об'єкт спільної сумісної власності подружжя.

Висновки до Розділу 2

1. Характерною особливістю договору довічного утримання як форми здійснення права власності подружжя є наявність множинності осіб на стороні відчужувача (відчужувачами є дружина та чоловік спільно). ЦК України забороняє здійснювати відчуження спільного майна подружжя на підставі договору довічного утримання одним із співвласників (окремо дружиною або чоловіком), але надає можливість одному із співвласників відчужити майно після визначення його частки у спільному майні подружжя або після визначення між дружиною та чоловіком порядку користування спільним майном у відповідності до положень ст. 66 СК України, згідно якої подружжю надається право домовитися між собою про порядок користування майном, що йому належить на праві спільної сумісної власності.

2. Майно, набуте за договором довічного утримання у період перебування набувача у зареєстрованому шлюбі, належить до спільної сумісної власності подружжя, навіть у тому випадку, якщо смерть відчужувача настала вже після розірвання шлюбу. Як наслідок, після розірвання шлюбу набувач за договором довічного утримання не має права самостійно здійснювати право власності на набуте майно.

При вирішенні питання поділу майна, набутого за договором довічного утримання, необхідно виходити з того, що договір довічного утримання є оплатним договором, та враховувати, що суд може відступити від засади рівності часток подружжя у випадку, якщо буде встановлено, що під час шлюбу, або після його розірвання утримання надавалось тільки за особисті кошти дружини або чоловіка.

3. Якщо об'єктом спадкового договору є майно, яке знаходиться у спільній сумісній власності подружжя, необхідно вести мову про множинність осіб на стороні відчужувача, коли дружина та чоловік разом є стороною

спадкового договору, або про необхідність отримання згоди другого з подружжя на вчинення такого правочину.

4. У випадку, якщо подружжя не може досягти взаємної згоди щодо укладання спадкового договору стосовно майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя, необхідно у судовому порядку встановити частку в спільному майні кожного члена подружжя, здійснити поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, та укласти окремий спадковий договір щодо такого майна.

5. За умови, що інвестиційний договір укладався до реєстрації шлюбу, а інвестиції (гроші) за інвестиційним договором вносилися тільки однією особою, такі інвестиції належать до особистої приватної власності дружини або чоловіка. Як наслідок, особа – інвестор за таким інвестиційним договором, що був укладений до шлюбу, і кошти за яким також були сплачені до укладення шлюбу, може самостійно здійснювати право власності на таке майно – об'єкт інвестиційного договору, навіть у випадку набуття права власності на об'єкт інвестиційного договору після укладення шлюбу.

6. Якщо інвестування об'єкта нерухомості за інвестиційним договором здійснювалось за рахунок спільних коштів подружжя, а право власності на майно за інвестиційним договором було набуто особою (колишнім членом подружжя) після розірвання шлюбу, така особа (колишній член подружжя) не має права самостійно здійснювати право власності на таке майно, оскільки вказане майно належить до спільного сумісного майна подружжя, а розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуто за час шлюбу, розпоряджання таким майном здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою.

7. Існує два протилежних підходи щодо визнання майна приватного підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю об'єктом спільної сумісної власності подружжя:

- Конституційний суд України визнає майно господарського товариства (а саме, приватного підприємства) спільною сумісною власністю подружжя;

- Верховний Суд України виключає можливість поширення режиму спільної сумісної власності подружжя на майно господарського товариства (як товариства з обмеженою відповідальністю, так і приватного підприємства).

Як наслідок, потрібно узгодити практику Конституційного Суду України і Верховного Суду України та розробити єдиний підхід щодо визнання, або невизнання частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та майна приватного підприємства об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

У зв'язку з цим, підтримуємо позицію Верховного Суду України про неможливість поширення на майно господарського товариства режиму спільного сумісного майна подружжя, оскільки, фактично, єдиним власником такого майна є юридична особа – приватне підприємство або товариство з обмеженою відповідальністю, а не члени подружжя. У зв'язку з цим, цілком логічним є висновок про те, що внаслідок переходу майна до приватної власності юридичної особи, право власності подружжя трансформується із речового у зобов'язальне за своєю природою.

8. На законодавчому рівні потрібно закріпити імперативну вимогу щодо наявності обов'язкової письмової згоди другого з подружжя на вчинення правочинів щодо внесення майна до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю та приватного підприємства.

Така згода має бути нотаріально засвідчена, оскільки нотаріус повинен пояснити другому з подружжя наслідки надання згоди на внесення майна до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, або приватного підприємства, а саме, попередити, що поділу підлягають лише одержані доходи від діяльності таких юридичних осіб, а не саме майно, яке було внесене до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, або приватного підприємства.

9. Необхідно доповнити ч. 2 ст. 115 ЦК України пунктом 3 такого змісту: «Внесення вкладу до господарського товариства здійснюється виключно за

попередньою письмовою, нотаріально засвідченою згодою другого з подружжя, якщо особа, яка вносить вклад, перебуває у зареєстрованому шлюбі».

10. У випадку наявності у другого з подружжя бажання здійснювати вплив на діяльність товариства з обмеженою відповідальністю або приватного підприємства, частку в якому придбаває подружжя, учасниками такої юридичної особи мають стати обидва з подружжя, оскільки немайнові корпоративні права належать виключно власнику частки у статутному капіталі юридичної особи.

11. Фізична особа, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі, та займається підприємницькою діяльністю, повинна здійснювати право власності на майно, що використовується в підприємницькій діяльності, з урахуванням положень ст.ст. 63, 65 СК України щодо спільної сумісної власності подружжя. Майно, яке використовується фізичною особою-підприємцем, яка перебуває у шлюбі, може бути визнане особистою власністю виключно за умови набуття такого майна за рахунок особистої приватної власності члена подружжя (особи, що займається підприємницькою діяльністю), до якої не належать кошти, отримані від підприємницької діяльності, що згідно чинного законодавства відносяться до спільної сумісної власності подружжя.

12. Для укладення правочинів щодо відчуження акцій, які були придбані за рахунок спільного сумісного майна подружжя, обов'язково потрібно отримувати згоду другого з подружжя. Якщо дружина або чоловік відчужать такі акції без згоди другого з подружжя, відсутність згоди є підставою для визнання вказаного правочину недійсним в судовому порядку.

13. Згода другого з подружжя на вчинення правочинів, які пов'язані із здійсненням корпоративних прав власника акцій – акціонера, не потрібна, оскільки корпоративні права, що впливають з права власності на акції, належать тільки одному з подружжя – акціонеру.

14. Майнові авторські права не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя; положення Глави 8 СК України («Право спільної сумісної власності подружжя») не поширюються на майнові авторські права, що виникли у

дружини або чоловіка у зв'язку із створенням твору або на підставі договору чи закону.

Як наслідок, дружина або чоловік – суб'єкт авторського права, мають право самостійно здійснювати майнові авторські права та укласти будь-які договори щодо розпорядження майновими авторськими правами без згоди другого з подружжя.

15. На відміну від майнових авторських прав, які не можуть бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя, авторська винагорода, отримана одним із подружжя належить до спільної сумісної власності подружжя відповідно до положень ч. 2 ст. 61 СК України;

16. Необхідно розрізняти майнові авторські права, що виникають у одного з подружжя у зв'язку із створенням твору, та право власності на матеріальну форму вираження твору, оскільки матеріальна форма вираження твору (скульптури, твори живопису, графіки, рукописи художніх або літературних творів тощо) може бути об'єктом спільної сумісності подружжя;

17. Юридичним фактом, який впливає на віднесення авторської винагороди до об'єктів спільної сумісної власності подружжя, є факт отримання одним із подружжя авторської винагороди, а не сам процес створення твору. Як наслідок, авторська винагорода, що була отримана одним із подружжя під час перебування у зареєстрованому шлюбі, є об'єктом спільної сумісної власності подружжя незалежно від дати створення твору, з моменту отримання такої винагороди.

18. Дружина або чоловік, якій/якому належать майнові права інтелектуальної власності, що засвідчені патентом, можуть здійснювати дані права без згоди другого з подружжя, оскільки у другого члена подружжя не виникають права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок. Згода другого з подружжя на здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти патентного права необхідна лише в тому випадку, якщо права на об'єкти права інтелектуальної власності належать дружині та чоловікові спільно (зокрема, якщо дружина та чоловік спільною

творчою працею створили винахід, корисну модель або є співавторами промислового зразка тощо). У такому випадку дружина та чоловік повинні бути вказані у патенті як співавтори та співвласники майнових прав на винахід, корисну модель або промисловий зразок.

19. Для укладення правочину щодо передання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку одним із подружжя, обов'язково потрібно враховувати положення ст. 65 СК України щодо необхідності отримання згоди другого з подружжя. Згода другого з подружжя на використання торговельної марки (у тому числі, на укладання ліцензійних договорів щодо торговельної марки) власником свідоцтва на торговельну марку не потрібна.

20. Особа, якій належать права інтелектуальної власності на знак для товарів і послуг (торговельну марку), свідоцтво на який було отримане в період існування шлюбу, а заявка на який була подана до укладення шлюбу, має право самостійно, без згоди другого з подружжя, розпоряджатися правами на такий знак для товарів і послуг (торговельну марку).

21. На майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування не поширюється режим спільної сумісної власності подружжя, оскільки члени подружжя не можуть бути суб'єктами прав на комерційне найменування.

22. Член подружжя, якому належать права інтелектуальної власності на географічне зазначення та/або право на використання географічного зазначення, може здійснювати вказані права без наявності згоди другого з подружжя.

Розділ 3. Здійснення договірному режиму права власності подружжя

3.1. Класифікація договорів про визначення правового режиму майна подружжя

Спільність майна подружжя передбачає певну координацію дій подружжя, інструментом якої можуть бути договори про визначення правового режиму майна подружжя [210, с. 237].

До договорів, які є підставою виникнення договірному режиму майна подружжя А. Б. Гриняк відносить:

1. Договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки;
2. Договір про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу усього майна;
3. Договір про надання утримання;
4. Договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на майно;
5. Шлюбний договір
6. Договір про порядок користування майном [169, с. 57-58].

У свою чергу, О. В. Михальнюк класифікує договори щодо подружнього майна на дві групи:

1. Договори, спрямовані на встановлення та зміну правового режиму майна подружжя (договір про поділ майна подружжя, договір про виділ частки одного з подружжя зі складу усього майна подружжя, договір про відчуження одним з подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя без виділу цієї частки, договір про об'єднання майна подружжя, договір про передачу роздільного майна одного з подружжя у спільну часткову або спільну сумісну власність подружжя, договір про визначення часток у спільній сумісній власності подружжя тощо);

2. Договори, що визначають порядок користування спільним та роздільним майном подружжя (договори про користування спільним майном та договори про користування роздільним майном подружжя) [210, с. 237-243].

Аналогічну класифікацію наводить В. К. Антошкіна, яка зазначає, що договори подружжя, предметом яких є майно, можуть бути поділені на дві основні групи:

1. Договори, спрямовані на встановлення та зміну правового режиму майна подружжя (про поділ майна подружжя, про виділ частки одного з подружжя зі складу усього майна подружжя, про відчуження одним з подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя без виділу цієї частки);

2. Договори, що визначають порядок користування майном [108, с. 8].

На підставі системного аналізу положень СК України (а саме, статей 64, 66, 69, 78, 89, 92–103) можна зробити висновок, що до договорів про визначення правового режиму майна подружжя слід відносити:

1. Шлюбний договір;

2. Договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки;

3. Договір про порядок користування майном;

4. Договір про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя;

5. Договір про поділ майна подружжя.

Утім, погоджуємося з тим, що на практиці подружжя не обмежене у праві укладати інші правочини про визначення правового режиму їх майна. Такими непоіменованими правочинами можуть бути договір про об'єднання майна подружжя, договір про передачу роздільного майна одного з подружжя у спільну часткову або спільну сумісну власність подружжя тощо.

3.2. Здійснення права власності подружжя за шлюбним договором

Шлюбний договір як один із правочинів щодо визначення правового режиму майна подружжя був відомий ще у часи Стародавнього Риму.

Так, О. В. Михальнюк зазначає, що шлюбний договір (*pacta dotalia*), роль якого на той час було важко переоцінити, зайняв чільне місце у сімейному праві Риму. У стародавніх римлян шлюбні договори надавали жінці майнову свободу і розглядали її як рівноправного шлюбного партнера [193, с. 96].

Істотними умовами шлюбного договору у римському праві були такі: надання нареченій під час заручин посагу, а нареченому майна у забезпечення свого обов'язку взяти її за дружину, а також перехід майна у разі порушення умов шлюбу – повернення дружині її посагу або надання у власність забезпечувального майна чоловіка. Шлюбний договір регулював майнові та особисті немайнові відносини подружжя, зокрема, включав умови про вірність подружжя [193, с. 100].

У сучасній юридичній доктрині шлюбний договір розуміється як домовленість осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу (наречених) або подружжя, про встановлення, зміну або припинення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням [130, с. 7]; як угода (правочин) фізичних осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу чи угода подружжя, що визначає майнові права й обов'язки подружжя в період шлюбу, зокрема, стосовно порядку поділу майна на спільне і роздільне, порядку його використання, відчуження, розподілу доходів і витрат, а також їх майнові права та обов'язки як батьків у шлюбі і (чи) у випадку його розірвання [226, с. 4]; як договір заручених або осіб, що перебувають у шлюбі, яким визначаються їх взаємні майнові та особисті права та обов'язки як у шлюбі, так і у випадку його припинення (внаслідок смерті одного з подружжя або розлучення) [210, с. 254] тощо.

У юридичній науці не існує єдиного підходу щодо визначення правової природи шлюбного договору. Так, одні вчені ведуть мову про цивільно-правову, інші – про сімейно-правову природу шлюбного договору. Існує й

окрема позиція, що шлюбний договір – це своєрідний протокол про наміри сторін, після укладення якого пропонується додатково укласти відповідні правочини після реєстрації шлюбу [135, с. 1149].

В даному аспекті заслуговує на увагу підхід А. В. Слепакової, яка зазначає, що шлюбний договір є цивільно-правовим у тій частині, яка регулює відносини власності подружжя, і сімейно-правовим, у тій частині, що регулює сімейні відносини [215]. Утім, наведений підхід справедливо критикується вченими, які вважають, що неможливо поділити майнові відносини подружжя на цивільні та сімейні [109, с. 168].

При вирішенні питання про правову природу шлюбного договору, варто зазначити, що даний договір, безумовно, має всі загальні ознаки цивільно-правових правочинів, які визначені у Главі 16 ЦК України. Водночас, потрібно враховувати, що шлюбний договір є особливим за своїм суб'єктним складом (сторонами можуть бути виключно особи, що перебувають у зареєстрованому шлюбі, або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу) та характером правовідносин між сторонами, тому неможливо надати однозначну відповідь щодо правової природи даного правочину [108, с.13].

З цього приводу слід також враховувати, що необхідність врахування правил укладення шлюбних договорів, які встановлені сімейним правом, поряд із правилами цивільного права, є поширеним у країнах романо-германської правової системи (зокрема, в Данії, Німеччині, Франції, Італії, Швеції), у той час, як в Англії шлюбні контракти підпорядковуються тільки загальним правилам договірного права [247].

Необхідно звернути увагу, що у сучасних умовах шлюбний договір є найбільш розповсюдженою підставою встановлення договірного режиму права власності подружжя, тому у світовій практиці поширеною є практика укладання між подружжям шлюбних договорів (контрактів) з метою врегулювання, у першу чергу, майнових відносин подружжя. У зв'язку з цим у законодавстві багатьох європейських країн містяться норми, що регулюють відносини, які виникають на підставі шлюбних договорів.

Зокрема, Титул 5 Цивільного кодексу Франції 1804 року присвячений шлюбному договору та взаємним правам подружжя.

У ст. 1387 Цивільного кодексу Франції 1804 року зазначено, що закон регулює подружній союз стосовно майна лише за умови відсутності спеціальних угод, які подружжя може укласти на свій розсуд, враховуючи, щоб ці угоди не суперечили добрим звичаям, і, крім того, з встановленими у Кодексі обмеженнями [45, ст. 1387].

Водночас, згідно ст. 1520 Цивільного кодексу Франції 1804 року подружжя може встановити правило, що відступає від положення про поділ спільного майна на рівні частки, яке передбачене законом; подружжя може надати тому з подружжя, який пережив іншого, або його спадкоємцям частку, що є меншою за половину всього майна, або надати замість права на спільне майно визначену суму, або домовитись, що все спільне майно у деяких випадках буде належати тому з подружжя, хто пережив іншого, або виключно одному з подружжя – тому, хто пережив іншого [45, ст. 1520].

Наголошуємо на тому, що швейцарському праву така форма договору як шлюбний договір відома вже протягом досить тривалого часу. Зокрема, можна навіть у наші часи віднайти екземпляри шлюбних контрактів, які були укладені ще в ХІХ столітті, а саме, у 1838 році [244].

У зв'язку з поширенням практики укладення шлюбних контрактів Цивільний кодекс Швейцарії 1907 року врегулював відносини, які виникають на підставі таких правочинів.

Так, у ст. 182 Цивільного кодексу Швейцарії 1907 року зазначено, що шлюбний договір може бути укладено до або після укладення шлюбу. Заручені особи та подружжя можуть обрати або змінити режим спільної сумісної власності тільки в межах закону [42, ст. 182].

Згідно ст. 187 Цивільного кодексу Швейцарії 1907 року подружжя має право у будь-який час відновити попередній режим їх спільного майна або встановити новий на підставі шлюбного договору [42, ст. 187].

Варто також зазначити, що Цивільний кодекс Нідерландів 1992 року досить детально регулює зміст шлюбних договорів.

Відповідно до ст. 1:121 Цивільного кодексу Нідерландів 1992 року:

- сторони у шлюбному договорі можуть відступати від положень законодавства щодо спільності майна подружжя за умови, що положення шлюбного договору не суперечать імперативним нормам, моралі та публічному порядку;

- сторони у шлюбному договорі не можуть встановити, що в межах їхніх взаємовідносин один з них несе відповідальність за більшу частину боргів, ніж його частина в активах спільного майна;

- сторони не можуть відступити від прав, що виникають у зв'язку з наявністю влади над дітьми (батьківська відповідальність), а також від прав, що надаються у відповідності до закону тому з подружжя, хто пережив іншого [38, ст. 1:121].

Звертаємо увагу, що норми, які регулюють відносини щодо шлюбних договорів, також містяться у Цивільному Уложенні Німеччини 1896 року. А саме, відповідно до ст. 1408 Цивільного Уложення Німеччини 1896 року подружжю надається право укласти шлюбний договір, яким дружина та чоловік можуть припинити або змінити режим спільної сумісної власності подружжя [40, ст. 1408].

Цивільний кодекс Литовської Республіки 2000 року характеризує шлюбний контракт як договір подружжя, що визначає їхні майнові права та обов'язки у період шлюбу, а також у випадку розлучення або роздільного проживання [37, ст. 3.101].

Згідно ст. 3.104 Цивільного кодексу Литовської Республіки 2000 року подружжя може встановити у шлюбному контракті, що:

- майно, набуте, як до, так і під час шлюбу, є особистою власністю кожного з подружжя;

- майно, яке було набуто одним з подружжя до укладення шлюбу, переходить до спільної власності подружжя після укладення шлюбу;

- майно, набуте під час шлюбу є спільною власністю подружжя [37, ст. 3.104].

Водночас, у ст. 3.104 Цивільного кодексу Литовської Республіки 2000 року зазначено, що подружжя може визначити правовий режим, як для майна, що вже належить подружжю, так і для майна, що буде набуто подружжям в майбутньому. Права та обов'язки подружжя, визначені шлюбним контрактом, можуть бути обмежені у часі, або виникнення чи припинення прав та обов'язків може бути пов'язане з виконанням певної умови, обумовленої у шлюбному договорі [37, ст. 3.104].

Відповідно до ст. 431 Цивільного кодексу Квебеку 1991 року будь-які умови можуть бути визначені у шлюбному контракті з урахуванням імперативних положень закону та публічного порядку [36, ст. 431].

Поряд з цим, у ст. 438 Цивільного кодексу Квебеку 1991 року визначено, що подружжя у період існування шлюбу може змінити режим свого майна та будь-яку умову шлюбного договору за умови, що вказана зміна сама по собі вчинена у шлюбному контракті [36, ст. 438].

Поширеним є також укладення шлюбних договорів в міжнародному приватному праві – договорів з іноземним елементом, сторони яких можуть здійснити вибір права, що буде застосовуватись [196, с. 130].

У свою чергу, СК України, з урахуванням досвіду інших країн світу, також передбачає можливість регулювання відносин між подружжям за домовленістю (договором) сторін.

Так, згідно ч. 1 ст. 9 СК України подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює цей Кодекс, можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства [5, ст. 9].

У ч. 1 ст. 626 ЦК України зазначено, що договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [6, ст. 626]. Ст. 627 ЦК України визначає принцип

свободу договору, відповідно до якого сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [6, ст. 627].

Водночас, СК України закріпив особливу форму договору – шлюбний договір (Глава 10 СК України), який, на думку ряду науковців, займає особливе місце в системі сімейно-правових договорів, що обумовлено його комплексним характером [170, с. 88]. Особливістю шлюбного договору є те, що він може включати умови, які по суті складають зміст окремих видів договорів. Так, сторони можуть включити в шлюбний договір умови щодо правового режиму їх майна, умови про надання взаємного утримання, умови, що стосуються утримання дитини [170, с. 88].

На підставі аналізу положень ст. 93 СК України, можна зробити висновок, що СК України під шлюбним договором розуміє домовленість, якою регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки [5, ст. 93].

СК України закріпив два види шлюбних договорів: шлюбний договір, який укладається між особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу; шлюбний договір, що укладається між подружжям [5, ст. 92].

Утім, до сфери нашого дослідження входить тільки шлюбний договір, який укладається між подружжям.

Оскільки шлюбний договір спрямований на регулювання майнових відносин між подружжям та на визначення їхніх майнових прав та обов'язків, можна зробити висновок, що укладення шлюбного договору є однією із форм здійснення права власності подружжя.

Виділяють три групи умов шлюбного договору: умови щодо правового режиму майна; умови щодо порядку користування майном; умови щодо надання утримання [108, с. 13].

Вважаємо, що основними умовами, які становлять зміст шлюбного договору, є умови, що стосуються правового режиму майна.

Погоджуємось з тим, що режим спільності майна подружжя, установлений законом, не потребує додаткової регламентації шлюбним договором при його застосуванні на загальних підставах. Утім, шлюбним договором можуть визначатися певні особливості використання режиму спільної власності, зокрема, може бути поширений режим спільності на все належне майно подружжя, у тому числі, на майно, що за законом є особистою приватною власністю кожного з них [210, с. 259].

Відповідно до ст. 97 СК України у шлюбному договорі сторони можуть визначити майно, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; можуть домовитися про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень ст. 60 СК України і вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них; можуть домовитися про можливий порядок поділу майна, у тому числі і в разі розірвання шлюбу; можуть передбачити використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб [5, ст. 60].

Прогресивними є положення ч. 5 ст. 97 СК України відповідно до яких сторони можуть включити до шлюбного договору будь-які інші умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства. Наприклад, дружина та чоловік можуть домовитися, що власником майна є той з подружжя, на чие ім'я таке майно зареєстроване [5, ст. 97].

Водночас, необхідно звернути увагу, що, СК України дещо звужує сферу дії шлюбного договору. Мова йде про положення ч. 5 ст. 93 СК України, яка обмежує право подружжя на підставі шлюбного договору передавати у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації [5, ст.93].

З нашої точки зору, наведена норма СК України безпідставно позбавляє дружину та чоловіка права передавати у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації, на

підставі шлюбного договору. Вважаємо, що положення ч. 5 ст. 93 СК України суперечать ст. 64 СК України, яка надає можливість подружжю укласти між собою усі види договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, зокрема, договору про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності подружжя [5, ст.64].

Підтримуємо позицію, що положення ч. 5 ст. 93 СК України фактично не слугує полегшенню договірних сімейних відносин, а лише ускладнює їх шляхом укладення додаткових договорів [234].

Можна припустити, що закріплення на законодавчому рівні положень, які містяться в ч. 5 ст. 93 СК України, було здійснене з метою запобігання зменшення оподаткування та приховання укладення договору дарування. Проте, з цього приводу потрібно звернути увагу, що укладення шлюбного договору з метою приховання договору дарування не вбачається доцільним, оскільки згідно п.п. 174.2.1, 174.6 ст. 174 Податкового кодексу України оподаткування доходу, отриманого платником податку (дружиною або чоловіком) як дарунок (або в результаті укладення договору дарування) від дружини або чоловіка, здійснюється за нульовою ставкою податку.

При дослідженні питання предмету шлюбного договору, потрібно враховувати правову позицію, яка була викладена у Постанові Верховного суду України від 28 січня 2015 року у справі № 6-230цс14. Зокрема, Верховний Суд України визначив, що поряд із нормативним регулюванням правовідносин подружжя (чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, або в будь-якому іншому шлюбі) щодо майна, набутого до шлюбу чи за час шлюбу (статті 57, 60, 61, 62 СК України) закон у статтях 7, 8, 9, 64, 74, 93-97 СК України передбачає можливість договірного регулювання цих правовідносин. Норма статті 97 СК України надає подружжю право визначати у шлюбному договорі правовий режим майна, набутого до чи під час шлюбу, та не містить заборон або обмежень цього права. Після

з'ясування, що правовідносини сторін та правовий режим спірного майна урегульовано сторонами в шлюбному договорі, суд обґрунтовано, з огляду на принцип свободи договору (стаття 8 СК України, статті 6, 627 ЦК України) застосував до цих правовідносин норми шлюбного договору, а не загальні норми СК України [117].

Погоджуємось із наведеною позицією Верховного Суду України та ще раз приходимо до висновку щодо необґрунтованості та недоцільності встановлення обмеження прав сторін шлюбного договору, які містяться у ч. 5 ст. 93 СК України.

Варто також звернути увагу, що у багатьох зарубіжних країнах (Сполучені Штати Америки, Німеччина, Великобританія тощо) предмет шлюбного договору може бути надзвичайно широким, практично не обмежується на законодавчому рівні та може передбачати велику кількість специфічних умов. Для прикладу можна навести такі шлюбний контракт, що був укладений між Клаудією Шиффер та Тімом Джеффрі, Тім Джеффрі отримував право розпоряджатися у шлюбі тільки самостійно заробленими коштами [117]. В іншому випадку було укладено шлюбний контракт між Томом Крузом та Кеті Холмс за кожний рік, прожитий у шлюбі, Кеті Холмс отримує грошові кошти у розмірі 3 000 000 (три мільйони) доларів США. Водночас, у вказаному шлюбному контракті зазначено, що він припиняє свою дію через 11 років подружнього життя. Після припинення дії шлюбного контракту, у випадку розірвання шлюбу, Кеті Холмс має право отримати половину усього майна, що належить Тому Крузу [197]. У шлюбному договорі Рассела Кроу та Данієлли Спенсер зазначено, що Данієлла Спенсер отримує 3 000 000 (три мільйони) доларів США після народження кожної дитини від Рассела Кроу [117].

У результаті дослідження законодавства зарубіжних країн та практики укладення шлюбних договорів у різних державах світу, можна дійти висновку щодо необхідності розширення предмету шлюбного договору в Україні шляхом

закріплення на законодавчому рівні можливості передачі на підставі шлюбного договору у власність майна, право на яке підлягає державній реєстрації.

У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до ч. 5 ст. 93 СК України і викласти її у такій редакції: «На підставі шлюбного договору також може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації».

Звертаємо також увагу, що в умовах сьогодення укладення шлюбного договору є досить розповсюдженою формою регулювання шлюбних відносин між жінкою та чоловіком на території України, що підтверджується матеріалами судової практики, зокрема: Рішенням Апеляційного суду Київської області від 17 жовтня 2012 року по справі № 22-ц/1090/7664/12, Рішенням Дніпровського районного суду м. Києва від 23 грудня 2014 року по справі № 755/2016/14-ц, Рішенням Апеляційного суду м. Києва від 19 листопада 2014 року по справі № 2/756/13/14-ц, якими було встановлено відповідність укладених шлюбних договорів чинному законодавству України.

Тому, при укладенні шлюбного договору сторонам необхідно обов'язково враховувати положення ст. 94 СК України, що шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Вимоги щодо письмової форми та нотаріального посвідчення шлюбних договорів є характерними й для інших європейських країн, зокрема, таких як Німеччина, Франція, Італія. У Франції члени подружжя, після реєстрації шлюбу, також зобов'язані повідомити орган реєстрації шлюбів про факт укладення шлюбного договору, про що вноситься відповідний запис до свідоцтва про шлюб. У вказаних країнах шлюбні договори, пов'язані з нерухомим майном, повинні бути зареєстровані також в реєстрі нерухомого майна. Водночас, у законодавстві Італії встановлений виняток із правила про нотаріальне посвідчення шлюбних договорів: якщо особи домовляються про повне виключення режиму спільності майна та заявляють про це під час одруження особі, яка проводить шлюбну церемонію, нотаріальне посвідчення шлюбного договору не вимагається. У такому випадку відомості про

виключення режиму спільності майна вносяться до свідоцтва про укладення шлюбу [247].

Водночас, вимоги щодо нотаріального посвідчення шлюбних договорів відсутні в скандинавських країнах (Данії та Швеції), в яких шлюбні договори мають бути зареєстровані в окружному суді, який потім здійснює реєстрацію в національному реєстрі.

Як в Україні, так і в інших європейських країнах, шлюбні договори, які не були укладені в письмовій формі та не були нотаріально посвідчені, або зареєстровані, є недійсними.

Враховуючи особливість суб'єктного складу шлюбного договору, а саме, що сторонами шлюбного договору можуть особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, потрібно мати на увазі, що в такому випадку шлюбний договір набирає чинності у день реєстрації шлюбу. Якщо шлюбний договір укладено особами, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, шлюбний договір набирає чинності у день його нотаріального посвідчення [5, ст. 95].

3.3. Інші договори про визначення правового режиму майна подружжя

Поряд із шлюбним договором в Україні та інших країнах світу існують й інші договори, спрямовані на врегулювання майнових відносин подружжя поза межами законного режиму майна подружжя.

До таких договорів можна віднести договір про поділ майна подружжя, договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки, договір про порядок користування майном, договір про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя, договір про об'єднання майна подружжя та інші договори.

У ст. 69 СК України передбачена можливість дружини та чоловіка поділити їх спільне майно за взаємною згодою незалежно від розірвання шлюбу.

Легальне визначення **договору про поділ майна подружжя** відсутнє в законодавстві України. І. В. Жилінкова характеризує договір про поділ спільного майна як договір, що спрямований на припинення режиму спільності майна подружжя та встановлення права приватної власності кожного із подружжя стосовно визначених договором речей [137, с. 77]. Т. О. Ариванюк визначає договір про поділ майна як угоду (дії), спрямовану на припинення режиму спільності на майно, набуте особами, які перебувають або перебували в шлюбі [110, с.131]. К. О. Граве звертає увагу, що договір про поділ майна – це спільне розпорядження подружжям своїх спільним майном [142, с. 60].

Договір про поділ майна подружжя є двостороннім, консенсуальним та відплатним правочином. Сторонами договору можуть бути тільки особи, які перебувають у зареєстрованому шлюбі – подружжя.

Особливістю договору про поділ майна подружжя, яка дозволяє відрізнити його від шлюбного договору є те, що він може бути укладений тільки щодо майна, яке вже належить подружжю, у той час, як об'єктом шлюбного договору може бути також майно, права на яке виникнуть у подружжя в майбутньому.

Договір про поділ майна подружжя має містити такі умови: 1. Предметний перелік конкретних речей, інших об'єктів, що входять до складу спільного майна, яке підлягає поділу; 2. Характеристики та вартість кожного об'єкта, що підлягає поділу; 3. Частки або пропорції, у яких здійснюється поділ майна подружжя; 4. Способи поділу майна [210, с. 240].

Відповідно до чинного СК України майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі.

У науковій літературі не існує єдиного підходу щодо режиму майна подружжя після укладення договору про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності. Одні вчені, зокрема Маслов В. Ф., ведуть мову про те, що сутність поділу полягає у тому, що спільне майно розподіляється між подружжям, в результаті чого спільна власність припиняється і кожен з подружжя стає власником частки, яка виділяється. Ряд науковців переконані,

що в результаті поділу зникає спільне майно подружжя і не виникає ніякого договірної режиму їх майна [120, с. 81].

З наведеними підходами не можемо погодитись, оскільки підтримуємо позицію І. В. Жилінкової, яка обґрунтовано зазначає, що внаслідок укладення договору про поділ майна подружжя припиняється законний режим майна подружжя і на підставі договору встановлюється режим роздільності майна дружини та чоловіка [137, с. 77].

Наголошуємо на тому, що чинне сімейне законодавство України не містить будь-яких вимог щодо добровільного поділу майна подружжя на підставі договору. Згідно положень СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Тому, дискусійною є позиція, що в сімейному законодавстві мають бути передбачені норми, які б містили гарантію одержання одним із членів подружжя певної мінімальної частки у майні, що набувається під час шлюбу [169, с. 178]. Вважаємо, що даний підхід суперечить загальним засадам диспозитивності укладення договорів між подружжя та обмежує право дружини та чоловіка самостійно визначати умови договору про поділ майна подружжя.

Водночас, подружжю слід пам'ятати, що договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню [5, ст. 69].

Варто також зазначити, що на підставі аналізу положень Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01 липня 2004 року [16] та «Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», затвердженого Постановою КМУ від 25 грудня 2015 р. № 1127 [32], можна зробити висновок, що договір про поділ майна подружжя є документом, що підтверджує виникнення, перехід або припинення права власності та інших речових прав на нерухоме майно.

Відповідно до ч. 2 ст. 64 СК України подружжю надається право укласти **договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки.**

Вказаний договір укладається, коли в дружини або чоловіка виникає потреба відчужити свою частку у спільному майні на користь другого з подружжя.

На підставі аналізу змісту договору про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки можна дійти висновку, що він, фактично, складається з двох правочинів: визначення часток кожного з подружжя у праві власності на майно та відчуження частки одного з подружжя на користь другого з подружжя (при цьому, відчуження може відбуватись, як у формі продажу, дарування, міни тощо). У зв'язку з цим, погоджуємось з точкою зору, що про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки доречніше вести мову не як про окремий договір, а як про механізм здійснення правочинів щодо майна подружжя [210, с. 243; 214, с. 223].

У ч. 2 ст. 69 СК України закріплена можливість подружжя укласти **договір про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя.**

Особливістю даного договору є те, що у зв'язку з його укладенням право спільної сумісної власності дружини та чоловіка припиняється не щодо усього майна подружжя (як при поділі майна подружжя), а щодо певної речі або сукупності речей.

Специфічною рисою спільної сумісної власності подружжя є належність права власності не на одну конкретну річ, а на їх сукупність. Тому, подружжя може не припиняти режиму спільності щодо всього належного їм майна, а здійснити виділ певної речі (квартири, будинку тощо) і припинити режим спільності тільки щодо неї. На підставі договору про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу усього майна виділене майно

виокремлюється із загальної маси спільних речей і стає особистою приватною власністю одного з подружжя [210, с. 242].

У зв'язку з укладенням договору про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя виникає практичне питання: чи зменшується частка у спільному сумісному майні подружжя особи, на користь якої було здійснено виділ майна. Під час вирішення даного питання, приходимо до висновку, що слід погодитись з О. В. Михальнюк та В. К. Антошкіною, які зазначають, що частка особи, на користь якої було здійснено виділ майна, може бути зменшеною при поділі майна подружжя тільки у тому випадку, якщо про це буде прямо вказано у договорі про виділ майна [210, с. 242; 109, с.95].

Відповідно до ч. 1 ст. 66 СК України подружжя має право домовитися між собою про порядок користування майном, що йому належить на праві спільної сумісної власності шляхом укладення **договору про порядок користування майном**.

На практиці необхідність укладення таких договорів обумовлена існуванням речей, які є неподільними за своєю природою. У такому випадку дружина та чоловік можуть укласти договір та домовитися про порядок користування такими речами.

Залежно від предмету договори про порядок користування майном можна поділити на два види: 1. Договір про порядок користування спільним майном подружжя; 2. Договір про порядок користування роздільним майном дружини та чоловіка.

Зміст договору про порядок користування майном подружжя можуть складати умови про черговість користування річчю, порядок користування доходами, надання в користування одному з подружжя тощо.

Чинне сімейне законодавство не містить вимог щодо нотаріального посвідчення договору про порядок користування спільним майном подружжя, водночас сторонам слід мати на увазі, що у разі нотаріального посвідчення такого договору, він зобов'язує правонаступника дружини та чоловіка.

Одним із непоіменованих договорів про визначення правового режиму майна подружжя є **договір про об'єднання майна подружжя**.

За договором про об'єднання майна подружжя дружина та чоловік домовляються про об'єднання майна, яке належить їм на праві особистої приватної власності, та про передачу такого майна до спільної сумісної власності подружжя. Отже, до предмету вказаного договору входить майно, яке є особистим майном дружини та чоловіка на момент укладення договору. Даний договір не є поширеним до застосування на території України, проте чинне законодавство не містить обмежень щодо його укладення подружжям, як й інших непоіменованих договорів, спрямованих на визначення правового режиму майна подружжя.

Висновки до Розділу 3

1. До договорів про визначення правового режиму майна подружжя належать: шлюбний договір, договір про поділ майна подружжя, договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки, договір про порядок користування майном, договір про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу усього майна, договір про об'єднання майна подружжя тощо.

2. Найбільш розповсюдженою підставою встановлення договірного режиму права власності подружжя у світовій практиці є шлюбний договір.

У країнах романо-германської правової системи до шлюбних договорів поряд із правилами цивільного права поширеним є застосування правил, що встановлені сімейним правом, у той час, як в Англії шлюбні контракти підпорядковуються тільки загальним правилам договірного права.

3. Особливістю предмета шлюбного договору є те, що він може бути укладений з приводу майна, права на яке можуть виникнути у подружжя в майбутньому.

4. Доцільно розширити предмет шлюбного договору в Україні шляхом закріплення на законодавчому рівні можливості передачі на підставі шлюбного договору у власність майна, право на яке підлягає державній реєстрації.

У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до ч. 5 ст. 93 СК України і викласти її у такій редакції: «На підставі шлюбного договору також може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації».

5. Внаслідок укладення договору про поділ майна подружжя припиняється законний режим їх майна та встановлюється договірний режим роздільності майна дружини та чоловіка.

6. Про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки

доречніше вести мову не як про окремий договір, а як про механізм здійснення правочинів щодо майна подружжя.

7. Чинне законодавство України не обмежує подружжя в укладенні непоіменованих договорів, спрямованих на визначення правового режиму майна подружжя.

ВИСНОВКИ

Під здійсненням права власності подружжя слід розуміти використання правомочностей, вчинення подружжям або одним з подружжя дій, що становлять складову змісту конкретного суб'єктивного права, зокрема, володіння, користування та розпорядження об'єктами права власності подружжя, з метою досягнення певного правового та фактичного результату.

Поняття «спільне майно подружжя» є більш широким за поняття «спільна власність подружжя», оскільки при поділі спільного майна у судовому порядку суд обов'язково має враховувати боргові зобов'язання дружини та чоловіка, тому до складу їхнього майна повинні також включатися борги подружжя, а відтак майнові відносини подружжя не зводяться тільки до відносин власності.

Спільне майно подружжя – це річ або сукупність речей (у тому числі, гроші та цінні папери), набуті за час шлюбу, сукупність майнових прав та обов'язків, що виникли у період існування шлюбу, які належать подружжю на праві спільної сумісної власності.

Чинне законодавство України передбачає два правові режими здійснення права власності подружжя: законний та договірний, які безпосередньо пов'язані із необхідністю визначення правового режиму майна, щодо якого подружжя здійснює свої повноваження власника.

Основним правовим режимом майна подружжя є режим спільності майна, який передбачає об'єднання майна дружини та чоловіка в єдину майнову масу та визначає дошлюбне майно як роздільне приватне майно кожного члена подружжя. Водночас, подружжя має право вчиняти будь-які дії щодо придбаного в період шлюбу майна, у тому числі, може змінити його правовий режим шляхом укладення відповідного правочину.

Повноваження дружини та чоловіка щодо розпорядження майном, яке належить до спільної сумісної власності подружжя, є взаємно обмеженими, що свідчить про той факт, що дружина та чоловік повинні координувати свої дії щодо такого майна.

Майно, набуте за договором довічного утримання у період перебування набувача у зареєстрованому шлюбі, належить до спільної сумісної власності подружжя, навіть у тому випадку, якщо смерть відчужувача настала вже після розірвання шлюбу. Як наслідок, після розірвання шлюбу набувач за договором довічного утримання не має права самостійно здійснювати право власності на набуте майно.

При вирішенні питання поділу майна, набутого за договором довічного утримання, необхідно виходити з того, що договір довічного утримання є оплатним договором, та враховувати, що суд може відступити від засади рівності часток подружжя у випадку, якщо буде встановлено, що під час шлюбу або після його розірвання утримання надавалось тільки за особисті кошти дружини або чоловіка.

Членам подружжя потрібно враховувати, що за умови, якщо інвестиційний договір укладався до реєстрації шлюбу, а інвестиції (гроші) вносилися тільки однією особою, такі інвестиції належать до особистої приватної власності дружини або чоловіка. Як наслідок, особа – інвестор за таким інвестиційним договором, що був укладений до шлюбу, і кошти за яким також були сплачені до укладення шлюбу, може самостійно здійснювати право власності на таке майно – об'єкт інвестиційного договору, навіть у випадку набуття права власності на об'єкт інвестиційного договору після укладення шлюбу. Водночас, якщо інвестування об'єкта нерухомості за інвестиційним договором здійснювалось за рахунок спільних коштів подружжя, а право власності на майно за інвестиційним договором було набуто особою (колишнім членом подружжя) після розірвання шлюбу, така особа (колишній член подружжя) не має право самостійно здійснювати право власності на таке майно, тому що вказане майно належить до спільного сумісного майна подружжя, а розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу, розпоряджання таким майном здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою.

Необхідно узгодити практику Конституційного Суду України і Верховного Суду України та розробити єдиний підхід щодо визнання або невизнання частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та майна приватного підприємства об'єктом спільної сумісної власності подружжя. У зв'язку з цим, підтримуємо позицію Верховного Суду України про неможливість поширення на майно господарського товариства режиму спільного сумісного майна подружжя, оскільки, фактично, єдиним власником такого майна є юридична особа – приватне підприємство або товариство з обмеженою відповідальністю, а не члени подружжя. У зв'язку з цим, цілком логічним є висновок про те, що внаслідок переходу майна до приватної власності юридичної особи, право власності подружжя трансформується із речового у зобов'язальне за своєю природою.

На законодавчому рівні потрібно закріпити імперативну вимогу щодо наявності обов'язкової письмової згоди другого з подружжя на вчинення правочинів щодо внесення майна до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю та приватного підприємства. Така згода має бути нотаріально засвідчена, оскільки нотаріус повинен роз'яснити другому з подружжя наслідки надання згоди на внесення майна до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю або приватного підприємства, а саме, попередити, що поділу підлягають лише одержані доходи від діяльності таких юридичних осіб, а не саме майно, яке було внесене до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю або приватного підприємства.

Фізична особа, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі, та займається підприємницькою діяльністю, повинна здійснювати право власності на майно, що використовується в підприємницькій діяльності, з урахуванням положень ст.ст. 63, 65 СК України щодо спільної сумісної власності подружжя. Майно, яке використовується фізичною особою-підприємцем, яка перебуває у шлюбі, може бути визнане особистою власністю виключно за умови набуття такого майна за рахунок особистої приватної власності члена подружжя (особи, що

займається підприємницькою діяльністю), до якої не належать кошти, отримані від підприємницької діяльності, що згідно чинного законодавства відносяться до спільної сумісної власності подружжя.

Для укладення правочинів щодо відчуження акцій, які були придбані за рахунок спільного сумісного майна подружжя, обов'язково потрібно отримувати згоду другого з подружжя. Якщо дружина або чоловік відчужать такі акції без згоди другого з подружжя, відсутність згоди є підставою для визнання вказаного правочину недійсним в судовому порядку. Водночас, згода другого з подружжя на вчинення правочинів, які пов'язані із здійсненням корпоративних прав власника акцій – акціонера, не потрібна, оскільки корпоративні права, що впливають з права власності на акції, належать виключно одному з подружжя – акціонеру.

Майнові авторські права, на відміну від авторської винагороди, не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, тому положення Глави 8 СК України не поширюються на права, що виникли у дружини або чоловіка у зв'язку із створенням твору, або на підставі договору чи закону. Як наслідок, дружина або чоловік – суб'єкт авторського права, мають право самостійно здійснювати майнові авторські права та укласти будь-які договори щодо розпоряджання майновими авторськими правами без згоди другого з подружжя.

Юридичним фактом, який впливає на віднесення авторської винагороди до об'єктів спільної сумісної власності подружжя, є факт отримання одним із подружжя авторської винагороди, а не сам процес створення твору. Як наслідок, авторська винагорода, що була отримана одним із подружжя під час перебування у зареєстрованому шлюбі, є об'єктом спільної сумісної власності подружжя незалежно від дати створення твору.

Необхідно розрізняти майнові авторські права, що виникають у одного з подружжя у зв'язку із створенням твору, та право власності на матеріальну форму вираження твору, оскільки матеріальна форма вираження твору

(скульптури, твори живопису, графіки, рукописи художніх або літературних творів тощо) може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

Дружина або чоловік, якій/якому належать майнові права інтелектуальної власності, що засвідчені патентом, можуть здійснювати дані права без згоди другого з подружжя, оскільки у другого члена подружжя не виникають права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок. Згода другого з подружжя на здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти патентного права необхідна лише в тому випадку, якщо права на такі об'єкти належать дружині та чоловікові спільно (зокрема, якщо дружина та чоловік спільною творчою працею створили винахід, корисну модель або є співавторами промислового зразка тощо). У цьому разі дружина та чоловік повинні бути вказані у патенті як співавтори та співвласники майнових прав на винахід, корисну модель або промисловий зразок.

Для укладення правочину щодо передання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку одним із подружжя, обов'язково потрібно враховувати положення ст. 65 СК України щодо необхідності отримання згоди другого з подружжя. Згода другого з подружжя на використання торговельної марки (у тому числі, на укладання ліцензійних договорів щодо торговельної марки) власником свідоцтва на торговельну марку не потрібна.

Особа, якій належать права інтелектуальної власності на знак для товарів і послуг (торговельну марку), свідоцтво на який було отримане в період існування шлюбу, а заявка на який була подана до укладення шлюбу, має право самостійно, без згоди другого з подружжя, розпоряджатися правами на такий знак для товарів і послуг (торговельну марку).

На майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування не поширюється режим спільної сумісної власності подружжя, оскільки члени подружжя не можуть бути суб'єктами прав на комерційне найменування.

Член подружжя, якому належать права інтелектуальної власності на географічне зазначення та/або право на використання географічного

зазначення, може здійснювати вказані права без наявності згоди другого з подружжя.

До договорів про визначення правового режиму майна подружжя належать: шлюбний договір, договір про поділ майна подружжя, договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки, договір про порядок користування майном, договір про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу усього майна, договір про об'єднання майна подружжя тощо. У той же час, слід враховувати, що чинне законодавство України не обмежує подружжя в укладенні інших, у тому числі, непоіменованих договорів, спрямованих на визначення правового режиму майна подружжя.

Найбільш розповсюдженою підставою встановлення договірному режиму права власності подружжя у світовій практиці є шлюбний договір, особливістю якого є те, що він може бути укладений з приводу майна, права на яке можуть виникнути у подружжя в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Закони України

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // ВВР, 1996, № 30, ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // ВВР, 2003, № 18, ст. 144.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III // ВВР, 2002, № 3, ст. 27.
4. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI // ВВР, 2011, № 13, / № 13-14, № 15-16, № 17 /, стор. 556, ст. 112.
5. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III // ВВР, 2002, № 21, ст. 135.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР, 2003, № 40-44, ст. 356.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // ВВР, 2004, № 40, / 40-42 /, стор. 1530, ст. 492.
8. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-XII // ВВР, 1994, № 13, ст. 64.
9. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI // ВВР, 2008, № 50, / № 50-51 /, стор. 2432, ст. 384.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 04 липня 2013 року № 402-VII // ВВР, 2014, № 20-21 /, стор. 1523, ст. 708.
11. Закон України «Про внесення змін до Сімейного і Цивільного кодексів України» від 22 грудня 2006 року № 524-V // ВВР, 2007, № 10, стор. 436, ст. 87.
12. Закон України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка» від 17 травня 2012 року № 4766-VI // ВВР, 2013, № 15, стор. 806, ст. 100.

13. Закон України «Про внесення зміни до статті 61 Сімейного кодексу України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» від 11 січня 2011 року № 2913-VI // ВВР, 2011, № 31, стор. 1460, ст. 298.
14. Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576-XII // ВВР, 1991, № 49, ст. 682.
15. Закон України «Про депозитарну систему України» від 06 липня 2012 року № 5178-VI // ВВР, 2013, № 39, стор. 2074, ст. 517.
16. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01 липня 2004 року № 1952-IV // ВВР, 2004, № 51, ст. 553.
17. Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 10 квітня 2014 року № 1197-VII // ВВР, 2014, № 24, стор. 2084, ст. 883.
18. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII // ВВР, 1991, № 47, ст. 646.
19. Закон України «Про Конституційний суд України» від 16 жовтня 1996 року 422/96-ВР // ВВР, 1996, № 49, ст. 272.
20. Закон України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 року № 3425-XII // ВВР, 1993, № 39, ст. 383.
21. Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 14 травня 2015 року № 417-VIII // ВВР, 2015, № 29, стор. 1534, ст. 262.
22. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року № 3687-XII // ВВР, 1994, № 7, ст. 32.
23. Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16 червня 1999 року № 752-XIV // ВВР, 1999, № 32, ст. 267.
24. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року № 3689-XII // ВВР, 1994, № 7, ст. 36.
25. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 року № 3688-XI // ВВР, 1994, № 7, ст. 34.

26. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР // ВВР, 1994, № 40, ст. 364.
27. Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04 березня 1992 року № 2163-ХІІ // ВВР, 1992, № 24, ст. 348.
28. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII // ВВР, 2016, № 9, стор. 5, ст. 89.
29. Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 року № 978-IV // ВВР, 2003, № 52, ст. 377.
30. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV // ВВР, 2006, № 31, стор. 1126, ст. 268.

Підзаконні нормативно-правові акти України

31. Постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 року № 2471-ХІІ // ВВР, 1992, № 35, ст. 517.
32. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 25 грудня 2015 року № 1127 // Урядовий кур'єр від 31.12.2015 р. – № 246.
33. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту N 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» від 03 жовтня 2007 року № 1185 // Урядовий кур'єр від 17.10.2007 р. – № 191.
34. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22 лютого 2012 року № 296/5 // Офіційний вісник України від 07.03.2012 р. – 2012 р., № 17, стор. 66, ст. 632.
35. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Спадковий реєстр» від 07 липня 2011 року № 1810/5 // Офіційний вісник України від 25.07.2011 р. – 2011 р., № 54, стор. 34, ст. 2155.

Нормативно-правові акти іноземних держав

36. Civil Code of Québec, 1991. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ_1991/CCQ1991_A.html
37. Civil Code of the Republic of Lithuania, 2000. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=245495
38. Dutch Civil Code, 1992. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook01.htm>
39. Federal Act on the Amendment of the Swiss Civil Code (Part Five: The Code of Obligations) of 30 March 1911. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.admin.ch/ch/e/rs/2/220.en.pdf>
40. German Civil Code, 1896. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p4986
41. Matrimonial Causes Act, 1973. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/18/pdfs/ukpga_19730018_en.pdf
42. Swiss Civil Code, 1907. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/2/210.en.pdf>
43. Гражданский кодекс Республики Беларусь 1998 года. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9800218#&Chapter=33&Paragraph=4
44. Гражданский кодекс Республики Казахстан 1999 года. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880&doc_id2=1013880#sub_id=1000131490_2&sub_id2=5350000&sel_link=1000131490_2
45. Французский гражданский кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 г. [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ipsub.udsu.ru/download/kafedra_tiigip/igpzs/documents/fgk.doc

Судова практика

46. Рішення Європейського суду з прав людини у справі у справі Маркс проти Бельгії від 13 червня 1979 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":\["6833/74"\],"itemid":\["001-57534"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
47. Рішення Європейського суду з прав людини у справі у справі Ейрі від 09 жовтня 1979 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_332
48. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Серявін та інші проти України від 10 лютого 2010 року (остаточне 10 травня 2011 року). [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_672
49. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 61 СК України від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012 (справа № 1-8/2012). [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12>
50. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Ліхтнер Бетон Львів» щодо офіційного тлумачення положень частини четвертої статті 58, частини першої статті 64 Закону України «Про господарські товариства» від 05 лютого 2013 року № 1-рп/2013 (справа № 1-3/2013). [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13>
51. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 року № 11. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>

52. Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>
53. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 лютого 2008 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/1837F9D33E7E3ED8C225762A004181AE?OpenDocument>
54. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 03 червня 2009 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3894597>
55. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 09 вересня 2009 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/11DD4F8B57C64AD5C22578700041612F?OpenDocument>
56. Рішення Верховного Суду України від 23 грудня 2009 року по справі № 6-10560св09. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7462285>
57. Ухвала Верховного Суду України від 26 жовтня 2011 року у справі № 6-47083св10. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19848659>
58. Постанова Верховного Суду України від 20 лютого 2012 року у справі № 6-97цс11. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/8f11966b5a9c2abdc22579c300329ff1?OpenDocument>
59. Постанова Верховного Суду України від 02 жовтня 2013 року у справі № 6-79цс13. [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D41A2B7484C02240C2257C92003A6D0F](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D41A2B7484C02240C2257C92003A6D0F)
60. Постанова Верховного суду України від 28 січня 2015 року у справі № 6-230цс14. [Електронний ресурс] / Режим доступу:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7416F47EA7ADE281C2257DDD00492F0C](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7416F47EA7ADE281C2257DDD00492F0C)

61. Постанова Верховного суду України від 11 березня 2015 року у справі № 6-21цс15. [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/71B62E11A64148BCC2257E150030655C](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/71B62E11A64148BCC2257E150030655C)
62. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 16 лютого 2012 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://pravoscope.com/act-uxvala-sudu-6-44410sv11-makarchuk-m-a-16-02-2012-ne-viznachenno-s>
63. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квітня 2012 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23930140>
64. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 31 жовтня 2012 року по справі № 6-23322св12. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27362146>
65. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 13 лютого 2013 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29791182>
66. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 12 червня 2013 року № 6-52285св12. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32030985>
67. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09 жовтня 2013 року у справі № 6-20348св13. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34181615>
68. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 грудня 2013 в справі № 6-39855св13.

- [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35986213>
69. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 лютого 2014 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37431876>
70. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 липня 2014 року у справі № 6-29185ск14. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39961582>
71. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 жовтня 2014 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41111711>
72. Рішення Апеляційного суду м. Києва від 02 жовтня 2008 року по справі № 22-8014. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9115297>
73. Рішення Апеляційного суду Київської області від 17 жовтня 2012 року по справі № 22-ц/1090/7664/12. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://cases.legal.uk/act-uk1-27040142.html>
74. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 03 грудня 2012 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28234385>
75. Рішення Апеляційного суду м. Києва від 04 квітня 2013 року по справі 22ц/796/930/2013. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30671467>
76. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 13 травня 2014 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38827280>
77. Рішення Апеляційного суду м. Києва від 19 листопада 2014 року по справі № 2/756/13/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://cases.legal.uk/act-uk1-41487132.html>

78. Рішення Світловодського міського районного суду Кіровоградської області від 13 січня 2010 року по справі № 2-228/10. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7437719>
79. Рішення Ізяславського районного суду Хмельницької області від 06 грудня 2010 року по справі № 2-2970/10 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12826926>
80. Рішення Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 25 листопада 2011 року по справі № 2-2760/11. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21268330>
81. Рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 19 березня 2012 року по справі № 2-401/18/12. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31645398>
82. Рішення Ковельського міського районного суду Волинської області від 30 березня 2012 року по справі № 0306/1548/2011. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24276309>
83. Рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 05 липня 2013 року по справі № 2011/10071/12. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32313205>
84. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 06 липня 2012 року по справі № 2-4421/11. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25171979>
85. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 20 липня 2012 року по справі № 2-5/2012. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25380176>
86. Рішення Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області від 02 листопада 2012 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27292095>

87. Рішення Золочівського районного суду Львівської області від 06 грудня 2012 року по справі № 1310/1802/2012. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27952163>
88. Рішення Міжгірського районного суду Закарпатської області від 16 квітня 2013 року по справі № 302/366/13-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31128910>.
89. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 23 квітня 2013 року по справі № 2602/3802/12. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38007067>
90. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 21 серпня 2013 року по справі № 2610/29032/2012. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33472623>
91. Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 22 серпня 2013 року по справі № 754/848/13- ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34606442>
92. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 05 листопада 2013 року у справі № 2/1522/12322/11. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34701307>
93. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 06 березня 2014 року по справі № 755/5248/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37841590>
94. Рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова від 28 квітня 2014 року по справі № 645/1822/13-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38498117>
95. Рішення Московського районного суду м. Харкова від 07 жовтня 2014 року по справі № 643/8853/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40894650>
96. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 21 жовтня 2014 року по справі № 761/6978/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41113824>

97. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 27 жовтня 2014 року по справі № 757/6562/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41186134>
98. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 23 грудня 2014 року по справі № 755/2016/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42253094>
99. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 29 січня 2015 року по справі № 757/17916/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42677694>
100. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 20 квітня 2015 року по справі № 758/6601/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43805619>
101. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 22 липня 2015 року у справі № 752/19550/14-ц. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47432932>
102. Висновки Верховного Суду України від 01 лютого 2014 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001700-14/print1390314043634236>
103. White v. White (2001) // House of Lords in Case 1 AC 596. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld199900/ldjudgmt/jd001026/white-1.htm>

Спеціальна література

104. Авторське право та суміжні права. Курс лекцій / С. В. Бондаренко. – К.: Ін-т інтел. власності і права, 2008. – 288 с.
105. Аникин А.С. Содержание и осуществление исключительных прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.С. Аникин ; М., 2008. – 26 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://pravouch.com/intellektualnoy-sobstvennosti-pravo/ponyatie-osuschestvleniya-subyektivnogo.html>

106. Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ. посібник // Відп. ред. Р.А. Майданик. – К.: Юстініан, 2007. – 912 с.
107. Антокольская М.В. Семейное право: Учебник. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – 336 с.
108. Антошкіна В.К. Договірне регулювання відносин подружжя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.К. Антошкіна ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2006. – 24 с.
109. Антошкіна В.К. Договірне регулювання відносин подружжя : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.К. Антошкіна ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2006. – 208 с.
110. Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжям : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т.О. Ариванюк ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – К., 2002. – 190 с.
111. Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжям : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. О. Ариванюк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
112. Ахмач Г. М. Договірні правовідносини членів сім'ї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Г. М. Ахмач ; Одеса, 2009. – 19 с.
113. Бажанов В.О. Договірні правовідносини в авторському праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.О. Бажанов; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 183 с.
114. Белов В. А. Гражданское право: Общая и особенная части : Учебник / Институт актуального образования «ЮрИнфор – МГУ». – М.: АО «Центр ЮрИнфор», 2003. – 959 с.
115. Богачов С.В., Іванчук І.Ф., Цирень О.С.; М-во юстиції України.– К.: ТОВ «Поліграф-Експре», 2006. – 41 с.
116. Боднар Т.В. Сімейне право в системі права України / Т.В. Боднар // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 129-134.

117. Брачные контракты звезд. Интересные факты. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://beauty-and-success.ru/istorii-uspeha/interesnye-fakty-ob-izvestnyh-lyudyah/385-brachnye-kontrakty-zvezd.html>
118. Брачный договор. Законный режим имущества супругов. Комментарии к Семейному кодексу / Игнатенко А.А., Скрыпников Н.Н.. – 2-е изд., стереотип. – М.: ИИД «Филинь», 1997. – 112 с.
119. Вавилин Е.В. Механизм осуществления гражданских прав и исполнения обязанностей : автореф дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Е.В. Вавилин ; М., 2009. – 54 с. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1343601>
120. Великанова М.М., Горбуля Г.А. Договір про поділ майна подружжя, що є об'єктом права спільної сумісної власності. Юридичний вісник 3(24), 2012. – с. 80-83.
121. Великорода. О.М. Договір довічного утримання: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.М. Великорода ; НДІ приватного права і підприємництва АПрН України. – К., 2006. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://mydisser.com/ua/catalog/view/6/44/2359.html>
122. Воеводин Л.Д. Социально-правовой механизм осуществления прав, свобод и обязанностей граждан и место в нем правоприменения // Правоприменение в Советском государстве. – М., 1985. – с. 159-170.
123. Горбась Д.В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д.В. Горбась ; К. : НДІ приватного права і підприємництва АПН Укр., 2009. – 20 с.
124. Граве К. А. Имущественные отношения супругов / К. А. Граве. – М.: Госюриздат, 1960. – 117 с.
125. Гражданское и торговое право зарубежных государств: В 2-х томах. – 4-е изд., перераб. и доп. / Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – М.: «Международные отношения», 2008. – Т.І. – 560 с.

126. Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник / Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. В 2-х т. – Т. II. – М.: Междунар. отношения, 2008. – 640 с.
127. Гражданское право. В 3-х томах. Том III / Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: 2005. – 784 с.
128. Гражданское право. В 4-х томах. Том 2 / Под ред. Суханова Е.А. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2008. – 496 с.
129. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е, стереотип. – М.: «Статут», 2001. – 411 с. - с. 145.
130. Гриняк А.Б. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення права спільної власності фізичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.Б. Гриняк ; НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. – К., 2007. – 199 с.
131. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози; пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Междунар. отношения, 2009. – 456 с.
132. Дерюгина Т.В. Теоретические проблемы в сфере осуществления субъективных гражданских прав : автореф дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Т.В. Дерюгина ; Волгоград, 2010. – 38 с.
133. Дзера О.В. Вибране. Збірник наукових праць. Київська школа цивілістики / О.В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 872 с.
134. Дзера О.В. Деякі проблеми врегулювання відносин власності подружжя в новому Сімейному кодексі України // Юридична Україна. – 2003. – № 1. – С. 57-58.
135. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.: за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
136. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции.—2-е изд.: пер. с фр.— М.: Междунар. отношения, 1993. – 384 с.

137. Жилинкова И.В. Брачный контракт (договор) / И.В. Жилинкова. – Х. : Ксилон, 2001. – 128 с.
138. Жилинкова И.В. Право собственности супругов : монография / И.В. Жилинкова . – Х. : Ксилон, 1997. – 235 с.
139. Жилинкова И.В. Правовой режим имущества членов семьи: монография. – Х. : Ксилон, 2000. – 398 с.
140. Жилінкова І.В. Правовий режим акцій у контексті шлюбних відносин / І. Жилінкова // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2008. – №1. – С.77-81.
141. Жилінкова І.В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / І.В. Жилінкова ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2000. – 39 с.
142. Закон України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» від 10 грудня 1997 року № 710/97-ВР (втратив чинність). [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/710/97-%D0%B2%D1%80>
143. Залугин С.В. Право общей собственности: понятие, осуществление и защита : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.В. Залугин ; ГОУВПО «Российская академия правосудия». – М., 2008. – 23 с.
144. Зенин И.А. Право интеллектуальной собственности: учебник / И.А. Зенин. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 567 с.
145. Имущественные отношения в российской семье. Практическое пособие / Чефранова Е.А. – М.: Юристъ, 1997. – 168 с.
146. Иоффе О.С. Советское гражданское право. Курс лекций. Ч. III. Правоотношения, связанные с продуктами творческой деятельности. Семейное право. Наследственное право : Учебное пособие для высш. юрид. учеб. заведений / Ленингр. гос. ун-т. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. – 347 с.
147. Іевіня О. Спадковий договір: спірні питання. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://yurradnik.com.ua/stati/d1-81-d0-bf-d0-b0-d0-b4-d0-ba->

- d0-be-d0-b2-d0-b8-d0-b9-d0-b4-d0-be-d0-b3-d0-be-d0-b2-d1-96-d1-80-d1-81-d0-bf-d1-96-d1-80-d0-bd-d1-96-d0-bf-d0-b8-d1-82-d0-b0-d0-bd-d0-bd-d1-8f/
148. Кабышев О.А. Личные и имущественные права и обязанности супругов по российскому законодательству. – М.: Приор, 1998 – 112 с.
149. Каськ П.П. Понятие и виды отношений общей собственности // Ученые записки Тартуского университета. Выпуск 452. Тарту, 1978. – 122 с. – С. 3 – 28.
150. Кафарський В.В. Інвестиційні договори в Україні: поняття, види, зміст, правове регулювання: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.В. Кафарський; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2006. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/34807.html>
151. Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.
152. Кохановська О.В. Основні теорії права інтелектуальної власності та їх вплив на розвиток сучасного законодавства в Україні / О. В. Кохановська // Право України : Респ.юрид. журнал . – 05/2011 . – № 5 . – С. 52-59 .
153. Кузнєцова Н.С. Вибрані праці. – К.: ПрАТ «Юридична практика», 2014. – 544 с.
154. Курафєєва І.В. Співвідношення інвестиційного договору з договором про пайову участь у будівництві житла / І.В. Курафєєва // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 194-200.
155. Куриленко О.Г. Регулирование брачного правоотношения по законодательству Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.Г. Куриленко ; М., 2003. – 24 с.
156. Ламейкина Е.Ю. Особенности осуществления и защиты права собственности супругов: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е.Ю. Ламейкина ; Краснодар, 2009. – 26 с.

157. Лист Державної фіскальної служби України від 28 квітня 2015 року № 4000/Б/99-99-17-02-02-14. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.dk.ua/download/275e38d887eb8514ca780eccce9b8bdbbc42/>
158. Лист Міністерства юстиції України від 19 жовтня 2015 року N 19-34-1397. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1397323-05>
159. Лист Національного банку України «Про деякі питання застосування Цивільного кодексу України в банківській діяльності» від 18 серпня 2004 року № 18-111/3249-8378. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v8378500-04>
160. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України: монографія. – К.: Алерта, – 2016. – 226 с.
161. Майданик Р.А. Спадковий договір у цивільному праві. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1290.pdf>.
162. Майданик Р.А. Цивільне право: Загальна частина. / Т. І. Вступ у цивільне право. – К.: Алерта, 2012. – 472 с.
163. Манаев К.И. Семейно-имущественные правоотношения в СССР : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Манаев К.И. – Баку, 1973. – 43 с.
164. Марія Складовська-Кюрі. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%A1%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%9A%D1%8E%D1%80%D1%96
165. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Теория государства и права. Схемы с комментариями. Учебное пособие. М. : Проспект, 2012. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=KczlroAgYrgC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=twopage&q&f=false

166. Матюшко П. Правові особливості договорів інвестиційного характеру. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2445>
167. Мельниченко О.В. Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.В. Мельниченко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2015. – 236 с.
168. Мирошникова Н.И. Механизм осуществления субъективных гражданских прав. – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1989. – 82 с.
169. Михальнюк О.В. Договір про поділ майна подружжя. Приватне право і європейська інтеграція: тенденції та перспективи. Матеріали VI Міжнародного цивілістичного форуму, Київ, 14-15 квітня 2016 року. – К.: ТОВ «Білоцерківдрук», 2016. – 280 с.
170. Михальнюк О.В. Договори у сімейному праві України. Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 10. – С. 84-91. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_10_15
171. Міжнародна конференція «Європейський досвід та українські реалії», Київ, 22-23 жовтня 2015 року, Верховний суд України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/f5aeaa8c6e42991ec2257f2b002e1d52/\\$FILE/Збірник%20доповідей%20і%20матеріалів.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/f5aeaa8c6e42991ec2257f2b002e1d52/$FILE/Збірник%20доповідей%20і%20матеріалів.pdf)
172. Міжнародне приватне право. Практикум / За ред. Р.А. Майданика, Н.С. Кузнецової, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацького. – К.: Логос, 2010. – 320 с.
173. Муратова С.А., Тарсамаева Н.Ю. Семейное право: Учебное пособие. – М.: Новый Юрист, 1999. – 272 с.
174. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 2-е вид., перероб. і допов. / За заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; Кол. авт.: О.А. Беляневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.

175. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. – 5-те вид., перероб. і допов. / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – Т. I. – 832 с.
176. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. – 5-те вид., перероб. і допов./ за ред. О.В.Дзери (кер. авт. кол.), Н.С.Кузнєцової, В.В.Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – Т. II. – 1120 с.
177. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України [Текст] / Ю.Б. Бек [та ін.] ; ред. В.М. Коссака. – К. : Істина, 2004. – 976 с.
178. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. I. – 832 с.
179. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – 1088 с.
180. Нечаева А.М. Семейное право: Актуальные проблемы теории и практики. – М.: Юрайт-Издат., 2007. – 280 с.
181. Никитина В.П. Правовые проблемы регулирования имущественных отношений в советской семье : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / В.П. Никитина ; Ленинградский государственный университет. – Ленинград, 1976. – 41 с.
182. Новохатська Я.В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Я.В. Новохатська ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2006. – 189 с.
183. Осуществление супругами прав на имущество / Право собственности супругов на общее имущество. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.allpravo.ru/diploma/doc39p0/instrum5550/print5554.html>
184. Пабло Пікассо. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0>

%9F%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%BE_%D0%9F%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%BE

185. Палеха Р.Р. Природа правоприменения как особой формы реализации права: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р.Р. Палеха ; Елец, 2006. – 19 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http://www.dissercat.com/content/prioda-pravoprimereniya-kak-osoboi-formy-realizatsii-prava](http://www.dissercat.com/content/priroda-pravoprimereniya-kak-osoboi-formy-realizatsii-prava)
186. Пацурківський Ю.П. Реалізація права: поняття, зміст та співвідношення з суміжними категоріями. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/636/8.pdf>
187. Пергамент А.И. Основы законодательства о браке и семье. М., 1969. – 80 с.
188. Переверзев О. М. Питання правового режиму майна фізичної особи – підприємця. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ea.dgtu.donetsk.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/24893/1/стаття3_Переверзев.pdf
189. Печений О.П. Науково-правовий висновок щодо відчуження майна подружжя, що перебуває у спільній сумісній власності. Мала енциклопедія нотаріуса. Золоті сторінки. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://profibooks.com.ua/images/extra_images/original/oglavlenie-330.pdf
190. Право інтелектуальної власності: Акад. курс. Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 696 с.
191. Право інтелектуальної власності: навчальний посібник / О.О. Кулініч, Л.Д. Романадзе. – О.: Фенікс, 2011. – 492 с.
192. Правове становище приватних підприємств. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/7392>

193. Про українське право. Рецепція римського права / За ред. проф. І. Безклубого. – К., 2015. – Число ІХ. – 204 с.
194. Пчелинцева Л. М. Семейное право России. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА, 1999. – 672 с.
195. Рабинович Н.В. Личные и имущественные отношения в советской семье. – Л.: Издательство ЛГУ, 1952. – 159 с.
196. Радченко Л.І. Шлюбний договір з іноземним елементом // Матвєєвські читання: звільнення від цивільно-правової відповідальності у сучасних реаліях. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 20 листопада 2015 року. – К.: ТОВ «Білоцерківдрук», 2015. – 156 с.
197. Развод по-голливудски: нелепые детали брачных контрактов. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.harbor.ru/articles/article.php?id=1173>
198. Рейхель М.О. Общеимущественные отношения супругов в советском праве // Советское государство и право. 1940. N 8-9. – С. 60-121.
199. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Особливості посвідчення договорів відчуження спільного майна подружжя» від 11 травня 2011 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0032323-11>
200. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Спадковий договір» від 12 лютого 2013 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-13>
201. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства» від 14 січня 2011 року. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-11>
202. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. – [3-тє вид., перероб. і доп.] / З. В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 432 с.

203. Ромовська З.В. Українське сімейне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.
204. Свердлов, Г. М. Брак и развод / Г. М. Свердлов ; Акад. наук СССР. Ин-т права. – М. ; Л. : Изд. и 2-я тип. Изд-ва Акад. наук СССР. – 148 с.
205. Севрюкова І.Ф. Майно // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2001. — Т. 3; К. – М., 2001. – 792 с.
206. Семейное право. Учебник / Рясенцев В.А. – М.: Юрид. лит., 1967. – 224 с. – С. 79 – 107.
207. Сімейне право України (у схемах): Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 160 с.
208. Сімейне право України : Підручн. / За ред. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2004. – 400 с.
209. Сімейне право України : підручник / Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 264 с.
210. Сімейне право України : підручник / Т.В. Боднар, В.С. Гопанчук, О.В. Дзера [та ін.] ; за заг. ред. Т.В. Боднар та О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 520 с.
211. Сімейне право України: Навчальний посібник / За ред. Є.О. Харитонова. – К.: Істина, 2008. – 200 с.
212. Сімейне право України: підручник / за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Жилінкової. – К. 2011. – 258с.
213. Сімейний кодекс України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. – 1248 с.
214. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – 855 с.
215. Слепакова А.В. Правоотношения собственности супругов: монография / А. В. Слепакова. – Москва : Статут, 2005. – 444 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.lawmix.ru/commlaw/1377>

216. Советское семейное право. Учебник / Белякова А.М., Рясенцев В.А., Яковлев В.Ф.; Под ред.: Рясенцев В.А. – М.: Юрид. лит., 1982. – 256 с.
217. Советское семейное право. Учебник / Матвеев Г.К. – М.: Юрид. лит., 1985. – 208 с.
218. Спасибо-Фатеева И.В., Шевченко Я.Н. Частные предприятия – ошибка ЖК? // Юрид. практ. – 2007. – № 8. 20.02. – С.12-13
219. Спасибо-Фатеева И.В. Научно-правовой висновок щодо можливого порядку відчуження та отримання в спадщину приватного підприємства (майна ПП) або можливого порядку заміни засновника приватного підприємства. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://yurradnik.com.ua/vis_exp/науково-правовий-висновок-щодо-можли-7/
220. Спасибо-Фатеева И.В. Правове регулювання приватних підприємств // Нотаріат для вас. – 2008. – N 6. – С. 21–24.
221. Спасибо-Фатеева И.В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://dSPACE.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/6093/1/Spasybo-Fatieieva_70_79.pdf
222. Спасибо-Фатеева И.В. Експертна думка щодо Рішення Конституційного Суду України про право подружжя на майно приватного підприємства. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1374/1/Spasibo-Fateeva_podrug.pdf
223. Стефанчук Р.О. Цивільне право України: Навчальний посібник. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part15/1502.htm
224. Стрегло В.Е. Имущественные отношения как предмет семейно-правового регулирования / Ростовский государственный университет им. Сулова. – Ростов на Дону, 1986. – 145 с.
225. Труш Ж.С. Особенности осуществления и прекращения права собственности супругов: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ж.С. Труш ; Краснодар, 2013. – 20 с.

226. Ульяненко О.О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.О. Ульяненко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 22 с.
227. Фалькина Т.Ю. Формы реализации права и механизм их осуществления: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т.Ю. Фалькина ; Нижний Новгород, 2007. – 25 с. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1261524>
228. Федорова Ю.А. Осуществление гражданских прав и исполнение гражданских обязанностей в сфере интеллектуальной собственности. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/103703>
229. Федосеев П.С. Договор пожизненного содержания с иждивением по гражданскому праву России: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / П.С. Федосеев ; Волгоград, 2004. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://lawtheses.com/dogovor-pozhiznennogo-soderzhaniya-s-izhdiveniem-po-grazhdanskomu-pravu-rossii>
230. Фолошня Д.І. Спільна власність членів сім'ї за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д.І. Фолошня ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – 19 с.
231. Хвостов В.М. Система римского права. Семейное право. Наследственное право. – М.: Типография Вильде, 1909. – 126 с.
232. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
233. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с.
234. Цивільний кодекс України з коментарями. [Електронний ресурс] / Режим доступа: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/729-368.html>

235. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Харитонова Є.Ю., Калітенко О.М. – Х.: Одіссей, 2003. – 856 с.
236. Чефранова Е.А. Механізм сімейно-правового регулювання имущественных отношений супругов : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Е.А. Чефранова ; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2007. – 38 с.
237. Чуйкова В. Спадковий договір: засади виникнення та світовий досвід його застосування. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2014/10/2007_m_6_123_spadkovij_dogovir.doc
238. Швиденко О.С. Акція як об'єкт права власності: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.С. Швиденко ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2006. – 20 с.
239. Шевченко Я.М. Вибрані праці (1964-2012 рр.) /вступне слово акад. Н.С. Кузнєцова; відп. ред. Р.О. Стефанчук. – Київ: ВГО «Асоціація цивілістів України»; Одеса: Центр досліджень права ім. Савіньї; – Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. – 404 с.
240. Шимон С.І. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин (теоретичні та практичні аспекти) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / С. І. Шимон. – К., 2014. – 40 с.
241. Яворська О.С. Передання майна у власність за спадковим договором / Університетські наукові записки, № 1 (25). – 2008. – с. 62-67.
242. Branka Resetar. Matrimonial Property in Europe: A Link between Sociology and Family Law. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ejcl.org/123/art123-4.pdf>
243. German and Canadian Divorce Law – an Overview and Comparison / Eric P. Polten, Leonie Kropf, Ulrike Waizenegger. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.poltenassociates.com/Resource-Links/DivorceLaw-English.pdf>

244. Handwritten Swiss Legal Document, Marriage Contract c.1838. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://tomboyglam.ecrater.com/p/10969176/handwritten-swiss-legal-document-marriage>
245. Jeffrey Talpis. Matrimonial Regimes in Quebec Private International Law: Where Are We Now? [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://www.barreau.qc.ca/pdf/publications/revue/2003-tome-63-2-p181.pdf>
246. Kate Standley. Family Law (7th Edition). – Great Britain: CPI Antony Rowe, Chippenham and Eastbourne, 2010. – 474 p.
247. Katharina Boele-Woelki. Matrimonial Property Law from a Comparative Law Perspective. [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://www.reading.ac.uk/web/FILES/law/MatrimonialRegimesEurope_Translation.pdf
248. Linda Hart. Family relations, Law and Gender in the European Court of Human Rights. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/161283/RELATION.pdf?sequence=1>
249. Property relations between spouses. Information on property relations between spouses according to the Marriage Act (Act no. 47 of 04 July 1991). [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/brosjyrer-sla/property-relations-between-spouses.pdf>
250. Proposal for a Council regulation on jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes. Brussels, 2.3.2016. [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://ec.europa.eu/justice/civil/files/property_matrimonial_en.pdf